मुख्य संपादक
राजा महाजन

विद्यार्थी प्रतिनिधी
देविदास माळी

नियतकालिक

अजिंठा

[मू]ळजी जेठा कॉलेज
जळगांव

अजिंठा

मुळजी जेठा महाविद्यालय

जळगाव

१९७५-७६

वर्ष ३० ❀ अंक ३१ ❀

"अजिंठा" संपादक मंडळ

❀ १९७५–७६ ❀

प्राचार्य : चं. ग. पोतनीस

उप प्राचार्य : ह. म. थत्ते

प्रा. राजा महाजन (प्रमुख संपादक)

प्रा. शं. र. पुणतांबेकर

प्रा. पी. एन्. हुपरीकर

प्रा. श्यामकान्त कुळकर्णी

प्रा. इफ्तिकार अहमद

श्री. देविदास माळी (विद्यार्थी-प्रतिनिधी)

प्रकाशक :
प्रा. राजा महाजन
मु. जे. महाविद्यालय
जळगाव.

मुद्रक :
सुभाष व्ही. नेहेते
डेक्कन प्रिंटिंग प्रेस
नवी पेठ, जळगाव.

संपादकीय

१९७५–७६ या वर्षाचा हा अंक आपल्या हाती देताना आम्हास आनंद होत आहे. कागद आणि छपाई यांची महर्गता लक्षात घेता यापुढे वर्षाचा एकच अंक काढता येईल असे दिसते.

१९७५–७६ हे वर्ष अनेक दृष्टींनी संस्मरणीय ठरलेले आहे. आर्यभट्ट' हा उपग्रह भारतानें अंतराळात याच वर्षी सोडला. आणि उपग्रह सोडणाऱ्या निवडक राष्ट्रांच्या मालिकेत स्वतःचे स्वतंत्र, अभिमानास्पद स्थान निर्माण केले आहे. विज्ञानशक्तीचा वापर मानवतेच्या विकासाठी शांततापूर्ण मार्गाने करण्याचा आमचा निर्धार व ध्येयधोरण भारताने परत एकदा जगाच्या निदर्शनास आणून दिले आहे. "आर्यभट्ट" अंतराळात सोडून भारताने जे अपूर्व यश मिळविले आहे त्याबद्दल प्रत्येक भारतीयास आनंद व अभिमान वाटल्याशिवाय राहाणार नाही. अध्यात्माचा वारसा सांभाळीत भारताने विज्ञानक्षेत्रात उत्तरोत्तर नेत्र-दीपक यश व सामर्थ्य मिळवून स्वतःचे शांततावादी मानवताहितपोषक असे धोरण सिद्ध केलेले आहे. याच वर्षात भारतीय जीवनात क्रांतिकारक संक्रमणाला, परिवर्तनाला प्रारंभ झाला आहे आणि तो म्हणजे अंतर्गत आणिबाणीमुळ आलेले 'अनुशासन पर्व' हे होय. या अनुशासन पर्वात आमच्या जीवनात शिस्त संयम, विधायक दृष्टिकोन, स्वयंशासन आदि चांगल्या मूल्यांना महत्व प्राप्त होऊन त्याचा काही चांगला लाभही आम्हास प्राप्त झाला आहे. इतर क्षेत्रांप्रमाणेच शिक्षणक्षेत्रातही अनेक महत्वपूर्ण बदल, नव्या पद्धती स्विकारण्याचे दृष्टीने निश्चित धोरणात्मक पाऊले उचलली जात आहेत. विद्यार्थी, शिक्षक, संस्था, पालक व शासन यांनी एकविचाराने, विधायक दृष्टिकोनातून व सर्वांचे हित साधण्याचे दृष्टीने डोळसपणाने या परिवर्तनाची व स्थित्यंतराची दखल घेऊन त्यादृष्टीने विचार व कृती यांचा मेळ घातला पाहिजे असे आमचे प्रामाणिक व नम्र मत आहे.

जिमखाना व इतर मंडळे –

यावर्षी परीक्षांचे निकाल काहीसे उशीरा लाग-ल्याने आपले महाविद्यालय १ जुलैला सुरू झाले पहिल्या स्टाफ मिटिंगमध्ये प्राचार्यांनी प्राध्यापक वर्गात विविध कामांची वाटणी करून दिल्यानंतर अध्यापन व विविध कार्यक्रमांना प्रारंभ झाला. सर्व मडळांचे अहवाल शेवटी दिलेले आहेतच. त्यावरून व संपादकीयात उल्लेखिलेल्या कार्यक्रमांवरून वर्ष-भरात झालेल्या विविध कार्यक्रमांचे स्वरूप व महत्व दिसून येईल

प्रा. अभ्यंकर, श्री. देशमुख, श्री. पाटील यांच्या प्रेरक मार्गदर्शनामुळे जिमखाना विभागाचे वातावरण नेंहमीच खेळीमेळीचे राहून विद्यार्थी विविध क्रिडा स्पर्धेत भाग घेऊन अभिनंदनीय यश संपादन करतात. त्याच प्रमाणे इतर मंडळेही विद्यार्थ्यांच्या सुप्त गुणांचा विकास होण्याच्या दृष्टीने सतत प्रयत्नशील राहिली आहेत; असे त्यांच्या अहवालांवरून दिसून येईल. अभ्यास, क्रीडा, कला आदि विविध क्षत्रांत विद्या-र्थ्यांनी मिळविलेल्या यशाचे प्रतिबिंब अहवाल, संपा-दकीय, छ याचित्रे यांत उमटलेले दिसून येईल.

वसतिगृह –

प्रा. रा. वा. पाटील व प्रा आर. जी. खारूळ यांच्या डोळस मार्गदर्शनाखाली विद्यार्थी आणि विद्यार्थिनी वसतिगृह उत्तम प्रकारे सांभाळले जात आहे. अभ्यासवर्ग, उद्बोधक व्याख्याने, स्नेह-संमेलन आदि कार्यक्रमांमुळे वसतिगृहातील वातावरण सदैव अभ्यासपोषक, उत्साहवर्धक, गुणसवर्धक राहिले आहे.

ग्रंथालय --

प्रा. पुणतांबेकर यांच्या मार्गदर्शनाखाली ग्रंथालय व वाचनालय उत्तम प्रकारे मागील परंपरा सांभाळीत सुयोग्य वाटचाल करीत आहे. आपल्या ग्रंथालयात सर्व विषयांचे मिळून जवळ जवळ ५२००० ग्रंथ आहेत. वाचनालयाची नवी इमारतही पूर्णतेच्या मार्गावर आहे. या इमारतीने महाविद्यालयाच्या परिसरात एका भव्य वास्तूची भर पडणार आहे.

ग्रामीण परिसराचा विचार करता आपल्या ग्रंथालयाइतके समृद्ध ग्रंथालय क्वचितच आढळेल. विविध योजनांनुसार विद्यार्थ्यांना अभ्यासासाठी ग्रंथांची मदत दिली जाते श्री. व्ही. एस्. चौधरी व त्यांचा सहाय्यक सेवकवर्ग आपापली जबाबदारी चांगल्या रीतीने पार पाडीत असतो. विद्यार्थ्यांच्या ग्रंथविषयक अडीअडणींकडे विशेष लक्ष पुरविले जाते.

स्टाफ अॅकेडेमी व स्टाफ वृत्त --

अध्यापनाचे कार्य जबाबदारीने व उत्तम रीतीने करत असताना आमचे प्राध्यापक आपला व्यासंग वाढविण्याचे दृष्टीने विशेष अध्ययनही करीत असतात. स्टाफ अॅकेडेमीत त्यांची व्याख्याने आयोजित केली जातात. तसेच बाहेरील वक्त्यांचीही अभ्यासपूर्ण व उद्बोधक भाषणे आयोजित केली जातात. यावर्षी स्टाफ अॅकेडेमीत पुढील प्रमाणे व्याख्याने व कार्यक्रम झाले.

१) प्रा. डॉ ग. ल. भिरूड यांचे हस्ते स्टाफ अॅकेडेमीचे उद्घाटन, त्याचप्रमाणे प्रा. भिरूड यांना Ph. D. पदवी मिळाल्याबद्दल त्यांचा सत्कार.

२) प्रा डॉ सु. रा. चिरमाडे यांना Ph. D. पदवी साठी मार्गदर्शक (Guide) म्हणून विद्यापीठाने मान्यता दिल्याबद्दल त्यांचा सत्कार.

३) श्री नथमलजी लुंकड यांचे " भगवान महावीर जीवन और कार्य " या विषयावर भाषण.

४) प्रा. शा. शं. कुळकर्णी यांचें " संस्कृतमधील संदेश काव्य " या विषयावर भाषण.

५) प्रा. ग. म. तल्हार यांचे " भारतातील सार्वजनिक क्षत्र " या विषयावर भाषण.

स्टाफ अॅकेडेमी चे कार्य सातत्याने चालू ठेवण्यासाठी प्रा. सु का. जोशी, प्रा. तु. रा. चिरमाडे, प्रा. व्ही. बी. शहा हे नेहमी प्रयत्नशील राहिले आहेत.

या वर्षी प्रा. डॉ. सु. रा. चिरमाडे व प्रा. डॉ. शं. र. पुणतांबेकर यांनी महाविद्यालयाच्या सन्मान परंपरेत विशेष भर घातली आहे, हे आवर्जून नमूद करावेसे वाटते. प्रा. डॉ. सु. रा. चिरमाडे यांना अगदी अल्पवयात Ph. D. पदवीसाठी मार्गदर्शक म्हणून मान्यता लाभली आहे. विनयशील व अभ्यासू वृत्ती, आपल्या विषयाची विशेष तळमळ व व्यासंग, अध्ययनाचे सातत्य या गुणांमुळे त्यांना हे यश लाभले आहे. ते विद्यार्थीप्रिय प्राध्यापक तर आहेतच पण सार्वजनिक जीवनात व प्राध्यापक संघटनेतही एक विधायक कार्यकर्ते व सम्यक विचारवंत म्हणून सतत कार्यरत असतात. प्रा. डॉ पुणतांबेकर यांनाही याच वर्षी Ph. D. साठी मार्गदर्शक म्हणून मान्यता मिळण्यात अपूर्व योग महाविद्यालयाचे दृष्टीने लाभला आहे. प्रा. डॉ. पुणतांबेकर हे हिंदी साहित्यसृष्टीतील एक मान्यवर साहित्यिक आहेत. व्यंग्य कथा-लेखक म्हणून त्यांनी विशेष स्थान मिळविले आहे. धर्मयुग, मुक्ता, सरिता यासारख्या हिंदीतील मान्यवर पत्रिकांतून त्यांचे ललितलेखन प्रसिद्ध होत असते. Ph. D. चे मार्गदर्शक होत असतानाच त्यांना आणखी एक अपूर्व सन्मान प्राप्त झाला आहे. केंद्र सरकारच्या, अहिंदी भाषिक लेखकांनी लिहिलल्या हिंदी-ग्रंथ पुरस्कार योजनेखाली त्यांच्या "हरियाली और कांटे" या ग्रंथास रु. १५०० चे पारितोषिक मिळाले आहे. ही त्याच्या दृष्टीने खरोखरच भूषणावह अशी गोष्ट आहे. प्रा. डॉ. सु. रा. चिरमाडे व प्रा. डॉ श. र पुणतांबेकर यांना मिळालेल्या उच्च सम्मान व यशाबद्दल आम्ही महाविद्यालयाच्या वतीने त्यांचे हार्दिक अभिनंदन करतो व उत्तरोत्तर त्यांना असेच यश व सम्मान लाभोत अशी शुभेच्छा व्यक्त करतो.

१९७५-७६ हे वर्ष आपल्या महाविद्यालयात अनेक बाबतीत संस्मरणीय वर्ष ठरेल. काही बाबींचा वरती उल्लेख केलेलाच आहे. आणखी एक उल्लेखनीय गोष्ट म्हणजे प्रा. डी. व्ही. पाटील यांचा महाविद्यालयीन शिक्षक मतदार संघातून पुणे विद्यापीठाच्या कायदे मंडळावर झालेली अभिनंदनीय निवड होय. प्राध्यापक-संघटनेच्या उभारणीत प्रा. डी. व्ही. पाटील यांचा सिंहाचा वाटा आहे. विद्यार्थीप्रिय प्राध्यापक, शैक्षणिक प्रश्नांचा तळमळीने व यथार्थपणे साधकबाधक विचार करणारे क्रियाशील कार्यकर्ते कार्यकुशल संघटक या नात्याने त्यांचा आपल्याला परिचय आहेच. विद्यापीठ कायदेमंडळातही ते आपल्या विचार-कृतींचा ठसा निश्चितपणे उमटवतील असा आम्हास विश्वास वाटतो.

तसेच यावर्षी महाराष्ट्र साहित्य परिषदेवर प्रा. म. ना. अदवंत हे उपाध्यक्ष म्हणून व प्रा. राजा महाजन हे कार्यकारिणी सदस्य म्हणून निवडून आले आहेत. प्रा. म. ना. अदवंत व प्रा. राजा महाजन यांची साहित्यक्षेत्रातील कामगिरी व स्थान सर्वश्रूतच आहे. त्यांच्या कार्यकर्तृत्वाचा व कार्यशीलतेचा म. सा. परिषदेच्या कामकाजात निश्चित प्रभाव दिसून येईल असा आम्हास विश्वास वाटतो. प्रा. म. ना. अदवंत व प्रा. राजा महाजन यांना मिळालेल्या सन्माननीय यशाबद्दल आम्ही त्यांचे हार्दिक अभिनंदन करतो व उत्तरोत्तर त्यांना आपापल्या क्षेत्रात असेच यश व सम्मान लाभोतअशी शुभकामना व्यक्त करतो.

आपल्या महाविद्यालयाचे माजी विद्यार्थी श्री. तानाजी भोईटे यांची याचवर्षी विद्यापीठ विद्यार्थी

मंडळाचे सचीव म्हणून गौरवास्पद निवड झाली. त्याबद्दल त्याचे हार्दिक अभिनंदन ! तसेच विद्यापीठ विद्यार्थी मंडळावर आपल्या महाविद्यालयाचे विद्यार्थी प्रतिनिधी म्हणून श्री. किशोर काळे यांच्या उल्लेखनीय निवडीबद्दल हार्दिक अभिनदन.

नव्या विद्यापीठ कायद्यानुसार विद्यापीठाच्या विविध विषयांच्या अभ्यास मंडळाच्या (Boards of Studies) याच वर्षी निवडणूका झाल्या. आपल्या महाविद्यालयातील प्राध्यापक पुढील प्रमाणे विविध अभ्यास मंडळावर अभिनंदनीय यश मिळवून निवडून आले आहेत.

१) प्राचार्य पोतनीस – राज्यशास्त्र अभ्यासमंडळ (स्वीकृत सभासद)
२) उपप्राचार्य थत्ते– रसायनशास्त्र अभ्यासमंडळ
३) प्रा. डॉ. सु. रा. चिरमाडे – Business Economics
४) प्रा. म. मो. केळकर – संस्कृत
५) प्रा. ज. वि महाजन – मराठी
६) प्रा. रा वा. पाटील– हिंदी (स्वीकृत सभासद)
७) प्रा. स. दि. सिरसीकर – भूगोल
८) प्रा अभ्यंकर – Commers & Law & Faculty – Member
९) प्रा. कर्णिक – Zoology
१०) प्रा. मूलबागल – Botony
११) प्रा. खारूल – Mathematics (स्वीकृत सभासद)

यावर्षी आपल्या महाविद्यालयातील प्राध्यापकांचे पुढीलप्रमाणे ग्रंथ प्रकाशित झालेले आहेत.

१) प्रा. थत्ते – Fundamental Chemistry Part I (For Higher secondary XI std.)
२) प्रा. स. दि. सिरसीकर – प्राकृतिक भूविज्ञान (इयत्ता ११ वी)
३) प्रा. म. ना. अदवंत – ज्ञानेश्वरी १ ला अध्याय ज्ञानेश्वरी १५ वा अध्याय (संपादित)

सन्माननीय यांच्या भेटी –

यावर्षी मंडळाच्या विविध कार्यक्रमांच्या निमित्ताने पुढील महनीय व्यक्तींच्या भेटींचा व व्याख्यानांचा लाभ महाविद्यालयास झाला.

१) प्रा. डॉ. रा शं. वाळिंबे (पुणे)
२) प्रा श्री दि. फडके (पुणे)
३) प्रा भालबा केळकर (पुणे)
४) श्री. दीनानाथ टाकळकर (पुणे)
५) डॉ. मु. श्री. कानडे (पुणे)
६) प्रा. श्रीधर राजगुरु (पुणे)
७) प्रा. डॉ. शा. दा. पाटील (मालेगाव)
८) प्रा. ह. श्री. शेणोलीकर (धुळे)
९) प्राचार्य प्र. द राजदेरकर (नासिक)
१०) श्री. सुभाष सोनवणे (उपसंपादक, लोकसत्ता मुंबई)
११) प्रा. अ. दा. आठवले (पुणे)
१२) डॉ रं. स. गोडबोले (पुणे)
१३) प्रा. डॉ. निर्मलकुमार फडकुले (सोलापूर)
१४) प्रा, डॉ. भणगे (मुंबई)
१५) प्रा. डॉ. य. दि. फडके (मुंबई)
१६) कर्नल श्री अभ्यंकर (पुणे)

नाट्यशिबीर --

यावर्षी पुणे विद्यापीठाच्या विद्यार्थी कल्याण मंडळाच्या वतीने आपल्या महाविद्यालयात नाट्य-शिबीर आयोजित करण्यात आले होते या शिबीराचे संयोजक म्हणून प्रा. सु का. जोशी यांनी जबाबदारी सांभाळली होती. शिबीरात आपल्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांबरोबरच, आपल्या शहरातील महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांबरोबरच बाहेरील महाविद्यालयातील बरेच विद्यार्थी सामील झाले होते. विद्यार्थ्यांच्या अंगी असलेल्या नाट्यगुणांचा (अभिनय, लेखन, दिग्दर्शन इ. विकास करण्याचे दृष्टीने दरवर्षी असे शिबीर आयोजित केले जाते यावर्षी हा मान आपल्या महाविद्यालयास मिळाला. शिबीरातील विद्यार्थ्यांची उपस्थिती, उत्साह, सक्रीय भाग घेण्याची वृत्ती अभ्यास - चर्चा वर्गाचे संचलन आदि गोष्टींमुळे हे शिबीर अत्यंत यशस्वी झाले. शिबीराचे उद्घाटन पुणे विद्यापीठाच्या मराठी विभागाचे प्रमुख मराठीतील ख्यातनाम समीक्षक, नाट्यक्षेत्रातील जाणकार लेखक डॉ. रा. श. वाळिंबे यांच्या व्याख्यानाने झाले. नंतर दररोज नाट्याच्या विविध अंगासंबंधी प्रा. भालबा केळकर, प्रा. डॉ. श्री. दि. फडके, श्री. दीनानाथ टाकळकर, प्रा. श्रीधर राजगुरु, प्रा. डॉ मु. श्री. कानडे, प्रा. म. ना. अदवंत यांची उद्बोधक व्याख्याने होत असत. शेवटी समारोप व प्रशस्तिपत्र व पारितोषिक -- वितरणसमारंभ डॉ. सौ. चंद्रिका देसाई यांचे हस्ते साजरा झाला. याप्रसंगी पुणे विद्यापीठ विद्यार्थी कल्याण मंडळाचे सदस्य प्रा. डॉ शा. दा. पाटील व विद्यापीठातर्फे व्यवस्थापक म्हणून श्री. बी. टी. पाटील व श्री पुराणिक उपस्थित होते.

राष्ट्रीय सेवा योजना --

प्रा डी. एच् महाजन यांच्या कुशल मार्गदर्शनाखाली राष्ट्रीय सेवा योजना विद्यार्थ्यांत अधिकाधिक प्रिय होत असून विद्यार्थी व प्राध्यापक या योजनेच्या विविध कार्यक्रमात अधिकाधिक उत्साहाने भाग घेत असल्याचे दिसून येते. या योजनांतर्गत झालेले कार्यक्रम स्वतंत्रपणे अहवालात दिलेले आहेत. त्यादृष्टीने विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्वाच्या सर्वांगीण विकासासाठी अशा योजनेची अपरिहार्यता निश्चितच जाणवते.

गुणवत्ता संवर्धन योजना --

याही वर्षी कॉमर्स विभाग च्या प्री डिग्री, एफ्. वाय्. बी. कॉम् च्या विद्यार्थ्यांसाठी गुणवत्ता संवर्धन योजना कार्यवाहीत आणली होती. गतवर्षी या योजनेचा विद्यार्थ्यांना विशेष फायदा झाला. या वर्षीही तो होईलच. यादृष्टीने हा उपक्रम सर्वच शाखेतील विद्यार्थ्यांसाठी हाती घेऊन तो सातत्याने कायम स्वरूपाचा चालवावा असे आम्हास नम्रपणे सुचवावेसे वाटते.

आपल्या महाविद्यालयातील एन्. सी. सी. शाखाही शिस्त, स्फूर्तिप्रद मार्गदर्शन यादृष्टीने सतत कार्यरत असते.

स्नेहसंमेलने --

या वर्षी आणिबाणीमुळे स्नेहसमेलन साजरे झाले नाही. तथापि विविध मंडळांनी आपापल्यापुरते स्नेहसंमेलन साजरे करून आपला आनंद द्विगुणित केला. सायन्स असोसिएशनने आपले स्नेहसंमेलन साजरे केले. कॉमर्स असोसिएशनने व्यापक स्वरूपात कॉमर्स विभागाचे स्नेहसंमेलन साजरे केले. विशेष उल्लेखनीय गोष्ट म्हणजे स्नेहसंमेलनाची सर्व जबाबदारी विद्यार्थ्यांनीच उचलली होती. खळ अल्पोपहार, मीनाबाजार, शेलापागोट करमणूकीचे विविध कार्यक्रम आदि सर्व कार्यक्रम विद्यार्थ्यांनीच पार पाडले. प्रा. आर. डी. राणे यांनी याप्रसंगी विद्यार्थ्यांना समयोचित मार्गदर्शन केले विद्यार्थ्यांनीच स्नेहसमेलनाची सर्व जबाबदारी उचलली असता कोणत्या व कशा अडचणी येतात, कोणते व कसे यश लाभते याबद्दलचा खरा अनुभव विद्यार्थ्यांना यानिमित्ताने आला. संमेलन अर्थात यशस्वीच झाले. याबद्दल विद्यार्थ्यांचे व त्यांच्या प्रतिनिधींचे हार्दिक अभिनंदन !

श्रद्धांजली –

यावर्षी आमच्या महाविद्यालयातील ऑफिस शिपाई श्री. एस्. डी. कोल्हे यांचे अकाली निधन झाले. कै. कोल्हे यांचा स्वभाव अतिशय मनमिळाऊ होता. कार्यतत्पर, उत्साही स्नेहशील अशा त्यांच्या स्वभावाची व व्यक्तिमत्वाची आम्हास सतत आठवण राहील. परमेश्वर मृतात्म्यास शांती देवो !

अंकातील लेखन —

या अंकात जास्तीत जास्त विद्यार्थ्यांचे लेखनास स्थान देण्याचा आम्ही प्रयत्न केला आहे. पानांची मर्यादित संख्या लक्षात घेता काही लेखन इच्छा असुन अंकात घेऊ शकलो नाही याबद्दल क्षमस्व. मात्र याठिकाणी एक गोष्ट आवर्जून नमूद कराविशी वाटते की विद्यार्थ्यांनी आपल्या लेखनशक्तीचा अभ्यास, चिंतन, निरीक्षण, प्रयोगक्षमता या दृष्टीने डोळसपणे विकास करून घतला पाहिजे. त्यासाठी लेखन सातत्य कायम ठेवले पाहिजे. नवे नवे विषय, अनुभव, कल्पना, विचार नित्याणं मनात रुजविले पाहिजेत. जीवनाकडे कलात्मक दृष्टीने बघावयास शिकले पाहिजे. तेच तेच विषय, त्याच कल्पना, अनुभव घोटण्यापेक्षा काही "नित्य नूतन शोधावे, लिहावे" ही वृत्ती जोपासली पाहिजे. तरच त्यांच्या लिखाणातून सौंदर्य आणि सामर्थ्य याचा प्रत्यय यईल.

श्री. देविदास डी. माळी
विद्यार्थी–प्रतिनिधी

आभार —

ह्या अंकाच्या संपादन कार्यात सर्वच संपादक मंडळाचे हार्दिक सहकार्य लाभले. अंक आहे ह्या स्वरूपात व सजावटीत काढण्याचे दृष्टीने प्राचार्य पोतनीस व उपप्राचार्य थत्ते यांनी सवलत, संधी देऊन सुयोग्य मार्गदर्शन केले याबद्दल आम्ही त्यांचे कृतज्ञ आहोत. विद्यार्थीवर्गाचे सहायही चांगले लाभल.

अकाच्या छपाईचे काम डेक्कन प्रिंटिंग प्रेसचे मालक श्री. सुभाष नेहेते यांनी चांगले करून दिले आहे. याबद्दल त्यांचे व त्यांच्या सेवक वर्गाचेही आभार. तसेच जाहिरातदारांचेही आम्ही आभारी आहोत. यावर्षीचे विद्यार्थीप्रतिनिधी श्री. देविदास माळी यांनीह जास्तीत जास्त निधी जाहिरातच्या रूपाने मिळवून दिला त्याबद्दल त्यांचेही आभार. चित्रकार श्री अनंत सालकर यांनी कव्हरचे चित्र, कव्हर प्रिंटिंग, ब्लॉक प्रिंटिंग सुबक रीतीने करून दिल्याबद्दल त्यांचे आभार. ब्लॉकप्रिंटिंगच्या कामी प्रा. ह. श्री. साने (पुणे) यांनी केलेल्या सहकार्याबद्दल त्यांचे हार्दिक आभार. शेवटी ज्यांनी ज्यांनी प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षपणे या अंकाच्या कामी आम्हास सहाय्य केले त्यांचे आम्ही अत्यंत आभारी आहोत.

प्रा. राजा महाजन
प्रमुख संपादक

भागवत टेलर्स

बळीराम पेठ, जळगाव

शर्ट, सूट, व पॅन्ट स्पेशालिस्ट

आर्डरीप्रमाणे तयार शिवून मिळण्याचे एकच ठिकाण

प्रो. भागवत टेलर

म्युनिसिपालिटीच्या मागे जळगाव

— शॉपींग सेंटर मधील एकमेव ठिकाण —

प्रकाश जनरल स्टोअर्स

आमच्याकडे सर्व प्रकारचे स्टेशनरी, कटलरी, होजिअरी

सर्व प्रकारच्या आवश्यक वस्तू मिळतील.

प्रो. प्रकाश भोळे

जळगाव

मराठी विभाग

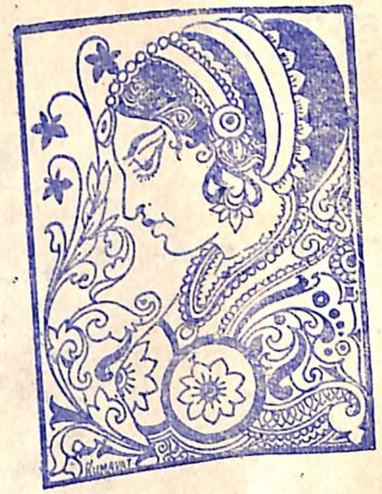

आज कालमहिम्यामुळे सारा मानव समाज भयग्रस्त झाला असेल, आपले व्यक्तिमत्व जो तो हरवून बसलेला असेल, जीवनाच्या आनंदाला खग्रास ग्रहण लागून दैन्य आणि मृत्यू या राहूकेतूंचाच आकाशभर अंमल चालत असेल तर कवींची, कलावंतांची, प्रतिभावंतांची विशेषच जबाबदारी आहे—या कालमहिम्याविरुद्ध त्यांना बंडाचा झेंडा उभारावा लागेल. आणि हा झेंडा सौंदर्याचा, प्रीतीचा, जीवनानंदाचा असल्यामुळे सत्य-शिव-सुंदराला नेस्तनाबूत करू पहाणाऱ्या प्रत्येक अन्यायाविरुद्धही असेल. साहित्यशास्त्रातील मिरासदार असोत, नैतिक उग्रदंड हातात घेऊन उभे असणारे लब्धप्रतिष्ठित समाजधुरीण असोत, समग्र जीवनाला आपल्या राजकीय अंकुशाने आपल्याला अभिप्रेत असलेले वळण धाकदपटशाने लावण्यासाठी सिद्ध झालेले झोटिंग-शहा असोत किंवा जीवनाचा अर्थच संपुष्टात आणणारा जगड्व्याळ अजस्त्र कालमहिमा असो, प्रतिभावंताला रात्रंदिवस युद्धाचा प्रसंग ठेवलेलाच आहे. ध्येय, प्रेम, आशा, स्वप्ने, सौंदर्यपूजन, आत्मशोध ही कवींची जन्मसिद्ध मूल्ये आहेत. त्यांच्याशी इमान राखण्यासाठी त्याला जागरूक राहावेच लागेल.

श्री. वसंत बापट

(अध्यक्षीय भाषण : जळगाव जिल्हा – साहित्यसमेलन, अमळनेर)

ईश्वरास—

प्रत्यय यावा रुपारुपांतून तुझाच सारा
मिळत रहावा दिशादिशांतून तुझा इशारा
लाभावा सहवास तुझा हरएक क्षणाव
मीलन व्हावे अतुट अपुले हर जन्मात
तुझाच यावा सूर सदा ओठात कीर्तनी
झाकावे तू येऊन डोळे खुशाल स्वप्नी
चराचरातून स्पर्शित जावे तुझेच स्पंदन
आमाळातही अनंत तारा, एक तूच पण
हेच मिळावे दान तुझा ना विसर पडावा
गन्ध रंग रस मम जीवनाचा तूच असावा !

—प्रा. सौ. प्रमिला भिरूड

समाधी....

तुझ्या शब्दांची
बांधली समाधी
माझ्याच हृदयी !

स्वये ओलांडीन
सुखांचे मोहळ
दुःखांचे ओहळ !

नाही पूजापाठ
नसू दे मंदिर
तृप्त हे अंतर !

नुमती तीर्थयात्रा
आता जीवनाची
कथा पावलांची !

संन्यस्तपणाचे
व्रत घेतलेले
आभाळ झालेले !

माझेच आयुष्य
मिळे मला दान
जिवंत पाषाण !

अवघे आयुष्य
समाधी झालेले
शब्द जागलेले !

समाधीच्या कुशी
मिळो मला थारा
तुझाच आसरा !

कु. सुनंदा चौधरी
S. Y. B. A

कुलगुरु प्रा. देवदत्त दाभोळकर, प्राचार्य, उपप्राचार्य व शिक्षकेतर कर्मचारी यांचे समवेत.

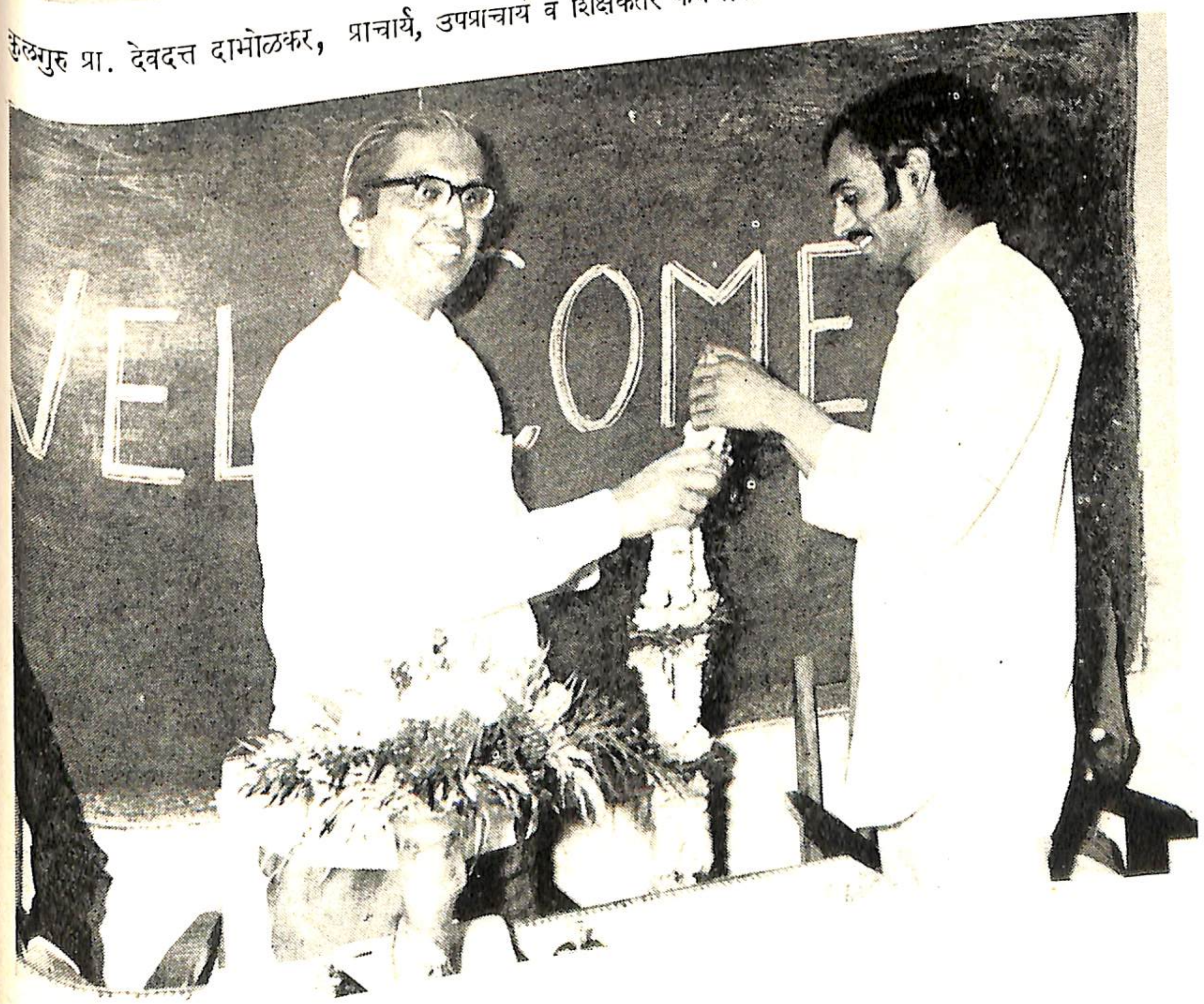

श्री. किशोर काळे कुलगुरुंचे स्वागत करताना.

Our under officers and campers.

Platoon Participated in 26th Jan. 1976 District Republic Parade.

देवाचं झाड

कु. वंदना मगडाणी

Sr. M. A.

दुपारची दोन अडीचची वेळ. मी एकटीच कॉलेजहून घरी परतत असते. तापलेल्या उन्हाचा उबग मनभरून आलेला असतो. पावलं कशी संथ पडत असतात. मंदिरापुढच्या मोकळ्या जागेजवळ मी येते अन् तिथेच मला ती प्रथम दिसते. म्हणजे तिचं शरीर दिसतं. वाकून तिचे काळपट हात कामट्या गोळा करीत असतात. तिच्या बाजूला बऱ्याच कामट्या शिस्तीत पडलेल्याही असतात. तिला ओलांडून जाताना क्षणभर तिच्याकडे मी पाहायचं ठरवते. तिच्या - ती त्या कामट्यांना दोरीने बांधत असते. तिच्या - माझ्यातलं अंतर नाहीसं होतं. नेमक्या ह्याच क्षणी ती माझ्याकडे पाहून अनपेक्षीत हसू हसते. मी खरंतर गडबडते. नंतर उगीच गाल विसकटते. तिला हायसं वाटल्यागत दिसतं. हातातलं निसटणारं एकदम पकडावं तशी ती घाईत म्हणते,

"बाय व! हा गठ्ठा ठेवू लागते काय डोस्क्यावर?"

"हं" करून मी तिच्या कामट्यांना ओणवी होऊन आधार देते. त्या तिच्या डोक्यावर बसल्या-बरोबर मी हात झटकून पुढे होते. मागून पुन्हा तिचा आवाज येतो. नकळत मग माझी पावलं तिच्या पावलांची संगत धरतात.

"हिकडंच न्हाते काय वं?"

"हो."

काहीकाळ ती शांत होते. मग हळूच हलक्या आवाजात म्हणते,

"तू माझ्याकडं पाह्यलं?"

गंमतच आहे! "हो बघितलं की!"

"काय वाटलं तुले?"

कमाल झाली! हिच्याकडं बघून मला काय वाटणार? तिला ह्या प्रश्नाचं उत्तर काय अपेक्षीत असावं तेच मला कळत नाही. तिच्या चेहऱ्यावरून ते जाणवून घ्यावं म्हणन मी तिच्याकडे बरंच पाहाते. तिच्या करपलेल्या चेहऱ्यावर कुंकवाचा भला मोठा टिळा असतो. घामामुळे त्याच्या कडा ओलसर झालेल्या असतात. कपाळावरच्या आठ्यांमुळे त्यात भेगाही पडलेल्या दिसतात. डोळे तर अतिशय बटबटित. तिच्या काळ्या ओठांवरून माझी नजर घसरते. तिला सावरून मी पुन्हा खाली पाहायला लागते. माझ्या गप्प बसण्याने ती त्रासलेली दिसते. तीच होऊन पुन्हा बोलते,

"नाही कयलं तुले? कुनालाच कयत नाइ. तशी मी दिसत बी नाइ."

वैताग. भलतीच कोड्यात बोलतेय्. तिला सांगावं का, तुला पाहून वरच ऊन अधिकच तापल्या सारखं वाटतय्. मला कंटाळा आलाय् आणि घर केव्हा येतं असं झालय्. रस्ता कसा लांब होऊन गेलाय् छट्! तिला काय कळणार यातलं? ....ए ा वाक्यात तीच उत्तर देते,

"तुले नसीन समजलं; माह्या अंगात देवी येते बाई!" ती एक थंडगार सुस्कारा सोडते. क्षणभर

तेवढ्या उन्हातही मला थंडी वाजते. अंगावर काटे येतात. एका खांद्यावरचा पदर मी दुसऱ्या खांद्यावर ओढून घेते. कशी दिसत असेल ही देवी अंगात आल्यावर?... घुमताना तिचं अवाढव्य शरीर... चेटकीणीसारखी .....

'वाय व तुले काय सांगू! आपलच्याच तोंडानं बोलायचं बी काय? पन तुले म्हून सांगते, कित्ती लोकास्नी बरं केलाय् मी.. म्हंजे देवीनं वं! ती कुश्याची बायकू प्वार व्हायचं नाइ. मी तिले देवीचा अंगारा चाखायले दिला. कुश्याले म्हतलं, तुले लेकरु झालचा तर देवीले लुगडं दे! तोपर देवीले कायी नको. आन् बये, नऊ महिन्यात चांगलं पोरगं की व झालं त्यास्नी. पन मग इसरले देवीले! कायच् लुगडं मग?"

...कुशा... त्याची बायको ....पोरगं ....देवीचं लुगडं... तापलेल्या उन्हामुळें मी जास्त दूर नजर ठरवताना दुबळी पडते...

"लुगडं द्यायला हवं होतं त्याने"

"पा; तुलेबी समजतं नव्हं! आता देवीचा कोप झाला परती तर मी काय करवा तूच सांग! पन आपन काय लुगडं मागायले त्याच्या दारी गेलो नाय. तो गन्या, असा गडबडे लोयाचा प्वाट धरून. देवीचा परसाद घेतला, गेला तरास पन एक पैका कायी देला नाय ग, देवीच्या हातावरी!"

"कमाल आहे!"

"हं आपन कुनाले सांगनार? माह्या लचोक म्हनतो तू मांग. पन देवी नाय म्हंते नवं! बाय वं ती अगातून गेल्यावर असं कसं होतं म्हून सागू? अंग न् अंग दुखतयं. हाय की नाय बघ, माह्यामधी ती देवी येते आनी लोकास्नी बरी करते. माले मातर दुखवते. लोकास्नी कायी चांगली बुध्दी द्येत नाइ माय ब. देवीला पाहून्सीबी लोक काय पैका सोडत नाय!

"हो नं!"

"हे बी खरं म्हना, देवी सगय पायतेय्. आपन कायी ये बोलत नाय्. व्हायचं ते व्हईन. आता सगळ्या सनी सोडून देवी येते ती माह्याचं मंदी नव्हं का? देवीचे उपकार नाइ तर काय हे? पन सांगू काय... देवाच्या झाडाले सुख नसतं बांय!"

...ती शांत होते. मलाही घर दिसायला लागते. ती पायवाटेकडे वळते. मी घरात शिरते. खिडकीतून पाठमोऱ्या तिला पहाते.... देवाच्या झाडावरचं हिरवगार लुगडं... काळ्या हातावरच्या लाल चोळीच्या बाह्या.. आणि आतापर्यंत मला न दिसलेली तिची उघडी पावलं .... माझ्या शरीरभर थकवा येतो अन् दुपारी डोळे कसे झोपेत जड होतात.. .... काही वेळातच घराच्या सावलीत घडी केलच्या - सारखी मी व्यवस्थित होते. ...

* * *

पाच सहाची वेळ. माझ्या पुढं पुढं तो चालत असतो. त्याचं मळकट धोतर आणि मधूनच रंग आठवत असलेला कोट फक्त मला दिसत असतो. आपल्या पांढऱ्या केसात तो सारखं खाजवत असतो. काहीतरी पुटपुटतही असावा. हातातली पिशवी पडते तरीही त्याला शुध्द नसते. मी ती उचलून घेते.

"बाबा तुमची पिशवी पडली."

मी पिशवी त्याच्या पुढ्यात करते. ती घेताना बाबा मला अ पादमस्तक पहातो. मीही चेहरा पहाते. सुकलेल्या पानात फक्त शीर दिसावी तशा मला फक्त बाबांच्या मिशा दिसतात पांढऱ्या. त्याला मागं टाकताना मी पाऊल उचलते. बाबा पिशवीचा पदर धरून बोलायला सुरवात करतात,

"शिकते काय ग पोरी?"

"अं? हो कॉलेजला जाते."

"छान!"

मी पुन्हा सरकू पहाते पण बाबाला एकटं जायचा कटाळा आलेला दिसतो.

"ह्या पिशवीत फुलं नेतो मी मदिरासाठी."

.. मदिराची हिरवीगार बाग...घामट पिशवीत गुदमरलेली फुलं .....संगमरवरी चकाकणारी शंकराची पिंड...मी शांत....

"काय मंदिरात जाते की नाही?"

"हो जाते; पण कधीकधीच!"

"ठीक ठीक . मी त्या मंदिरात काम करतो!"

"काम? कसलं काम?"

"सकाळ संध्याकाळ झाडायचं. ह्या वयात दुसरं करणार तरी काय? तेही करताना त्रास होतोच. पण.. आयुष्यभर केलं नाही. आता त्याच्याकडं जाण्याची वेळ झाली आहे. काही सेवा घडलेली बरी.... शिवाय पोटालाही आधार होतो येणाऱ्या पैशांचा."

. ..हा मुद्दा महत्वाचा .. आधाराचा... आयुष्यभर हा माणूस काय करीत असावा! ... विचारावं का?

"भयंकर महागाई आहे बुवा! कसं तरी भागवतो! पोरांनाही त्यांचा ससार. आपण काय अपेक्षा करायची त्यांच्याकडून? ते बोलावतात. पण मी जात नाही."

... हं! समंजसपणा... की हे स्विकारणं? बाबाला एकटेपण नक्कीच पचत नसावं; नाहीतर इतकं बोलतं...

"कंटाळली काय ग माझ्या बडबडीला?"

"छे! नाही; ऐकतेय्"

..बाबा खुश. .खिशातून हात बाहेर काढतो.....

"घे"

"काय?"

"देवाचा प्रसाद ग"

मी हात पुढे करते. हातातला खडीसाखरेचा दाणा तोंडात टाकते.....

"हे बघ पोरी बोलू नये. पण सांगतो. आता मी मंदिरात एवढा झाडतो. तरी पण प्रसादाच्या वेळेला दोन कण काही जास्त पडत नाहीत बघ हातावरती. इतरांवर पुजारी भलताच प्रसन्न. आमच्याकाळी मदिरात तरी फक्त माणसाचं माणूसपण ही एकटीच जमेची बाजू होती. बघ, आता तर सगळीकडे कायम उन्हाळा."

....विषय बदलावयाला हवा... बाबाचा काळ कल्पनेत ह्यापूर्वीही कितीदा तरी अनुभवलेला असतो ....उगीच ताप...

"इथं कोण असतो बाबा तुमच्याजवळ?"

"ह्या!"... बाबा एकदम तरुणासारखे बेदरकार दिसतात हे म्हणताना. थांबून बोलतात,

"इथं कुणी नाही! एकटेच आपण!"

बापरे! मग एखाद्वेळी... मी ओशाळते...बाबाचं चालतंबोलतं शरीर संतापल्यासारखं वाटतं... बाबाचं शरीर मनकवडं की माझेच डोळे घाबरट?... पण असला म्हणजे बाबाच्या मरण्याचा विचार का डोक्यात आला माझ्या?...दूर राहणाऱ्या बाबाच्या मुलांना मरणाविषयी कोण कळणार?...मग बाबाचं छे! छे!... रस्ता बदलवायला हवा... शिवाय बाबाचं

बोलणंही एकदम एकटं का झालय्?...बाबाच्या मिशा ओठावर अशा गिडीगप्प का झाल्या असाव्यात?...... वळणावर मी वळते...बाबाचं मुळी लक्षच् नाहीय्..... वळून एकदाच सावकाश झालेल्या बाबाकडे पाहाते... पावलं एकदम घाईत पडायला लागतात....कानात बाबाचं 'ह्या' घुमत असतं..,डोळ्यात कुठतरी कल्प-नेतलं बाबाचं शेवटच् 'राम' म्हणणं... म्हणायला फुरसत मिळेल ना बाबाला?..मी कुठल्या कामासाठी घराबाहेर पडले?...

*   *   *

ना धड संध्याकाळ ना धड रात्र. देवीच्या मंदि-राकडे आम्ही सगळ्याजणी जात असतो. मंदिरा-समोर आल्याबरोबर मला हलकं होऊन तरंगल्या-सारखं वाटायला लागतं—समोर तलावात उतरलेलं लालसर आकाश पाहून! हात इथेच जोडावेत का? छे!...देवी तर मंदिरात....आज गर्दीही बरीच .. .. बहुतेक देवीचा दिवस....मंदिराबाहेरच घोटाळते..माझं एवढंसं अस्तित्व डोळ्यात उतरून तलावातलं आकाश पिताना तलावभर पसरतं....मी तिथेच बसते .... पाण्यासारखी मी स्थिर होते.

....एकदम जाग येते. नाकातोंडात पाणी गेलेलं असतं. मी गुदमरत असते. काही वेळानंतर समोरचा प्रसंग डोळ्यात शिरायला लागतो ... मुली, स्त्रिया फेर धरून नाचताना गाणही म्हणत असतात ... मंदिरातली बाई तेथे येते. तिचे केस सोडलेले. कपाळावर मळवट. डोक्यावर कागदाचा मुकुट केल्यासारखं काहीतरी बांधलेले ... गळयात झेंडूच्या फुलांची ... माळ.. हिरव्यासाडीचा पदर कमरेत घट्ट खोचलेला ... देवी ... बघता बघता ती घुमायला लागते ... सगळे स्तब्ध होतात. एकेक तिच्या पायावर डोकं ठेवण्याला पुढे होतात. देवी चक्क बोलायला लागते. ... तिच्या हिन्दीत ....

"मै तुमपर प्रसन्न है। तुम्हारा भलाच होगा।"

देवीला सगळे घेरतात ... एकेक समस्या तिच्यापुढे मांडतात. लग्न .. आजार.... मुलगा ... पैसा ... देवी आश्वासन देते ... पण," तुमको सब मिलेगा। मगर देवीको तुमने मदत करनी चाहिये ऐसा देवीको लगता है। कुछ कुछ पैसा दो! देवीके वास्ते कपडा दिया तोभी चलेगा।

... देवीच्या ओटीत पैसे पडतात. तिचं साधं हिरवं पातळ क्षणातच कलाबूत केल्यासारखं चमकायला लागतं .... नेमक्या ह्या क्षणापासून मला समोरचा तलाव दिसेनासा होतो. माझं भरले-पण असं रितं होतं... शरीर निर्जीव झाल्यासारखं माझंच मला थड वाटतं!... मी घाबरते ... घराकडे वळताना कुणीतरी म्हणतं, "ही बाई आधी भीक मागायची. आता तिचं छान भागतं ... मंदिरही तिचंच" ...देवीच् ती! ... ती सारी रात्र मग माझ्या उघड्या डोळ्यात रूतून बसते ...

———*———

मेहता ॲन्ड कंपनी

महात्मा गांधी रोड, जळगांव.

म्हणजेच

*

उत्कृष्ट फाऊंटन पेन्स, सर्व प्रकारच्या ऑफिस स्टेशनरीचे प्रसिद्ध व्यापारी

देवघर

कु. कमल पुंडलिक येवले

Jr. M. A.

'माई, एक गोष्ट विचारायची आहे, पण वाईट नाही ना वाटणार तु?'

रेखाचे हे शब्द ऐकून सुमित्राबाईंच्या चेहऱ्यावर अज्ञात हास्य उमटले आणि उत्सुकतेनं त्या म्हणाल्या—

'हो, हो; विचार ना रेखा. वाईट वाटेल असं काही बोलणार आहेस की काय?'

'माई, तुम्हाला बाळ खूप आवडतो ना?'

'रेखा, तू आज अशा काय गोष्टी करतेस? हे काय विचारायचं झालं? बाळाशिवाय तर मला थोडावेळही चैन पडत नाही हे तर तुला माहित आहे ना? काही चुकलं का माझ्या हातून?' कहीशा तीव्र जिज्ञासेने आणि विषादाने सुमित्राबाई बोलल्या.

नुकतंच सुमित्राबाईचं जीवन अखंड वाहणाऱ्या नदीप्रमाणं रस्त्यात टक्केटोले खात, वाट काढीत सपाट मैदानावर संथपणे वाहू लागलं होतं. पण काय आणखी भूतकाळाची पुनरावृती होईल? म्हणून त्या सुनेकडे जरा साशंक नजरेने पाहू लागल्या.

'माई शेजारच्या बायका म्हणतात की तुझ्या सासुबाईजवळ बाळाला देत जावू नकोस. इतकंच काय त्यांची सावली देखील अनिष्ट आहे. कारण त्या वांझ आहेत ...

'पुरे रेखा, पुरे! आता मला ऐकवत नाही'

रेखाच्या तोंडचे शब्द ऐकून सुमित्राबाई जागच्या जागी थबकून उभ्या राहिल्या. त्यांना वाटले आत्ताच धरणीमाता आपल्याला पोटात घेईल तर किती बरे! अंगाची लाही लाही झाली. एकाएकी त्यांचे डोळे पाणावले. पापण्यांच्या कडान् कडा आसवांनी डवरून आल्या. ओठांना थरथर सुटली. बघता बघता त्याची दृष्टी शून्यात विलीन झाली.

'माई, पण तुम्ही एवढे कशाला लावून घेता?' मी तर हे सहज आपणाजवळ बोलून गेली; शेजारच्या बायका म्हणतात म्हणून!

सुनेचं बनावटी कारस्थान ऐकून त्यांना जास्तच दुःख झालं. उकळत्या पाण्यात ज्याप्रमाणे पाण्याचे थेंब पडून उष्णतेने पाणी लवकरच बाष्पीत व्हावं त्याप्रमाणे सुमित्राबाईचे अश्रू लवकरच आटले. आणि त्या शांतपणे म्हणाल्या,

'रेखा, आताशा मला वाटू लागलय की म्हातारपणी एकदा तीर्थयात्रा करून यावं. सुरेश आला की बघेन त्याला विचारून.' रेखाने एक

जळजळीत कटाक्ष सुमित्राबाईवर टाकला आणि मोठ्या तोऱ्यात बाळाला उचलून, वेणीचा शेपटा हलवित आपल्या खोलीकडे निघून गेली.

म्हातारपणी सुमित्राबाईंना सुनेविषयी जो विश्वास वाटत होता, त्याचे तुकडे तुकडे होवून त्यांच्यापुढे हवेत उडू लागले. त्यांचे भाग्य त्यांच्या पुढे खो – खो करून हसले. त्यांना समोर अंधःकार दिसू लागला. व त्या अंधारात भूतकाळाच्या काही आकृत्या त्यांना स्पष्टच दिसल्या...

* * *

' सुमित्रा, तू काही ऐकलय काय ? '

' काय ग, सांग ना, लवकर काय ते ? '

' अण्णा रात्रीच आलेत ना तुझं लग्न ठरवून. पण तुला नसेल कळलं अजून ?.' सुमित्राची चुलत-बहिण वेणूने ही बातमी तिला सांगितली होती." आपल्या लग्नाची बातमी ऐकल्याबरोबर ती एकदम' थांबली आणि सामान्य अविवाहित मुलींना लग्ना - विषयी वाटणारी जी अभिलाषा असते ती तिच्या ठिकाणी अंकुरित झाली. आणि आनंदातिशयाने म्हणाली–

' खरंच सांगतेस वेणू तू ? पण मला नाही कळलं. अजून ' ' सुमित्रा, वर विधूर आहे. शिवाय त्याला ५ वर्षांचा पहिल्या पत्नीचा मुलगा आहे; म्हणूनच तुला अण्णांनी कदाचित् सांगितले नसेल. पण केव्हातरी कळल्याशिवाय काय राहणार ?

' खरं वेणू ? माझी शपथ घेऊन सांग, तू माझी थट्टा तर करत नाहीस ना ? '

' नाही, सुमित्रा ! थट्टेसारखं इथं काही नाही '

' वेणू, पण अण्णांनी कुणाला विचारून हे लग्न ठरविले ? कशाकरिता ? का ? मी काय त्यांना एवढे जड झाले होते. एकिकडे ती क्रोधाने बोलत होती. दुसरीकडे तिच्या नाजुक, कोमल भावनांची चिता जळू लागली. तिच्या डोळ्यासममोर अंधार पसरला होता.

घरातल्या परिस्थितीमुळे तिच्या विरोधाला न जुमानता हा विवाह घडवून आणला होता. तिच्या कोमल कल्पनांना तडा गेला. हृदयावर फकोले उठले. ते फकोले फुटून त्यातील पाण्याचे अश्रू बनून किती तरी वेळा तिच्या साडीचा पदर ओलाचिंब झाला होता. सुमित्रा दिसायला सुंदर होती. पण घरातल्या आर्थिक परिस्थितीमुळे अण्णा तिला योग्य स्थळ पाहू शकले नव्हते. तशी तिला जाणीव नव्हती असे नाही. आजयंपत कितीतरी लोक तिला पाहून गेले होते. पण गाडं अडलं ते हुंडयाच्या ठिकाणीच. पैशामुळे श्रीमंताचा खोटा मालदेखील विकला जात होता हे ती पहात आली होती. आणि तिच्यासारखी सर्वगुणसंपन्न, सालस, गुणी मुलगी कुणाच्या तरी माथी मारली जात होती. पण सुमित्राला दिलं त घराणं वर बिजवर सोडून सर्व-चांगलं होतं. वर देखणा होता, शिवाय हुंडा न घेणारं होतं म्हणून हे लग्न झालं होतं. लग्नाच्या दिवशी लोक काय काय बोलत ते तिला स्पष्टच ऐकू येत होतं– एक म्हणत होता ' वा रे वा, मुलगा बापाचे लग्नाला आला असता तर आणखी मजा आली असती.' लगेच दुसरीकडून आवाज येई, - ' अग रडतेस काय , तुला नवरा मिळाला ना ? ' तिच्या जीवाचा तिळपापड झाला . मनाला असंख्य इंगळ्यांनी डंख मारला . तिला वाटले इथून उठून त्यांच्या तोंडात मारावी ! पण कोणाकोणाच्या ?

दुसऱ्याच क्षणी ती आनंदीतही झाली होती सुधाकरचं सौंदर्य पाहून ! आणि तिच्या कोमल कल्पना फुलू लागल्या. पण तिनं तिच्या वैवाहिक जीवनात पहिलं पाऊल ठेवलं ते वेगळंच रूप धारण करून ! सासरी येताच ती 'आई' बनली होती. दारातच पांच वर्षाचा मुलगा तिला 'माई' माई ' म्हणत बिलगला. आणि तिला बोबड्या आवाजात विचारीत होता, " माई कुठं गेली होतीस ? सांग ना माई ? बाबा मला म्हणाले होते, मी तुझ्या माईला घ्यायला चाललो ? आता नाही ना जाणाल मला सोडून ? " छोट्या सुरेशपेक्षा किती मोठी असूनही त्याच्या प्रश्नांची उत्तरं ती देवू शकली नव्हती .

जवळच उभ्या असलेल्या चुलत सासुबाई सुमित्राला म्हणाल्या , ' सुमित्रा , सुरेश मातृविहीन आहे. त्याला आता तू नीट सांभाळ. आता मी त्याला तुझ्या हाती सोपविते. '

' सासुबाई , कोण म्हणतं सुरेश मातृविहीन आहे म्हणून ? ' अचानक सुमित्राचे तोंडून शब्द पडले. त्याच क्षणाला तिनं सुरेशला पदराखाली ओढलं.

– आणि त्याच दिवशी सुधाकरनं सुरेशकरिता एक वचन मागितलं होतं. आणि तिनंही सुरेशला स्वतःचा मुलगा म्हणून स्विकारण्याचं वचन दिलं होतं. पण पुढे तिला वाटे, आपली कूस काय अशीच वांझ राहणार आहे ? उद्या मी उजवेल आणि एखादं मूलबाळ होईल. आणि असं झालं तर आपण सुरेशला एवढं प्रेम देवू शकू का ? हा प्रश्न तिला सारखा भेडसावीत होता .

' पहा तर खरं, सुमित्रेला एखाद मूलबाळ होवू दे; नाही तिनं सुरेशला दूधातल्या माशीसारखा फेकला तर गोष्टच काय ? आता तर त्याचे लाड करते. पण याच सुरेशला मोठा झाल्यावर डोळ्या - समोर देखील उभा राहू देणार नाही . अशा प्रकारचे शब्द ती कितीतरी वेळा ऐकत आली होती . आणि जास्तच दुःखी होई. मनांतल्या मनात समजूत घालण्याचा प्रयत्न करी. पण प्रत्यक्षात तिचा पराजय होत होता. काय ती दिलेलं वचन पाळू शकणार होती ? क्षणाक्षणाला ती जळत होती . काय होणार सुरेशच्या भविष्याचं ? काय होणार आपण दिलेल्या वचनाचं? ती काहीच अंदाज करू शकत नव्हती . कित्येक दिवस तर्कवितर्क करीत आपल्या प्रश्नाचं उत्तर सोडविण्याचा प्रयत्न करी . आणि एक दिवस एक प्रचंड वीज तिच्या समोरून कडाड्कडाड् करत निघून गेली – एकच उपाय –

केवळ सुरेशला सुखी ठेवावं. मातृप्रेम मिळावं म्हणून तिनं ऑपरेशन करून टाकलं होतं. सुरेशला मिळालेल्या वागणूकीबद्दल लोक तिची तारीफही करीत. ती आनंदीत होई. लगेच तिच्या कानावर शब्द आदळत , ' हरलीस सुमित्रा तू संसारात ! पराजय झाला तुझा ! ' गावातील बायका तिला मूलबाळ होण्याचं स्वप्न पाहत. पण जसजसे दिवस जावू लागले तशी त्यांची आशा क्षीण होत गेली. तिनं सुरेशला तळहातावरच्या फोडाप्रमाणं जपलं. सुमित्रेच्या चेहऱ्यावर मात्र विजयोल्हासाचे भाव दिसू लागले होते . जरी ती तिच्यादृष्टीने विजयी झाली होती. तरी समाजाने ' वांझ ' म्हणून कलंक तिला लावला होता.

* * *

विचारांच्या चक्रात संध्याकाळ केव्हा झाली, दिवा लावायचंही त्यांना भान राहिलं नाही. त्यांना वाटलं, आता सुरेश येईल. देवापुढे दिवा लावला पाहिजे. म्हणून त्या झटकन् उठल्या . रोज दिवे लावताना बाळ समोर असायचा पण आज त्यांनी बाळाला घेतलं नाही . देवापुढे दिवा लावला व एक पणती

घेऊन त्या पटांगणातील तुळशीवृंदावनाकडे जावू लागल्या; तोच त्यांना रेखाच्या खोलीतून सुरेश व रेखाची कुजबुज ऐकू आली . कान टवकारून त्या दाराशी उभ्या राहिल्या.

‘माई तीर्थयात्रेला जायचं म्हणताय्’

रेखाचे शब्द ऐकता ऐकता सुरेश टॉयची गाठ सैल करता करता थांबला...

‘काय , ? माई आणि तीर्थयात्रा ! रेखा , ऐकण्यात काहीतरी नक्कीच गोंधळ असेल बघ तुझा. माईने आजपर्यंत माझ्याजवळ तरी तीर्थयात्रा हा शब्द तोंडातून काढला नाही.

‘तुम्ही स्वतः विचारून बघा हवं तर’ रेखा जरा खिन्न होवून म्हणाली .

‘रेखा, खरंच सांग लवकर काय झालय् ते. माई दररोजसारखी जवळ आली नाही . तुझा ‘मूड’ पण उखडलेला वाटतोय् .... झालंय तरी काय आज ?’

‘काहीच नाही.’

‘काहीच कसं नाही रेखा ? तू माईला काही काही बोलली तर नाही ना ? लवकर सांग; आता मला धीर धरवत नाही’ सुरेशचे क्रोधयुक्त शब्द ऐकून रेखाने घाबरतच हळू आवाजात घडलेली घटना सांगितली .

‘रेखा ऽऽ’ म्हणत सुरेशने जोरात तिच्या गालात भडकाविली. ‘हे काय म्हटलेस तू माईला ? माझ्या देवतेसमान माईला तू वांझ म्हटलेस . त्या मातेच्या हृदयाला किती वेदना झाल्या असतील याची कल्पना आहे का तुला ?’ जवळ जवळ तो किंचाळत बोलला. त्याने आपले डोके दोन्ही हातांनी घट्ट दाबून धरले. किती वेळ तो तसाच उभा राहिला. जरा वेळाने तो शांत होवून म्हणाला, ‘रेखा, खरंच तुलाही काय माहित की माईनं हा ‘वांझ’ म्हणून लागलेला कलंक फक्त माझ्यासाठी – तुझ्या सुरेशसाठी माथी घेतला. नाही तर आज मला किती भाऊबहीण ... यात माझीच चूक झाली. मी तुला हे आधीच सांगायला हवे होते...’

...

‘काय ? खरंच सुरेश, खरं आहे हे ?’ असं म्हणत रेखानं डोळे विस्फारले आणि किती वेळ ती आश्चर्याने वेड्यासारखी पाहू लागली.

आणि दुसऱ्याच क्षणाला ती सुमित्राबाईच्या पायावर डोके ठेवून माफी मागत होती. सुमित्राबाईंनी तिला उचलले व कुशीत घेतले. जसं काही घडलंच नाही अशा अविर्भावात त्या तिला म्हणाल्या, ‘हे काय रेखा, रडायला काय झालं ? सांगशील तर खरं ? घरात पाय ठेवताबरोबर सुरेश भांडला की काय तुझ्याशी आज ?’

सुरेशही तिथं येवून उभा राहिला व रेखाचे हातून घडलेल्या चुकीबद्दल माफी मागू लागला.

‘माई, तू तीर्थयात्रेला जायचं म्हणालीस आज ?’ .... ‘हो सुरेश, जावून येवू म्हटलं काही दिवस’ सुमित्राबाई. ‘माई, माझ्याकडे बघ. माई, एकदा, मी तुझा छोटा सुरेश आहे. माई तू माझ्या-करिता आजपर्यंत कुठंच गेली नाहीस आणि आज ह्या छोट्या सुरेशला सोडून तू तीर्थयात्रेला जायचं म्हणतेस ? मी घेवून जाईन माई तुला तू म्हणशील तिथं नेईन. पण मला सोडून जावू नकोस. जाशील ? जाशील माई ? सांगना ?’

बोलता बोलता तो इतका भावनावश झाला की त्याला पुढं बोलताच येईना.

‘उठ सुरेश, पुरे, तू माझा सुरेशच आहेस. छोटा सुरेश आहेस, त्यांना दिलेल्या वचनाचा, विश्वासाचा चिरबिंदू आहेस सुरेश तू. मी तुला सोडून कधी जाणार नाही. – कधी, कध्धीसुध्दा जाणार नाही.’

त्याचवेळी सुमित्राबाईंच्या वात्सल्यमय बाहूत तो छोटा सुरेश दडला. गहिवरून येवून सुरेशने माईचा हात धरला व प्रेमाकुलतेनं म्हणाला, ‘सांग माई, ‘रेखाला सांग की मी सुरेशला सोडून कधी जाणार नाही – सांग ना.’

रेखाचे हृदय भावनातिशयाने दाटून आले. हुंदका गिळून, ओघळणारे अश्रू पुशीत तिनं अनंत श्रद्धेने माईच्या पायावर पुन्हा मस्तक ठेवले.

* * *

अंगणातील तुळशीवृंदावन अवेळ असूनही उजळल्यासारखं दिसत होतं .... आणि सुमित्राबाई एखाद्या देवघरासारख्या स्थिर उभ्या होत्या.

‘एकटं ...’

कु. प्रतिभा खटावकर
Sr. M. A.

मनातलं सारं काही शब्दात मावत नाही
सगळंच काही बोलकं करता येत नाही !
खुपतं टोचतं सलतच आतल्या आत
दिसत मात्र नाही हेच समाधान त्यातल्या त्यात!
दाटलेले मेघ काही सगळेच पडत नाहीत
पण कोंडलेले सूर्यकिरण काही लपून रहात नाहीत
कुठे ना कुठेतरी पडतो कवडसा
पण कवडशासाठीसुध्दा लागतो आरसा.
आरशातलं प्रतिबिंब नसतं नेटकं
मनातलं खूप खूप काही राहून जातं एकट
अगदी एकटं ...... !

आपल्या स्मृतींना उत्कृष्ट फोटोग्राफसची जोड देऊन उजाळा द्या–
गृप फोटो, एनलार्जमेंटस्. कलर फोटो, सिनेमा स्लाईडस्
—• तसेच •—
डबल रोल, ट्रीक फोटो, वैशिष्ठ्यपूर्ण कामे करून मिळतील.
– एकवेळ अनुभव घेऊन खात्री करा –
– शामेंदु स्टुडिओ
१०७, नवी पेठ, जळगाव.

मीलनास्तव -

— प्रकाश सपकाळे
S. Y. B. A.

शुक्र आला गगनात
सुख स्वप्न पहाण्यात
कळी खुलली मनांत
हरखली.

शुक्र सौंदर्याचा दाता
कळी बघता बघता
रुप कलिकेसि देसाद
फूल झाली.

झाले गंधमय फूल
उतरला त्यात गुल
वारा करितो मलूल
धुंद धुंद.

दवबिंदु स्नान घाली
टीळा लावलाय भाली
तलम त्या दली दली
कुणीतरी.

गाली अरूणाची लाली
मीलनासी आसुसली
कशी गोड ही लाजली
यौवना ही

ओठी·लज्जामय स्मित
येता विचार मनांत
स्वारी असेलव येत
सुखावली.

सुरू खगांचे संगीत
गाती तालात सुरात
स्फुरले काड्यांना गीत
आनंदाने.

* * *

कविता-

सौ. ज्योती भरतकर
Sr. M. A.

दवात ·भिजल्या रानी
ही रडती सारी पाने
घनलाप दूर दिशांना
शोकाकूल झाले गाणे

*

बोरीच्या वनात सखये
पाखरू एकुले भिरभिरती
फांदीतून फांदी हाले
थरारून आली माती

*

पाण्यांत झुलते वारे
नभीं सूर भैरवीचा
पिळले अजीर लुटे
संधीकाल' पुनवेचा

*

धगधगतो पहाड
दूर धूर चंदनाचा
नक्षत्रही ओघळले
तो नूर तन्मयतेचा

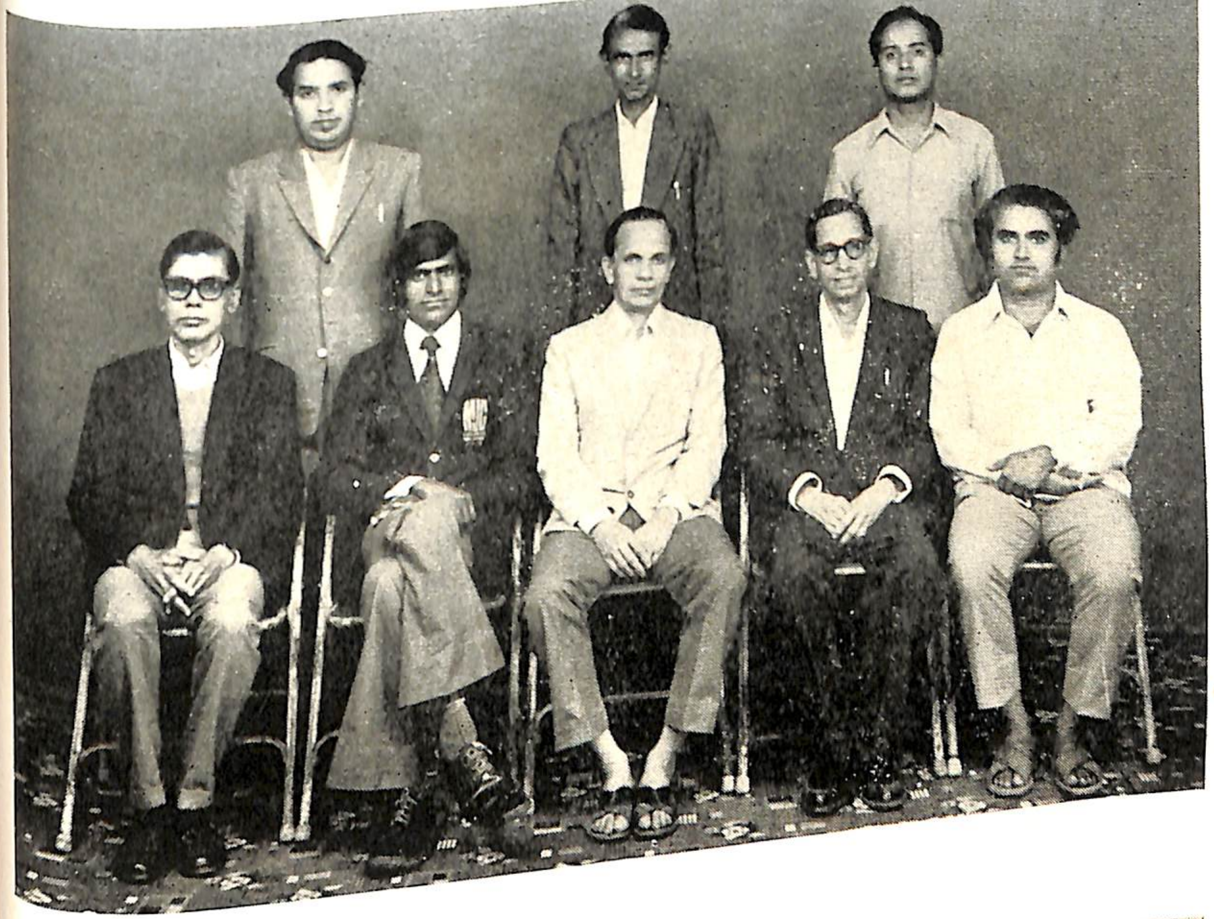

"अजिंठा" संपादक - मंडळ

वाणिज्य - विभाग स्नेहसंमेलन - कार्यकारिणी

जळगाव जिल्हा, विद्यार्थिनींचा खो खो विजयी संघ, १९७५–७६

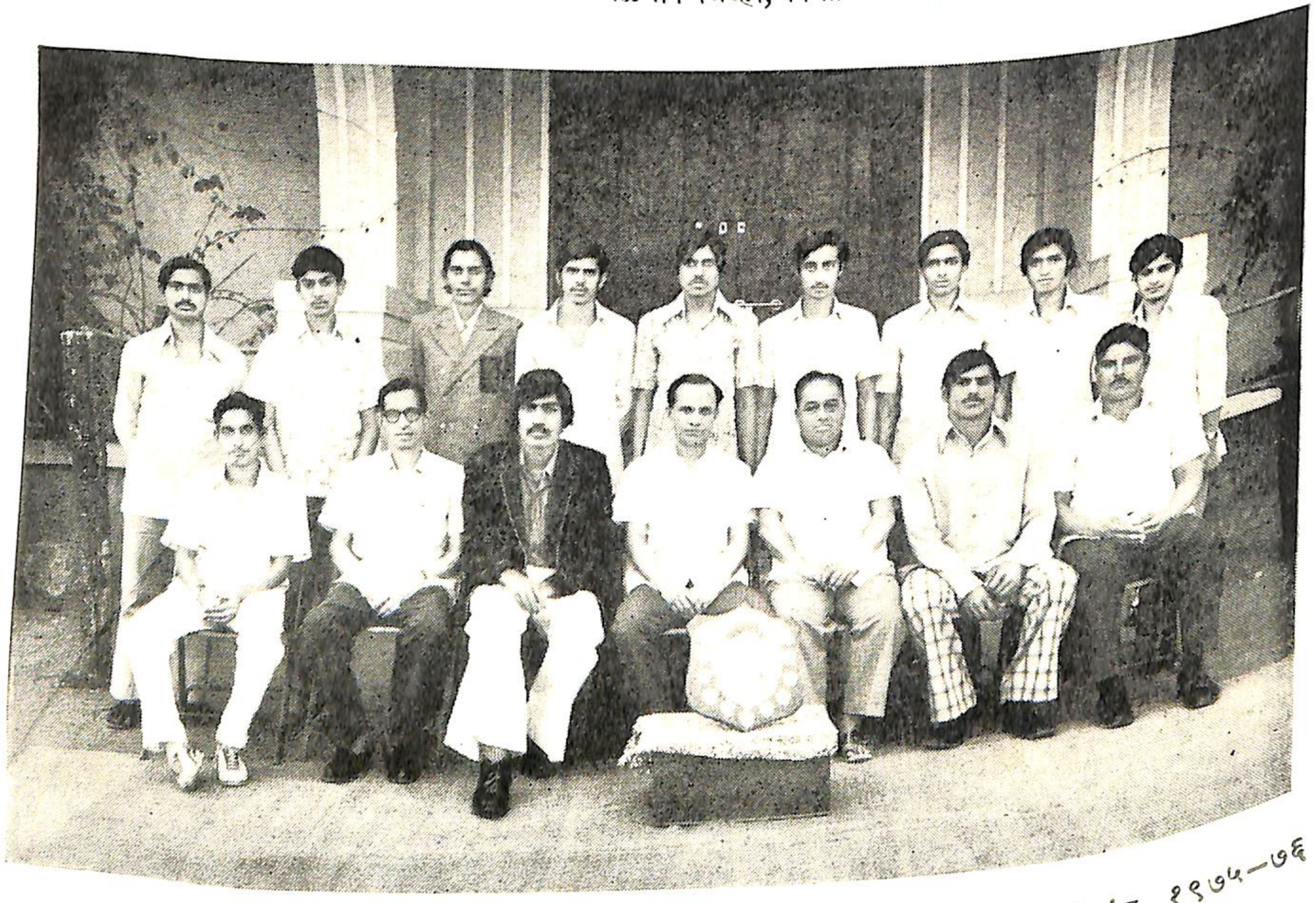

जळगाव जिल्हा, विद्यार्थ्यांचा खो खो विजयी संघ, १९७५–७६

स्वभाव

रामदास वाळजी उर्फ
तात्या सिंगनूकर

' स्वयं भवति इति स्वभावः '

स्वभाव संक्रमणशील आहे अशी दृढ भावना ठेवणारा मरेपर्यंत स्वभावाची घडण घडवीत असतो. अशाच्याच गळयात यशाने माळ घातलेली असते.

' स्वभावजेन कौन्तेय निबध्दः स्वेन कर्मणा '
– गीता अ. १८।६०

स्वभाव म्हणजे पूर्व संस्कार किंवा पूर्व सस्काराने झालेली सवय. हीच उपजत बुध्दी होय.

अनेक जन्मजन्मांतरात चांगल्या वाईट संगतीने, देशकाल परिस्थितीने किंवा इतर काही कारणांनी मानव निरनिराळी कर्मे करतो. त्यामुळे त्याचे तसेच सस्कार निर्माण होतात. तदनुसार स्वभाव बनतो. या स्वभावानुसार प्राप्त होणाऱ्या रज, तम गुणांनी त्या स्वभावानुसारच सात्विक, राजस, तामस कर्मे मानव सहजगत्या करतो, तीच नैसर्गिक प्रवृत्ती होय. या निसर्गप्रवृत्तीमुळे सर्व मानव सारखे असूनही काम मात्र सारखे करू शकत नाहीत.

सुयोग्य शिक्षणाने व चांगल्या संस्काराने जर आपणही सर्वांसारखेच आहोत हे माणसाच्या लक्षात आले नाही तर त्याचा स्वभाव हेकट, कोरडा अभिमानी, तोडून बोलणारा असा होतो. जो परिस्थी-ची यथार्थत्वाने बुध्दिनुसार कल्पना करून घेऊन त्या प्रमाणे आपल्या स्वभावाची घडण घडवितो तोच परिस्थितीवर आपले प्रभुत्व प्रस्थापित करतो. जीवनात यशस्वी होतो.

मनुष्याचा स्वभाव म्हटला म्हणजे तो, त्याची प्रकृती, मन, बुध्दी आणि संवयी यापासून पृथक् असा दाखविता येतो. स्वभावतः मन, बुध्दि, आदि सर्वकाही निहित असते. आपण स्वभाव हा शब्द व्यवहारात सारखा वापरीत असतो. आपणा स्वतःस काही स्वभाव आहे याची आणि इतरासही आपणाप्रमाणेच काही स्वभाव आहे या गोष्टीची जाणीव असते.

मन ऐकत नाही, बुध्दि चालत नाही आणि स्वभाव बदलत नाही असल्याप्रकारचीच समज सर्वत्र असल्याचे दिसून येते.

आपल्या ऐहिक वा पारलौकीक जीवनाची मूर्त घडण प्रथम आपल्या स्वभावात अव्यक्तपणे घडविली जाते.

प्रथम मनाच्या सवयीप्रमाणे शरीराला प्रेरणा मिळणे सुरू होते. पुढे शरीराच्या संवयी मनाला प्रेरणा देऊ लागतात. ह्या अशा अन्योन्य प्रेयप्रेरक भावातून मनाची स्थायीभावाने दिसणारी जी घडण घडते तिलाच आपण स्वभाव म्हणतो.

' क्रिया पालटे तात्काळ ' तसेच ' मूळ स्वभाव जाईना ' अशी परस्पर विरोधी वचने आपणास पहावयास सापडतात. मनाला शिकविणे आणि मनाच्या जागी स्वभाव असे शब्द आपण वापरतो. स्वभाव हा स्वकष्टार्जितच अधिक असू शकतो आणि तो तसा असलाच पाहिजे हाच धर्मशास्त्रकाराचा

आणि गीतादी ग्रंथांचा आग्रह दिसून येतो.

ज्याने त्याने आपला स्वभाव तयार करावयाचा आणि आरोग्यप्राप्तीस टिकविण्याचा प्रथम प्रयत्न करणेच जरूरीचे आहे. शरीराची अशुध्दी मनाचा खंबीरपणा नष्ट करते. माणसाच्या सद्भावना आणि सद्विचार निष्फळ ठरतात.

मन आणि शरीर हे जर बुध्दीला साक्षेपी राहून परस्पर प्रेरणा करीत गेले तर स्वभाव उत्कृष्ट बनविता येतो असा मनुष्य परिस्थितीचा गुलाम राहत नाही तर परिस्थितीला आपल्या ताब्यात घेतो

" Working hours possess a kind of safety for our souls "

कोणत्याही कामात स्वारस्य वाढल्याखेरीज समरसता निर्माण होत नाही. परप्रेरणेने काम करणे आणि स्वारस्य वाढवित राहणे या दोन गोष्टी माणसाचा तो स्वभाव नसला तरी, शिकणेच भाग आहे. स्वप्रेरणेने श्रेयस्कर वागता येणे यातच मानवतेचा विजय आहे हेच देवाने माणसास दिलेले कर्मस्वातंत्र्य

मनाविरूध्द कागाळ्या करीत बसण्यापेक्षा मनाच्या काय अडचणी आहेत त्या समजावून घेऊन त्या दूर करणे, त्याच्या मूळ प्रकृतीला वाव मिळून ती फोफावेल. असा सारखा प्रयत्न करणे, म्हणजेच खऱ्याअर्थाने माणसाचे जीवन जगणे होय. यालाच स्वभाव बनविणे असे म्हणतात.

प्रत्येकवेळी शहाणी माणसे वाद घालीत नाहीत अथवा उत्तर देण्याच्या भानगडीत पडत नाहीत. पण योग्य वेळ येताच करणीला मात्र चुकत नाहीत. म्हणून जो भाग्यवान होऊ इच्छीतो त्याने आपला स्वभाव बनविण्यासाठी दुसरे तिसरे काही जरी केले नाही तरी बोलण्याविषयी मात्र साक्षेपानेच रहावे.

समोरच्याशी कसे वागावे व त्याने आपणाशी कसे वागले पाहिजे यासंबंधी माणसाने करावयाच्या अपेक्षा ह्या दोन्ही गोष्टी स्नभावातच मोडतात. व्यक्तिमत्व सांभाळण्यासाठी सर्वांशी तोडून वागणेही परवडत नाही. आपल्या संगतीची माणसे अभ्यासूनच आपण आपणास मोजावे आणि त्यांची लायकी लक्षात घेऊन स्वभाव त्या तऱ्हेचा बनवावा.

माणसाने आपले मन, आणि बुध्दी, आपली कर्तबगारी, थोडक्यात आपला स्वभाव ओळखूनच त्या आपल्या स्वभावाला साजेशी महत्वाकांक्षा धरावी आणि ती पूर्ण होण्याच्या उद्योगास लागून त्यात आंपणास किती यश लाभत आहे याचा प्रत्यही विचार करीत जावा.

स्वभाव सारखा बदलत असतोच पण तो आपल्या मर्जीप्रमाणे बदलणे म्हणजेच मनावर ताबा मिळविणे हे होय.

आपले व्यक्तिमत्व चलित न होता स्थिर राहणे या स्वभावगुणविशेषाला आत्मबल असे म्हणतात. प्रत्येकाला आत्मबल असत नाही. कारण त्याच्या प्राप्तीसाठी लागणारे तप सर्वसाधारण माणूस करीत नाही. त्याप्रमाणेच ज्यांना या आत्मबलांचा लाभ झालेला असतो त्या सर्वांचे आत्मबल सारखे नसते. हे असे आत्मबल प्राप्त झालेला विरळाच असतो. हे आत्मबल जसे मिळवावे लागते तसेच ते सावधानतेने टिकवावे आणि वाढीस लावावे लागते. प्रपंच व परमार्थ या दोहीकडे आत्मबल नसेल तर मानवाचे जीवन व्यर्थ होय.

" Self confidence is the root of magnanimity " आत्मबल आहे तेथे प्रगतीचे मूळ असते. बुध्दी आणि अभिव्यक्ती या अखंड परिवर्तन - शील असल्यामुळे स्वभाव म्हटला म्हणजे स्थिरत्व

व नित्यत्व याची जी कल्पना असते ती तेथे प्रत्यक्षात सांपडत नाही. त्यामुळे माणसाच्या स्वभावाचा अभ्यास माणसाचा प्रत्यक्ष अभ्यास करून होत नसतो.

जीवनाचे हे गूढ चालण्याचे कारण भाग्यनिर्मितीचा कारक जो स्वभाव त्या स्वभावाची पुरक अंगे माणसास ठाऊक नसतात. सर्वसाधारणपणे वयाबरोबरच जशी शरीराची वाढ होते असे मनाचे नाही. वयाच्या आणि शरीराच्या समान रेषेत मनाचा विकास जाणून घडवून आणावयाचा असतो. जीवन हिरिरीने जगण्याचा उत्साह माणसाच्या ठिकाणी नसला तर स्वभाव तयार करण्याची जाणीव माणसाच्या ठिकाणी कधीच निर्माण होत नाही. असा माणूस जे काही शिकतो ते दुसऱ्यास माणुसकी शिकवितो पण स्वत: तिचा अगिकार करताना अंगचोरपणा करतोच. दुसऱ्याशी माणुसकीचा व्यवहार करणे याच्या जिवावर येते. बऱ्याच माणसाचा हा प्रकार हाडीमाशीं खिळलेला असतो. माणूस मोकळ्या मनाने दुसऱ्यास मान देऊ इच्छीत नाही. जसे मी वागतो तेच बरोबर असे प्रत्येकासच वाटत असते. हा माणसाच्या स्वभावातील मोठा दोष असतो हे ध्यानात ठेवावे. माणसास चांगले काय हे कळत असूनही तो वाईटाकडे वळतो. काही जरी तर्क केले तरी शेवटी मनुष्यच कर्ता ठरतो. आजची सभ्यता माणसास राबवीत आहे आणि त्याचा परिणाम माणसाच्या जीवनात अनेक प्रकारे दिसून येत आहे. मनांत येईल ते कृतींत उतरविणे हे या कारणाने फार कठीण झाले आहे उदारपणाचे आणि मोठ्या मनाचे केवळ पाठ दिल्याने मनुष्य उदार आणि मोठ्या मनाचा होऊ शकत नाही. " Example is better then precept " हे ध्यानी असू द्यावे. माणसास आपल्या मनाची वाढ खुंटलेली आहे या गोष्टीची तीव्र जाणीव होईल इतपत परिस्थिती झाली नसल्यामुळे तो ती कशी वाढीस लागेल यासाठी पाहिजे तितका प्रयन्तशील नाही आज जगामध्ये जो काही बरावाईट मनुष्यस्वभाव दिसून येतो तो वरील गोष्टींची घडण होय. मनुष्यस्वभावातच वैयक्तिक असे बरेच असते. सामान्य काय हे सांगणे कठीण परतु विविधता वैचित्र्य फार आढळते. फिल्म डोळ्याने पाहूत सिनेमा दिसत नाही. सिनेमा पडद्यावरच दिसतो. त्याप्रमाणे माणसाचा स्वभाव त्याच्या वागणूकीत आणि व्यवहारात प्रकटत असतो. या व्यवहाराच्या पडद्यावर त्याच्या स्वभावाच्या फिल्मचे जे काहीसे स्थिर प्रतिबिंब दिसून तेथे त्याला मनुष्यस्वभाव असे म्हणण्यात येते.

आज अध्यात्मिक अथवा मानसिक उन्नतीची जाणीव व्यक्तीला आणि समाजाला राहिलेली नसल्यामुळे योग्य गोष्ट दिसेनाशी झालेली आहे. अध्यात्मिक व आधिभौतिक क्षेत्रातील औचित्य अज्ञानाने व काळाने नष्ट केले आहे.

" If there is a spiritual purpose for living then we can discover the tangible purpose in life that will ensure true and lasting success ".

माणसाला माणसाशी कसे वागावे हे देखील शिकवावेच लागते. आणि प्रसंगी शिकणारा व शिकविणारा हे दोघेहि नीतिमूल्यांचा दुरूपयोग मानवजातीविरूध्द करीत असलेले आपण नेहमी पहतो.

जोपर्यंत माणसास आपल्या यथार्थ स्वभावाचे ज्ञान होत नाही, तोपर्यंत मानवजातीसाठी विज्ञान हा वर ठरणे कधीही शक्य नाही. मनुष्यस्वभावातच आत्मवंचनेएवढी निरपवाद दुसरी कोणतीच गोष्ट नाही. तो जसा आत्मवंचक आहे तसाच तो परवंचकही आहे हे सिध्द आहे. माणसास शहाणपण हे काही शिकवून यत नाही हे खरे, पण उलट ते शिकल्यानेच येते. शहाणपण हे जसे शिकवून येत नाही तसेच ते शिकल्यावाचूनही येत नाही ते ज्याचे त्यालाच अधिकारपरत्वे दुसऱ्याकडून शिकता येते. तेथे माणसाची मती कुंठित होते.

विद्यार्थीदशेत स्वभाव घडविणे जरूरीचे असते

" Factual information and its correct interpretation plays a vital roll in combating vices like unhappiness, pettiness, selfishness, servility, cowardliness and consequently in framing the mental make-up of a student. "

वस्तुस्थिती समजावून घेऊन तिच्याशी जुळते घेणे हे जीवनात अत्यावश्यक असते. नैराश्य, स्वार्थातिरेक, दास्यत्व, निर्भीडतेचा अभाव यांचा बिमोड केल्याने मानसिक पातळी उंचावते.

नेपोलियन बोनापार्ट, छत्रपती शिवाजी महाराज इ. महापुरूषांच्यामध्ये आत्मबलानें स्वभाव घडविल्याची उदाहरणे आढळतात.

ज्ञाननिष्ठेने स्वभावास पैलू पाडून खऱ्या अर्थाने जीवन जगण्याची आदर्श उदाहरणे म्हणजे शंकराचार्य, भगवान महावीर, स्वामी विवेकानंद ही सांगता येतील.

थोड्याच दिवसात....

स्वच्छता टापटीप व उत्कृष्ठ सेवा
ताजा व चविष्ट माल व थंड पेये साठी
यामुळे प्रसिद्धीस असलेले

-: तृप्ती रेस्टारंट :-

कॉलेज जवळ, जळगांव.

स्त्रियांसाठी स्वतंत्र व्यवस्था

गिऱ्हाईकाशी सबरस व एकरूप
झालेली व व होत असलेला

– नेवे बंधू

अतृप्ता

कु. निर्मला एल. नेमाडे
P. D. Arts (A)

शेवटचा पेशंट आटोपून आरती खुर्चीत येऊन बसली. तिने घड्याळात पाहिले, नऊ वाजले होते. घरी जायला हवे होते. बाबा वाट पहात असतील. पण घरी जावं असं वाटतच नव्हतं. पूर्वीची ओढ राहिली नव्हती. तिने खुर्चीत डोके टेकले. डोळे मिटून घेतले. तिला उत्साह वाटत नव्हता. चार दिवस झाले. ती बेचैन झाली होती ! जीवघेणी हुरहूर लागली होती..!

कितीतरी वेळ ती तशीच बसून होती. तिच्या त्या अवस्थेकडे बघून बाळू नोकर म्हणाला, " बाई-साहेब, तुम्हाला बरं नाही का ? मी आज चार दिवस झाले बघतो आहे. तुम्ही अगदी अस्वस्थ आहात. " हे ऐकून आरती खडबडून जागी झाली. तिने स्वतःला पाहिले. स्टेथास्कोप तसाच होता. गाऊनही तोच होता. तिच्या मनात आलं, काय होतय आपल्याला ? ही हुरहूर कधी संपणार आहे ? की आयुष्यभर, अंतापर्यंत पाठपुरवठा करणार ? सारं आता विसरायला हवय ! तिने स्टेथास्कोप काढला. गाऊनही बदलला. पर्स घेऊन घरी जायला निघाली

तितक्यात बाळू म्हणाला, " तुमच्या जिवाची होणारी तळमळ माझ्या म्हाताऱ्या डोळ्यांना पाहवत नाही ! तुम्ही मला माझ्या मुलीप्रमाणे आहात म्हणूनच विचारलं. " आरतीनं काहीच उत्तर दिलं नाही. फक्त एवढंच म्हणाली, " बाळू, तुझं हृदय माणसाचं आहे. " तिच्या मनात आलं, बाळूसारख्याने हा जिव्हाळा दाखवावा आणि आपल्या जन्मदात्या आईनं! आई ? सरकन् तिच्या अंगावर काटा चढला. झटक्यासारखी ती बाहेर पडली आणि गाडीत येऊन बसली.

व्हीलवर तिने हात ठेवला. गाडी स्टार्ट करणार तोच तिचं लक्ष समोरच्या काचेवर गेलं. केवढ्यांदा दचकली ती ! दोन टप्पोरे काश्मीरी गुलाब तिची वाट पहात होते. बाळूने ती ठेवली असावी. नेहमी गुलाबाच्या फुलानं ती वेडी होई. पण आज तिला त्यांचा राग आला होता. धराव अन् फेकून द्याव असं वाटलं. तिनं हातही पुढे केला, पण लगेच मागे घेतला. आपला राग त्या निरागस फुलावर का ? तिनं त्या फुलांकडे पाहिलं. किती गोड ! केशरी रंगाची ती फुलं ! तिनं त्यांच्या पाकळ्यावर गाल टेकले. त्यातून येणारा गंध तिच्या स्मृतिगंधात मिसळला. त्यांच्यात ती वेडी झाली. तिच्या वाढदिवशी अरविंदनं काश्मीरी फुलांचा भलामोठा गुच्छ तिला भेट म्हणून दिला होता. म्हणाला होता, " या फुलातील गंधाप्रमाणे आपला प्रीतिगंध टिको." फुलातील गंध कायम आहे, पण आपला प्रीतिगंध प्रीतीच्या यज्ञकुंडात जळून खाक् झाला.

डोळ्यातील घळघळणाऱ्या अश्रू तिने टिपली. अरविंद ! अरविंद नको रे मला छळू ! जिथं जिथं नजर टाकावी तिथं तुझंच गोंडस रूप दिसतं. प्रतेक वस्तूला तुझ्या स्मृतीचा गंध येतो ! माझ्या हृदयात तूच बसलाय तुला पूर्ण विसरायचा प्रयत्न करतेय मी. पण कोळ्याच्या स्मृतीच्या जाळ्यात अडकलेय. माझं अस्तित्व तुझ्यात मिसळलय ... कशी विसरू मी तुला ? खरंच विसरू शकेन का ?

तिनं गाडी स्टार्ट केली. संथ वेगात गाडी

विद्यार्थीदशेत स्वभाव घडविणे जरूरीचे असते

" Factual information and its correct interpretation plays a vital roll in combating vices like unhappiness, pettiness, selfishness, servility, cowardliness and consequently in framing the mental make-up of a student. "

वस्तुस्थिती समजावून घेऊन तिच्याशी जुळते घेणे हे जीवनात अत्यावश्यक असते. नैराश्य, स्वार्थातिरेक, दास्यत्व, निर्भीडतेचा अभाव यांचा बिमोड केल्याने मानसिक पातळी उंचावते.

नेपोलियन बोनापार्ट, छत्रपती शिवाजी महाराज इ. महापुरूषांच्यामध्ये आत्मबलाने स्वभाव घडविल्याची उदाहरणे आढळतात.

ज्ञाननिष्ठेने स्वभावास पैलू पाडून खऱ्या अर्थाने जीवन जगण्याची आदर्श उदाहरणे म्हणजे शंकराचार्य, भगवान महावीर, स्वामी विवेकानंद ही सांगता येतील.

थोड्याच दिवसात....

स्वच्छता टापटीप व उत्कृष्ठ सेवा
ताजा व चविष्ट माल व थंड पेये साठी
यामुळे प्रसिद्धीस असलेले

–: तृप्ती रेस्टारंट :–

कॉलेज जवळ, जळगांव.

स्त्रियांसाठी स्वतंत्र व्यवस्था

जिल्हाईकाशी सबरस व एकरूप
झालेली व व होत असलेला

– नेवे बंधू

अतृप्ता

कु. निर्मला एल. नेमाडे
P. D. Arts (A)

शेवटचा पेशंट आटोपून आरती खुर्चीत येऊन बसली. तिने घड्याळात पाहिले, नऊ वाजले होते. घरी जायला हवे होते. बाबा वाट पहात असतील. पण घरी जावं असं वाटतच नव्हतं. पूर्वीची ओढ राहिली नव्हती. तिने खुर्चीत डोके टेकले. डोळे मिटून घेतले. तिला उत्साह वाटत नव्हता. चार दिवस झाले. ती बैचेन झाली होती ! जीवघेणी हुरहूर लागली होती..!

कितीतरी वेळ ती तशीच बसून होती. तिच्या त्या अवस्थेकडे बघून बाळू नोकर म्हणाला, " बाई-साहेब, तुम्हाला बरं नाही का ? मी आज चार दिवस झाले बघतो आहे. तुम्ही अगदी अस्वस्थ आहात. " हे ऐकून आरती खडबडून जागी झाली. तिने स्वत:ला पाहिले. स्टेथास्कोप तसाच होता. गाऊनही तोच होता. तिच्या मनात आलं, काय होतय आपल्याला ? ही हुरहूर कधी संपणार आहे ? की आयुष्यभर, अंतापर्यंत पाठपुरवठा करणार ? सारं आता विसरायला हवय ! तिने स्टेथास्कोप काढला. गाऊनही बदलला. पर्स घेऊन घरी जायला निघाली

तितक्यात बाळू म्हणाला, " तुमच्या जिवाची होणारी तळमळ माझ्या म्हाताऱ्या डोळ्यांना पाहवत नाही ! तुम्ही मला माझ्या मुलीप्रमाणे आहात म्हणूनच विचारलं. " आरतीनं काहीच उत्तर दिलं नाही. फक्त एवढंच म्हणाली, " बाळू, तुझं हृदय माणसाचं आहे. " तिच्या मनात आलं, बाळूसारख्याने हा जिव्हाळा दाखवावा आणि आपल्या जन्मदात्या आईनं! आई ? सरकन् तिच्या अंगावर काटा चढला. झटक्यासारखी ती बाहेर पडली आणि गाडीत येऊन बसली.

व्हीलवर तिने हात ठेवला. गाडी स्टार्ट करणार तोच तिचं लक्ष समोरच्या काचेवर गेलं. केवढ्यांदा दचकली ती ! दोन टप्पोरे काश्मीरी गुलाब तिची वाट पहात होते. बाळूने ती ठेवली असावी. नेहमी गुलाबाच्या फुलानं ती वेडी होई. पण आज तिला त्यांचा राग आला होता. धराव अन् फेकून द्याव असं वाटलं. तिनं हातही पुढे केला, पण लगेच मागे घेतला. आपला राग त्या निरागस फुलावर का ? तिनं त्या फुलांकडे पाहिलं. किती गोड ! केशरी रंगाची ती फुलं ! तिनं त्यांच्या पाकळ्यावर गाल टेकले. त्यातून येणारा गंध तिच्या स्मृतिगंधात मिसळला. त्यांच्यात ती वेडी झाली. तिच्या वाढदिवशी अरविंदनं काश्मीरी फुलांचा भलामोठा गुच्छ तिला भेट म्हणून दिला होता. म्हणाला होता, " या फुलातील गंधाप्रमाणे आपला प्रीतिगंध टिको." फुलातील गंध कायम आहे, पण आपला प्रीतिगंध प्रीतीच्या यज्ञकुंडात जळून खाक् झाला.

डोळ्यातील घळघळणाऱ्या अश्रू तिने टिपली. अर्रविंद ! अर्रविंद नकोरे मला छळू ! जिथं जिथं नजर टाकावी तिथं तुझच गोंडस रूप दिसतं. प्रतेक वस्तूला तुझ्या स्मृतीचा गंध येतो ! माझ्या हृदयात तूच बसलाय तुला पूर्ण विसरायचा प्रयत्न करतेय मी. पण कोळ्यागत स्मृतीच्या जाळ्यात अडकलेय. माझं अस्तित्व तुझ्यात मिसळलय ... कशी विसरू मी तूला ? खरंच विसरू शकेन का ?

तिनं गाडी स्टार्ट केली. संथ वेगात गाडी

घालली होती. तिच्या मनात आलं, कशाला आपण अरविंदवर जिवापाड प्रेम केलं ? ताटातुट होण्यासाठी? पुढचा जन्म मिळाला तर ? अरविंदचीच पत्नी होणार मी ! अतृप्त राहिलेली इच्छा ! त्या वेळी पूर्ण करणार ! तिचं तिलाच कसंसं वाटलं. या जन्मात जे करता आलं नाही ते पुढच्या गोष्टी कशाला ? खरंच एवढी कमकुवत मी ? एवढं शिक्षण कां घेतलं ? एवढ शिक्षण घेतलं म्हणूनच बिघडलीस असं आई त्या दिवशी म्हणाली ! काय केले आपण, तर अरविंदवर, परजातीच्या डॉक्टरवर प्रेम केलं. हा गुन्हा आहे का ? तो तर मानवाचा मुलभूत हक्क आहे. ज्यानं कधी कुणावर प्रेम केलं नाही त्याला अपूवाई कशी वाटावी ? गाडीनं वळण घेतलं. तिच्या विचारानंही !

खरंच कां शिकलो एवढं ? मुलींना शिक्षण देऊ नये. शिक्षण घेतल्याने त्या नवऱ्याच्या डोक्यावर चढतात असं आई म्हणते. पण बाबाच्या इच्छेची पूर्ती करण्यासाठी आणि हुषार असल्याने गरीब परिस्थितीतही बाबानी आपल्याला एम्. बी. बी. एस्. केलं. त्यांना केवढा आनंद झाला होता ! तेव्हा मग हॉस्पिटलमध्ये नोकरी लागली. तिची डॉ. अरविंदशी ओळख झाली. ओळख हाही योगायोगच होता ! संध्याकाळची वेळ होती. आरती होस्टेलवर जाण्याच्या गडबडीत होती. आकाश काळचाकुट्ट ढगांनी झाकलेले होते. पाऊस कधी पडेल त्याचा नेम नव्हता. आरतीने आज रेनकोट, छत्री यांपैकी काहीही आणले नव्हते. तिला बसस्टॉपकडे जायचे होते. तिने दोन चार पावले टाकली अन् पाऊस कोसळू लागला. एका दुकानाच्या पायरीवर ती अंग चोरून उभी होती तितक्यात एक फियाट तिच्यासमोर येऊन उभी राहिली. तिच्यातून एक उमदा पुरूष पावसातूनही तिच्याजवळ येऊन उभा राहिला. आणि ती आश्चर्यचकित झाली. डॉ. अरविंद होते ते ! प्लीज, गाडीत बसता का ? होस्टेलवर सोडून देतो मृदू आवाजात डॉ. म्हणाले. जावं की नाही अशातच ती घुटमळत होती. तितक्यात डॉ. अरविंद म्हणाले, "चला लवकर. पाऊस जोर करतोय."

ती गाडीत बसली. डाक्टरही बसले. गाडी सुरू झाली, तसे डॉक्टरांनी विचारले, "अवघडल्यासारखे वाटले का तुम्हाला"? ती दचकली. तिनं त्यांच्याकडे पाहिलं. त्यांचा चेहरा निर्विकार होता. एका अनोळखी डॉक्टरच्या गाडीतून जातोय. लोक काय म्हणतील ? अरविंदशी औपचारिक ओळख होतीच. आरती खेळकर होती. पण पुरुषांशी ती कामापुरतेच बोली. मात्र डॉ अरविंदशी परिचय झाल्यावर, का कोण जाणे, तिला वाटू लागलं ही ओळख इथं संपू नये. होस्टेलवर तिला सोडून गाडी जाऊ लागली, तिच्याकडे बघत आरती उभीच राहिली.

आणि मग तो तिला रोजच पोहोचवू लागला. तो आपल्याकडेच कां आकर्षिला गेला. ? डॉ. असूनही आपलीच प्रतिक्षा कां करतो ? कशासाठी ? आपलं काही चुकलं तर नाही ना ? घाणेरीच्या फुलानं गुलाबाशी बरोबरी करणं योग्य आहे का ? मन आवरलं तरी त्याचा गोड सहवास हवा हवासा वाटे. ती नेहमी प्रतिक्षा करीत तो येवोस्तोवर उभी राही.

पण आता प्रतिक्षा नव्हती. हक्काची भावना होती. दोघांमधलं अंतर कमी झाल होतं. दोन सुगंधी फुलं एकत्र ठेवली तर त्यांचा गंध जसा एकमेकात मिसळून जातो. तसं त्यांचं झाल होतं. रागावणं, रूसणं हेही चालू होतं. सूर्यविकसित कमळकळीचं सूर्यदर्शनात कमलपुष्पात रूपांतर व्हावं तसं अरविंदच्या सहवासात तिचं झालं होतं. आपल्या जीवनाचं जीवन पुष्प तिनं त्याच्या पायाशी केव्हाच अर्पण केलं होतं.

तिच्यात केवढा बदल झाला होता. प्रथम प्रेमाचा अनुभव ! तिचं जीवन व्यापून टाकणार. हे प्रेमकाव्य जीवनकाव्य बनलं होतं. त्यांनी लग्नाची तारीख ठरवली. त्याच्या आईचा प्रश्नच नव्हता. फक्त तिच्या आईच्या कानावर ही गोष्ट घालायची होती. अरविंदच तिचं जीवनसर्वस्व होता. घरी कधी जाते असं तिला वाटत होतं.

रविवारी ती घरी गेली. कितीतरी उत्साहानं, संसाराची चित्रे रंगवीत ! रात्री आईकडे तिनं लग्नाची गोष्ट काढली मात्र ! काचेची फुलदाणी पडावी आणि तिचे तुकडे तुकडे व्हावे तसे तिचे झाले. तिच्या स्वप्नांचा चक्काचूर झाला होता. प्रेमाचे तुकडे तुकडे झाले होते. एका परजातीच्या डॉक्टरशी तिनं विवाह ठरवला, हे ऐकून आईनं केवढं उग्रस्वरूप धारण केले! तिनं नाही नाही ती बडबड केली. एवढी, वाढवली शिकवलं याकरिताच का ? हे आईचे वाक्‌बाण तिच्या हृदयात खुपले. न राहवून ती बोलली, "आई तुला प्रेम ही काय चीज आहे हे तरी कळते का? प्रेमाची महती तुला नाही कळायची ? स्वतःच प्रेम करावं लागतं त्यासाठी ! माझं प्रेम एवढं लवचिक नाही की ते अरविंदच्या प्रेमाचा बळी देईल ! तुला पैसाच हवा ना ? त्यासाठी माझ्या प्रेमाचा बळी देतेस ... घे हे सर्व पैसे तुझे अन् जाते मी. अरविंदशी लग्न करीत नाही; पण ही आरती ? तुमची आरती कधीच मेली. ती अरविंदच्या चरणाची धूळ आहे. एवढं बोलून ती बेडरूममध्ये गेली. दरवाजा बंद करून घेतला. आपलं शरीर अंथरूणावर टाकून दिलं.

अश्रूंनी उशी चिंब झाली होती. नजर हाताकडे लाऊन बसली. उद्या अरविंदला आपला निर्णय सांगायचा. काय सांगू त्याला ? माझ्या दुबळेपणाची कथा ? ज्याच्याशी एवढं प्रेम केलं त्यालाच सांगू की दुसऱ्या मुलीशी लग्न कर. भावपुष्पे स्वतःच्याच हातांनी विफल प्रेमाच्या अग्नीत टाकायची होती.

ती होस्टेलवर आली. रोजप्रमाणे दवाखान्याबाहेर पडली. अरविंद प्रतिक्षा करीत उभाच होता. ती गाडीत बसली. तोही बसला. तिच्यातील गुलाबी प्रवास आजचाच होता. चौपाटीवर ती दोघे आली. वाळूत बसली. आरतीनं खाली मान घातली. अश्रूंचा पूर जात होता. तो थोपवता आला नाही. अरविंदनं तिची हनूवटी वर केली. तिचे अश्रू त्याच्या हातावर पडले. उठावं आणि तिला हृदयाशी घट्ट धरावं असं त्याला वाटलं. पण तिने तिची व्यथा कहाणी सांगताच त्याच्या चेहऱ्याकडे पाहण्याचे धाडस तिला होईना.

आईचा दुराभिमान ऐकून त्याला राहवेना. तो म्हणाला, "आरती, मातृप्रेम एवढं स्वर्थी असू शकतं ? एक माता आपल्या कन्येचं प्रेम जाणू शकत नाही? आरती ज्या हाताने तू प्रेमवेल लावली त्याच हातानं उखडून टाकताना काहीच वाटत नाही का ?" तिने त्याच्याकडे पाहिलं; त्यानं मान खाली वळवली. ती म्हणाली, "अरविंद असं बोलू नकोस. तुझ्यासाठी पुन्हा जन्म घेईन .... माझी अतृप्त इच्छा पुढच्या जन्मी तुझी पत्नी होऊन पूर्ण करीन."

एवढं बोलून ती दोघे उठली. यंत्राप्रमाणे गाडीत बसली. गाडी सुरू झाली. होस्टेलजवळ येवून थांबली. आरती उतरली, तशी गाडी लगेच पुढे गेली. दुसऱ्या दिवशी आरतीनं राजिनामा दिला व ती घरी आली. घरी आल्यावर कोणाशीच बोलेनाशी झाली. सारावेळ तिच्या स्वतःच्या दवाखान्यात घालवी. आणि रात्रीच्या रात्री जागून काढी ? अरविंदच्या आठवणींनी वेडी होई. आपण एका निरागस प्रेमाचा बळी दिला याचे तिला फार दुःख होई.

आज इंग्रजी पेपरात डॉ. अरविंदचा फोटो आला होता. तो अमेरिकेला चालला होता. तो फोटो हृदयाशी धरून ती किती वेळ रडत बसली. तिला वाटले, जावे आणि त्याच्या भरदार छातीवरेवि सवावं. पण ते सारं आता व्यर्थ होत. ती अतृप्त होती.

ती उठली. सर्व घर फिरून आल्यावर स्वयंपाकीण - बाईला जेवायचं नसल्याचं सांगितलं अन खोलीत येऊन तिनं एक झोपेची गोळी पाण्याबरोबर घेतली अन् बिछान्यावर अंग झोकलं. सारं जग विसरण्यासाठी निद्रेच्या अधीन होण्यासाठी !

शांत आणि अशांत

शांतची शांत चोहिकडे,
वायूची गती थांबली,
वृक्षवल्ली स्तब्धावल्या,
पशूपक्षी विसावले,
सरोवरही शांत झाले,
शून्यमंडळदेखिल स्थिरावले,
परंतु माझिया देही ? अशांतच अशांत चोहिकडे ॥

मनाचं पाखरू किलबिलतय्,
मनाचं सरोवर खळबळतय्,
हृदयरूपी आकाश कडकडतय्,

एकच कल्लोळ चालला मनीं,
जरी शांत आहे सारी अवनी.
एक नवीन सृष्टी येते जन्माला अशावेळी.
सौंदर्याची लाभते तिला अक्षर – नव्हाळी ॥

– कु. विद्या पद्माकर जोशी
F. Y. B. Com. (B)

एखादी रात्र

अशी रात्र एखादीच येते
सडा पारिजातकी घालून जाते

धुंदीत सोडून क्षुब्ध मनाला
शांतविते अन् सुगंधित करते ॥

अशी रात्र एखादीच येते
चांदण्यांचे फुलति पिसारे

शुभ्र न् धूसर बागेमधले
नर्तन करिती हळवे वारे ॥

अशी रात्र एखादीच येते
बेभान स्वरांची नदी वाहते

ताल सुरांची भरते मैफल
हृदयीं प्रसन्नता भरूनी राहते॥

– शिवलाल सुकलाल बारी
S. Y. B A.

" महिला (वर्ष) शिबिर "

कु. मीरा ग. जोशी
F. Y. B. A.

" ए, ही एन्. एस. एस. ची नोटिस वाच ना "
" जाऊ दे ग, नेहमीसारखं काहीतरी असणार "
" अग पण तू वाच तर खरं, आपल्यासाठी शिबिर आहे. "
" काहीतरी फालतूगिरी असणार, नुसती लेक्चरबाजी "
" तू म्हणजे ग्रेटच आहेस. न वाचताच कॉमेंट्स् करायला सुरूवात, हे बघना, कुकिंग, मेक–अप नि हेअरस्टाईल्स. अगदी आपल्यासाठी "
" अय्या हो, आणि काय काय ?"
" शिवाय दहा निरनिराळी लेक्चर्स "
" आणि विषयही चांगले आहेत ! "
" रोज योगासनंपण शिकवणार आहेत "
" मिस्टर, पण फी असणार त्याला "
" नाही ग, चक्क विनामूल्य "
" व्वा मग ! आपण जाऊया"

फुकटात म्हणजे तुफान गर्दी होईल "
" मग काय, सगळ्याजणी तुझ्यासारख्याच !
एखादीच माझ्यासारखी पैसे देऊन जाणारी "
" माहिताय, जशी काय कर्णाचाच अवतार "
" बरं जाऊ दे ते. केव्हापासून आहे शिबिर ?"
"११ सप्टेंबर ते २० सप्टेंबर, रोज दुपारी ४ते७"
" जाऊया आपण, सरांकडे नाव देऊन टाकू "

* *

प्रश्न– उपप्रश्नांच्या फैरी झडता झडता ११ तारीख जवळ जवळ येते आणि एकदाची येऊन ठपकते. आज ११ तारीख. दुपारचे ३॥ वाजतात. विनामूल्य असूनही हॉल काही 'हाऊसफुल्ल' नसतो. नाडकर्णी मॅडम मिसेस गद्र्यांसहित प्रवेशतात. आणि मुलींच्या बडबडीला कुजबुजण्याचे स्वरूप प्राप्त होते. ... " ए साडी मस्त आहे नाही ! " " एकदम टॉप " वगैरे ... नाडकर्णी मॅडम मिसेस गद्र्यांची ओळख करून देतात. आणि गद्रे मॅडम मार्गदर्शनासाठी उभ्या राहतात. (आणि शिबिर फक्त भगिनीवर्गाचेच असल्याने पुरूषवर्ग बाहेर जातो.) पहिलाच दिवस असल्याने मिसेस गद्रे मेक–अप बद्दल थोडीफार माहिती सांगतात. आणि केवळ तेवढ्याचसाठी आलेल्या मुली मेक–अपचा कार्यक्रम संपताच " अय्या, अग मला क्लास आहे..." वगैरे सबबी सांगून पळण्याचा निष्फळ प्रयत्न करतात. त्यानंतर डॉ. मिसेस ठुसे व डॉ. मिस अरूणा बेंडाळे 'स्त्रियांचे रोग व उपचार' या विषयावर बरीचशी उपयुक्त माहिती सांगून जातात. आणि पळून जाणाऱ्या मुली 'आपला न जाण्यातच शहाण- पणा केला' असे मानून स्वतःला धन्य समजतात. त्यानंतर असतात योगासनं. मुलींच्या मते 'वेस्ट ऑफ टाईम' त्यामुळे उपस्थिती अर्थातच कमी. मिसेस विजया पाटील योगासनांचे स्त्रियांच्या जीवनातले महत्व सांगतात. काही योगासनांची थिअरी नि नंतर प्रॅक्टिकल दाखवून मुलींनाही करायला सांगतात. पण सगळ्याच मुली 'घरी अगदी नक्की करणार' असतात. मॅडम त्यांच्यावर विश्वास ठेवतात आणि शिबिराचा पहिला दिवस संपवितात.

* * *

१२ सप्टेंबर... शिबिराचा आजचा दुसरा दिवस. गद्रेबाई आज प्रॅक्टिकल करून दाखविणार असल्याने गर्दी जरा जास्तच असते. त्या आज निरनिराळ्या तऱ्हेच्या सुंदर केशरचना एकामागून एक सफाईने करून दाखवितात. हे मात्र जरा खटकतं. कारण इतक्या केशरचना केवळ पाहून लक्षात ठेवणं म्हणजे कठीणच. त्यानंतरचा एक तास डॉ. मिसेस आपटे 'काही प्रथमोपचार' या विषयावर लेक्चर देताना बायकांचा घाबरटपणा निदर्शनास आणून त्यांना धीर देऊन लहान मुलांसाठी काही प्रथमोपचार सांगतात. त्यानंतर योगासनं. आज आणखी ४--५ प्रकारांची माहिती मिळते. पण योगासनं करण्याबाबत कालचीच परिस्थिती.

*   *   *

१३ सप्टेंबर ...... मिसेस गद्रे आजही निरनिराळ्या केशरचना करून दाखवतात. त्याचबरोबर विद्यार्थिनींच्या शंकाकुशंकांनाही उत्तरें देतात. सगळ्यांनाच खरं म्हणजे अजूनही बरंच काही विचारावयाचं असतं. पाहायचं असतं. पण बाहेर श्री. रणसिंग साहेब 'मेक अप्' बरोबरच बँकाचे व्यवहारही करत चला, हे सांगायला उभे असतात आणि मग ते बँका लोकांना कसे सहकार्य देतात, बँकांच्या व्यवहाराबद्दल. लोक कसे अज्ञानी असतात; हे सांगून बँकांच्या व्यवहाराची माहिती देतात. शेवटी होतात योगासनं.

०   ०   ०

१४ सप्टेंबर... रविवार असूनही मुलींचा उत्साह दांडगा असतो. हो, गद्रेबाईंच्या मार्गदर्शनाचा आज शेवटचा दिवस असतो. आज त्या 'मेक-अप' कसा करावा, 'व्यवस्थित कसे राहावे' याबद्दल माहिती देऊन लठ्ठ लोकांची बुटक्या कंपनीची काळजी दूर करणारी काही साधनेही दाखवितात. मुलींचे 'शंका-समाधान' करताना बेजार होऊन जातात. शेवटी नाडकर्णी मॅडम चार दिवस त्यांनी ज्या सहनशीलतेने विद्यार्थिनींच्या तोफगोळ्यांना तोंड दिलेले असते त्याबद्दल त्यांचे आभार मानतात. नंतर मिसेस कोतवाल 'आहारशास्त्र व आरोग्य' यावर शास्त्रशुद्ध लेक्चर देऊन आजचा कार्यक्रम संपवितात.

०   ०   ०

१५ सप्टेंबर... श्री. बी. एम्. पाटील 'स्त्रिया आणि स्वतंत्र व्यवसाय' यावर लेक्चर देताना आजच्या काळांत स्त्रीलाही उदबत्त्या, फेसपावडर्स तयार करण्यासारखे निरनिराळे व्यवसाय करता येणे कसे शक्य आहे हे सांगतात. तर श्री. केळकर 'बाटिक पेंटिंग' बद्दल मार्गदर्शन करतात आणि योगिनी भावे, वैजू बाकरे प्रत्यक्ष पेंटिंग करून दाखवतात. योगासने झाल्यावर मिसेस कोतवाल व मिसेस कर्पे यांनी करून दाखविलेल्या 'कलरफूल व्हॅनिला केकची' चव जीभेवर घोळवत मुली घरी जातात. हो, जाता, जाता केकची कृती घ्यायला मात्र विसरत नाहीत.

०   ०   ०

१६ सप्टेंबर... आज कोतवाल आणि कर्पे मॅडम उरलेल्या भाज्यांचे कटलेट्स्, सामोसे वगैरे 'चविष्ट' प्रकार करून दाखवून काटकसर शिकवितात. तर डॉ. मिसेस आठवले 'कुटुंबनियोजनातील स्त्रीची भूमिका' सांगताना २-३ मनोरंजक उदाहरणें देऊन स्त्रीची जबाबदारी पटवून देतात. आज योगासनं मात्र कँसल झालेली असतात.

०   ०   ०

१७ सप्टेंबर... श्री. महाजन सरांनी बहुतेक मॅडमना सूचना दिलेली दिसतेय की उरलेले पदार्थ कारणी कसे लावावेत हे शिकवा. कारण आजही त्या उरलेल्या भाताचे चकल्या, भाजी, वगैरे पदार्थ दाखवून तो कसा कारणी लावावा. हे सांगतात. आणि भगिनीवर्ग अर्थातच खूष. नंतर मिसेस गाजरे आणि गद्रेबाई ('त्या' नव्हेत हं; त्यांच्या सासूबाई) कौटुंबिक अंदाजपत्रक कसे असावे हे सांगून मुलींना आतापासूनच महागाईला तोंड देण्यासाठी सज्ज करतात. त्यानंतर पाटील बाई योगासनांनी आजच्या कार्यक्रमचा समारोप करतात.

०   ०   ०

१८ सप्टेंबर... मिसेस जयमंगला कुळकर्णी आज 'कौटुंबिक संस्कारातील' स्त्रियांची जबाबदारी सांगतात तर प्रा. जोशी पुरूषांची जबाबदारी काही उपयुक्त चार्टस् दाखवून स्पष्ट करतात. त्यानतर कोतवाल आणि कर्पे मॅडम नानकटाईची कृती देऊन आणि करून दाखवून मुलींचे तोंड गोड करतात. आणि हो, मुलींच्या 'गोड आग्रहाला' मान देऊन नाडकर्णी मॅडम 'म्हैसूरपाक' कसा करावा ते सांगतात. त्याजबरोबर कोतवाल आणि कर्पे बाईंचा कार्यक्रमांतील आजचा शेवटचा दिवस असल्याने इतक्या दिवस येऊन त्यांनी जे चविष्ट पदार्थ करून दाखविलेले असतात, त्याबद्दल त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानतात.

०   ०   ०

१९ सप्टेंबर... आज बऱ्याच पाहुण्या आलेल्या दिसतायत. हो, आज 'मिळवत्या स्त्रियांच्या समस्या' व्यक्त होणार असतात ना! मिसेस जैन, अॅड. मिसेस पिले, डॉ. मिसेस केळकर, मिसेस प्रमिला पाटील या आपआपल्या व्यवसायाची एक ठराविक चौकट समाजाने कशी तयार केली आहे व त्या चौकटीबाहेर समाज कसा येऊ देत नाही वगैरे सांगून आपल्या व्यथा व्यक्त करतात; तर इंजिनियर असलेली मिस कुककर्णी अजून मिस असल्याने मिळवत्या स्त्रियांच्या काही समस्या असतात हे तिला पटत नाही. पण 'मुलगी' म्हणून तिला काय अनुभव आले हे सांगून ती जोरदार टाळ्या घेते. आजचा कार्यक्रम संपतो.

०   ०   ०

२० सप्टेंबर...शिबीराचा आजचा शेवटचा दिवस. डॉ. बाकरे 'गुलाब व परसबाग' कशी तयार करावी, त्यांची निगा कशा राखावी, हे सांगतात. 'गुलाब' या विषयातील ते तज्ज्ञ असल्याने त्यांची माहिती फारच उपयुक्त असते. आणि विद्यार्थींनीही आपले 'शंका-समाधान' करून घेतात. श्री. महाजन सर, शिबिराला येऊन विद्यार्थिनींना मार्गदर्शन केलेल्या सर्वांचे मनःपूर्वक केलेल्या आभार मानतात. त्याचबरोबर योगासनांबद्दल जी अनास्था दाखविली गेली असते त्याबद्दल खेदही प्रगट करतात.. तेवढे एक गालबोट सोडलं तर सपूर्ण शिबिर अत्यंत चांगल्या रीतीने पार पडलेले असते. आणि आणि 'आंतरराष्ट्रीय महिला वर्षाच्या' निमित्ताने आमच्या कॉलेजच्या नावे एक कार्यक्रम जमा झालेला असतो.

प्रीत ...

काळोख मी घेईन तारे तुजला देईन.

सुगंधी फुलांचा हार तुजला मी वाहीन.

स्वप्न कधी न हो बंदीशाळा जपीन मी तयाला

दुःख पदरात घेऊन सुख देईन मी तुजला.

वाटेवर तुझ्या करीन दीपक जीवाचा

काट्यात वाट माझी तरी मार्ग वैभवाचा.

गंधाने भरलेले वारे तुला मी देईन.

वनवास घेईन मी तुला राज्य देवून.

दुःख पोटात ठेवून हसत जळावे

ज्याच्या उरात प्रीती त्यालाच हे कळावे.

— दिलीप खडके
F. Y. B. Com.

सोबत ..

एकदाच गोड झंकारली
वीणा माझ्या प्रीतीची

क्षुद्र नको समजू सखी
दोन अश्रूंची ही कहाणी

माझे मन जपत राहील
तुझ्याच प्रेमाचे स्मरण

वसंत येता काळीज जळेल
तुझ्या स्मृतीने ऊर दाटेल.

तरल धुक्याने वेढलेली
आकृती तुझी दाहक बनेल.

आलो आहे मी एकटा
जायचे आहे एकट्याला.

नाही आले कोणी तरी
आसवे माझ्या सोबतीला.

— शालिग्राम डी. चौधरी
T. Y. B. A.

सर्व प्रकारच्या उत्कृष्ट छायाचित्रासाठी.... ... ...

एकवेळ अवश्य भेट द्या.

हिलक्स फोटो स्टुडिओ

जुन्या एस. टी. स्टँन्ड समोर,
नवी पेठ, ज ळ गा व.

प्रो. जे. एन. पाटील

एक कप चहा.....

— सधकालीन

सायंकाळचा सुमार होता. रस्त्याच्या कडेला असलेल्या मातीच्या ढिगाऱ्यावर तो एकटाच कसल्या-तरी विचारात गढलेल्या स्थितीत बसलेला होता. त्याने साधीच वस्त्रे परिधान केलेली होती. पायजामा आणि सदरा - रंगाने गोरा होता. शिवाय दिसाय-लाही धाईट नव्हता. अठरा-एकोणीस वर्षे वय असेल त्याचे. वयाच्या मानान शरीर धडधाकट होते.

रस्त्यावरील वर्दळीकडे त्याचे फारसे लक्ष नव्हते. रेतीतील खडे वेचून--वेचून फेकीत होता. आपल्या या कृतीकडेही त्याचे लक्ष नसावे. एवढी कसली चिंता लागली होती त्याला स्वतःतच गुंग व्हावयाला ? कसला विचार करीत असावा बरे तो ? ... कदचित् तो हल्लीच्या सामाजिक परि--स्थितीचा विचार करीत असावा... महागाई, मध्यमवर्गीय लोकांचे त्यामुळे होणारे हाल, त्यांची मनःस्थिति, गरिबी ... आणि काय नाही.

"काय ? निवांत बसलात वाटते ? ' अपरिचित स्वर एकून दचकला. विचारनिद्रेतून जागा झाला. त्याने दृष्टी वर उचलली. त्याच्यासमोरच एक वृद्ध गृहस्थ त्याला न्याहाळीत काठीच्या आधाराने उभे होते. म्हातारा कमरेतून वाकला होता. सावळ्या चेहऱ्यावरील मोठमोठे डोळे चकाचक होते. पाहणा-ऱ्याला चमत्कृत करीत होते. त्याची सर्व बत्तीशी गायब झाली होती. डोक्यावर पांढरी टोपी, हडकुळ्या अंगात पिवळसर पांढरा सदरा आणि त्याच रंगाचे धोतर होते. कपडे स्वच्छ असले तरी आपला मध्यमवर्ग दर्शवित होते, ... दारिद्र्यही !

"एकटाच बसलायस मुला ? " म्हाताऱ्याने पुन्हा विचारले.

" होय बाबा, " त्याने जणु शुद्धीवर येत उत्तर दिले. म्हातारा अनोळखी होता.

" बेटा, तुला बघून घरचा चांगला खातापिता आहेससे वाटते ! "

" होय बाबा; ईश्वराची इच्छा " त्याला म्हाताऱ्याबद्दल उत्सुकता वाटू लागली होती.

"होऽ, त्याचीच इच्छा ... वाटते" म्हातारा, म्हणाला; " नाव काय तुझे ? "

अं ? .. माझं नांव अशोक .... अशोक माळी!"

" अरे वा ! वा ! ! " म्हातारा आश्चर्याने म्हणाला .... उद्गारला, " नाव काय ? तर माळी .. आणि चेहऱ्यावरील तेज मात्र एखाद्या राजघ-राण्यातील पुरुषासारखे ! – वा ! वा !! ... वाटते ... "

तो कोड्यात अडकला. त्याने स्वतःला प्रभावहीनच अपेक्षिले होते. आतापर्यंत त्याला सुचलेच नाही काय बोलावे ते.

" हीदेखील देवाचीच इच्छा होय, बाबा !" कसेबसे तो बोलला.

" तेच, तेच, " म्हातारा म्हणाला, " मित्रा, शिकत असशीलच ? "

" होय, ह्या वर्षी कॉलिजच्या तिसऱ्या वर्षाला आहे. "

" काय ! " म्हाताऱ्याच्या डोळयात विस्मय ठासून भरलेला होता, आवाजातही. ' दुसरे वर्ष पास झालास ? ... वयाने काही जास्त नाहीस तू ! कमालच म्हणायची ! "

" माझं वय अठरा वर्षे पूर्ण आहे ! '

" आता मात्र आपण चाट पडलो हं ! " म्हातारा स्तुती करावी तसे बोलत होता, " काय एक एक गोष्टी आहेत तुझ्या, जातीने माळी आणि रूप राजबिंडे, त्यात भर म्हणून इतक्या कमी वयात कॉलेजची दोन वर्षे पार पाडलीस यशपूर्वक ! भाग्यवान आहेस..... ! असे भाग्य लाखातून एखाद्यालाच लाभत असते.... वा....! वा....!! वाटते".

तो काहीही बोलला नाही. काय बोलणार होता तो ? त्याला वारंवार एकच गोष्ट भेडसावत होती, - ' हा अनोळखी मनुष्य माझी एवढी प्रसंशा काय म्हणून करतोय ? आजपावेतो अगदी जवळच्या एखाद्या व्यक्तीनेंसुद्धा त्याला सुंदर म्हणण्यासाठी एक शब्दही व्यर्थ गमावला नाही आणि हे साहेब माझ्या स्तुतीची स्तोत्रेच गाऊ लागलेत ! रूप आणि तेज मिळविण्यासाठी राजवंशीय असणे का आवश्यक आहे ? भाग्यवान असणे आवश्यक आहे ? बुध्दिवान होण्यासाठी काय उच्च जातीयच असले पाहिजे प्रत्येकाने ? माझ्यापेक्षाही हुशार असे निम्न श्रेणीच्या जातीतील कित्येक विद्यार्थी आढळतील ! छे ; छे ! ! मला काहीच कळत नाही '!

" होय, तर " त्याला गप्प झालेला पाहून म्हाताऱ्याने म्हटले, " मित्रा, तुझ्याजवळ काही नसले तर तू कसे घेऊन देणार ? "

" काय बाबा ? " तो अजूनही कोडयातच होता.

" एक कप चहा !"

आणि तो एकदम म्हाताऱ्याकडे बघू लागला. त्याच्या मनातील " अशोक " वृक्ष फुलविण्यासाठी जणू काय तो म्हातारा एवढया खटपटी करीत होता. आणि.... अशोकने आपला रिकामा खिसा चाचपला. आणि.... नुसता नुसता त्या म्हाताऱ्याकडे पहात राहिला.... ...!

सर्व प्रकारचे व अधुनिक पद्धतीचे नंबरचे चष्मे, तसेच

उत्तम प्रतीचे गॉगल्स मिळण्याचे खान्देशातील एकमेव ठिकाण—

— खान्देश ऑप्टीकल कंपनी —

चष्म्याचे व्यापारी

१०५, नवी पेठ, माहिजी बाजार,

जळगांव.

प्रो. जी. आर. देशपांडे

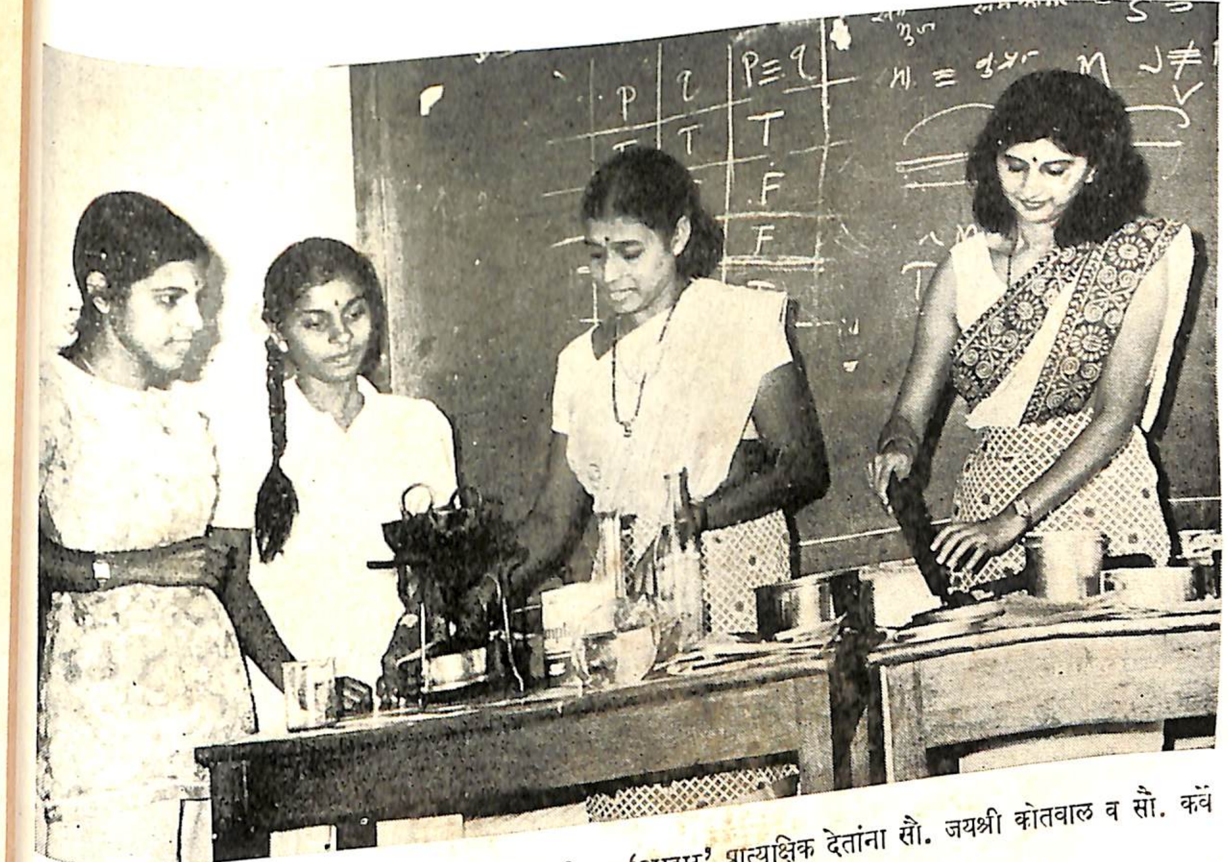

विद्यार्थिनी शिबीरात 'आहार' प्रात्यक्षिक देतांना सौ. जयश्री कोतवाल व सौ. कवे

कला - मंडळ - हिन्दी एकांकीका - स्पर्धा, १९७५-७६

Principal C. R. Potnis inspecting 26th January republic parade.

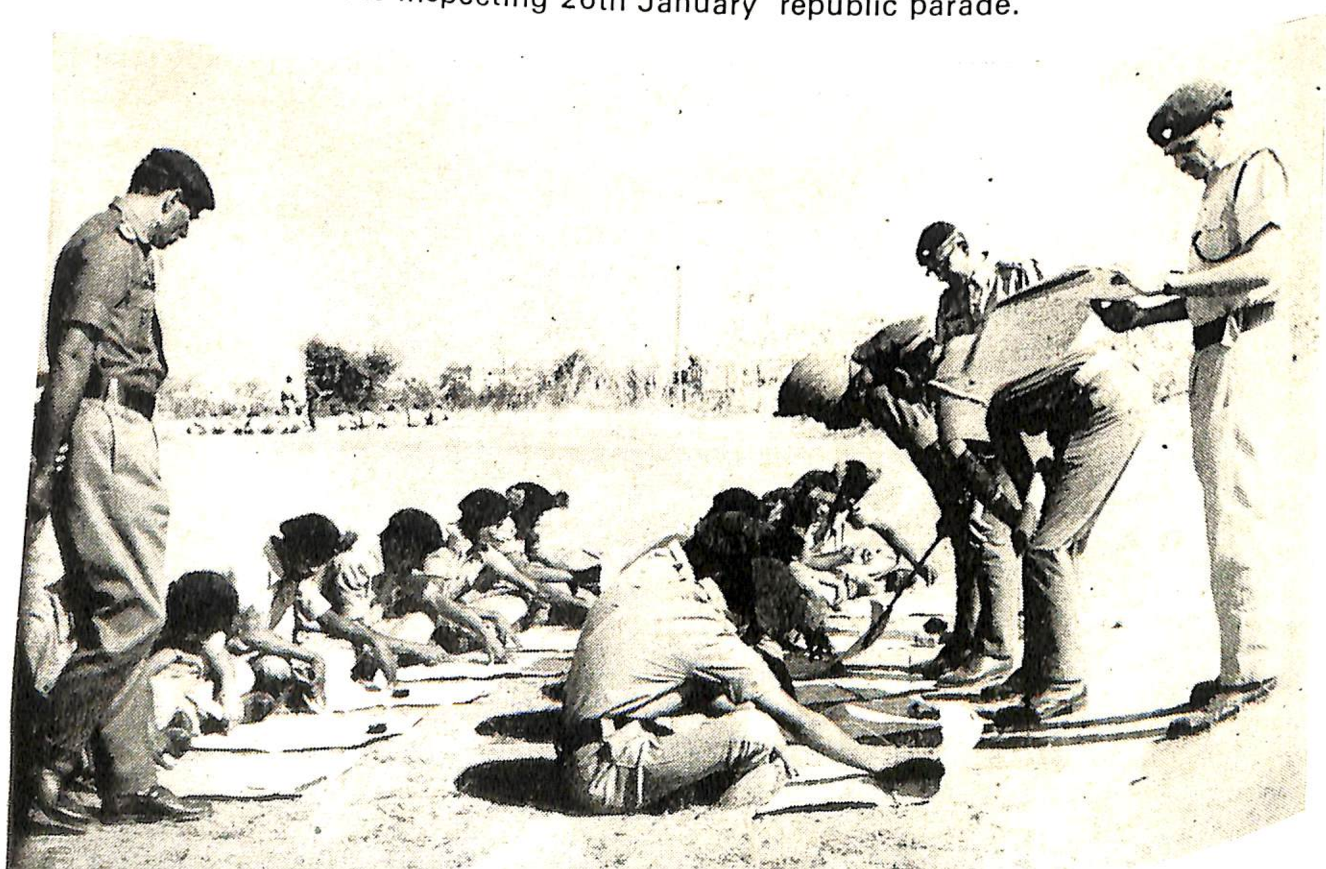

Director's Visit : 30th Jan. 1976

भारतातील- आंतरराष्ट्रीय महिला वर्ष किती जवळ ! किती दूर ... !!

अनिल पाठक
P. D. Arts (A)

" छे ! छे ! ! 'युनो' म्हणजे अेक नवी नवी फॅडे लोकांच्या मनात भरवून देणारी संस्थाच आहे. हे वर्ष 'आंतरराष्ट्रीय वन्य पशू वर्ष' आणि 'आंतरराष्ट्रीय महिला वर्ष' अशा दुहेरी अर्थांनी साजरे करणाचा (डॉ. अ. वा. वर्टीच्या भाषेत हे 'आ. रा. म.' वर्ष आहे !) निर्णय घेण्यात आला आहे म्हणे ! (वास्तविक बायकोला 'वन्य पशू' समजणाऱ्या 'अस्सल' भारतीय नवऱ्याला ह्या दोन्ही वर्ष संबोधनांचा अर्थ अेकच भासणार !) अहो, कसलं आलय स्त्री-स्वातंत्र्य ? म्हणजे स्त्री "संपूर्ण समानता तर मागणारच, आणखी स्त्री दाक्षिण्याचीही अपेक्षा करणार. छे ! छे ! हे नाही चालायचे. कोअीभी 'अेकही' चीज उठाव ! ! अहो स्त्री – पुरुष समानता कधीतरी शक्य आहे काय ? निसर्गनेच तशी योजना आखलेली आहे, त्याला कोण काय करणार ? जन्म देण्याचे कार्य जोपर्यंत स्त्रीला पुरूषाकडे सोपविता येत नाही, तोपर्यन्त कसली आलीय समानता ? "

आमच्या मित्रांना आम्ही आं. म. वर्षाबाबत मत विचारले, तेव्हा वरील 'अत्युत्साही, उत्तर आले. आणि थोड्याफार फरकाने ते उत्तर ग्राह्यही आहे. वास्तविक पहाता, कायद्याने स्त्रीला समानता मिळालेली आहे. त्या दृष्टीने स्त्री ही पुरुषाइतकीच सबल आहे. फक्त तिच्यातली शारिरीक दुर्बलता आपल्याला लक्षात घ्यावी लागते. काही महिन्यापूर्वी अमेरिकेत अेका स्त्री-कंडक्टरने असभ्य वर्तणूक करणाऱ्या पुरुष प्रवाशाला चक्क मारहाण केल्याची बातमी आली होती. अनेक पुरुषांना ती बातमी वाचून कौतुक वाटले. परंतु प्रश्न असा आहे की, अशा स्त्रिया सर्वदूर (विशेषतः भारतात) निघतील काय ? सहजीवनाची कल्पना आपल्याला गोंडस वाटते. परंतु पुरूष आणि स्त्री ह्यातील नैसर्गिक भेद जोपर्यन्त नाहीसे होत नाहीत तोपर्यन्त सहजीवनाची कल्पना ही कल्पनाच राहणार !

आता स्त्री-मुक्ती आंदोलनाची मुळीच आवश्यकता नाही काय ? असा प्रश्न उभा रहातो. प्राचीन युगात स्त्रीला महत्त्व होते, मान होता. 'यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवता।' अशी भावना होती. यज्ञयाग इत्यादि कार्यांत स्त्रीला पुढाकार दिला जाई. मातसत्ताक कुटुंबपद्धती इत्यादि ह्याच विचारांची फळे होत. हळूहळू परिस्थिती पालटत गेली. सामाजिक क्षेत्रातील स्त्रियांचे महत्त्व कमी होत गेले. स्त्रीशिक्षणाला विरोध होऊ लागला. चूल आणि मूल हेच स्त्रीचे अधिकारक्षेत्र बनले. त्यानंतर भारतावर पाश्चात्याचे राज्य प्रस्थापित झाले. भारतीयांचे विचारप्रवाह बदलले. महिला विद्यापिठे स्थापन झाली. आता ती प्राचीन युगातील स्थिती राहिली आहे काय ? अनेक महाविद्यालयातून विद्यार्थी आणि विद्यार्थिनींची संख्या समान आहे. स्त्रियांना नोकरी करण्यासही कोणी विरोध करत नाही. तेव्हा 'हे जग पुरुषाचे' असा कांगावा करण्यात काही अर्थ नाही. विजय तेंडुलकर म्हणतात– 'वर्चस्व निर्माण करण्यासाठी अेक जबाबदारी पार पाडायची असते. अेक भूमिका बजवायची असते. आणि केवळ शैक्षणिक लायकी ह्यासाठी पुरेशी असत नाही. काही नवी मूल्ये, नव्या उमेदी,

नवा जोम घेऊन वर्चस्व गाजवू पहाणाऱ्या वर्गाला समाजात पुढे यावे लागते. आणि नंतरही वर्चस्व गाजविण्यासाठी आवश्यक असलेली शक्ती ह्या नव्या स्त्रीकडे आहे काय, ह्या प्रश्नाचा विचार करताना ते म्हणतात की, मर्यादित अर्थाने का होईना, ह्यापुढे स्त्रियांना संधी, पात्रता मिळाली, तरी वर्चस्वासाठी ह्याहून अधिक असे जे काही ह्या नव्या स्त्रीकडे आवश्यक होते, त्याचे प्रत्यंतर तिने दिलेले नाही.' (मराठा–पुरुष विशेषांक) प्रा. अनंत काणेकरांच्या मते, स्त्रियांना जरी कागदोपत्री स्वातंत्र्य मिळाले, तरी आपला हक्क बजावण्यासाठी त्या फारशा उत्सुक नसतील. (मराठा) दुर्गा भागवतांना आंतरराष्ट्रीय महिला वर्षाची गरज पटलेली आहे. परंतु आपल्याकडे (म्हणजे भारतात) ती एक लुटुपुटूची आणि ध्येयहीन चळवळ आहे, असे त्यांचे मत आहे. त्या म्हणतात की, " I. W. Y ही मूळ कल्पना पाश्चात्यांची आहे. पाश्चात्य स्त्रियांना स्त्री आणि पुरुष ह्याच्यातील विषमता जाणवलेली आहे. त्यांचे स्वातंत्र्य वरवरचे आहे. अजून अमेरिकेत स्त्री राष्ट्राध्यक्ष होऊ शकलेली नाही. तेथे स्त्री कारकुनास पुरुष कारकुनापेक्षा कमी पगार मिळतो."

येथपर्यंत विचार करत आपण भारतात आ. म. वर्षाची तितकीशी आवश्यकता नाही, ह्या निष्कर्षाप्रत आलो. परंतु थोडा अधिक विचार करता, आणि ज्या स्त्रियांनी आज आपले ध्येय साध्य केले आहे, त्यांची मते पाहाता, एक नवीच भारतीय स्त्री आपल्या डोळ्यासमोर उभी रहाते. प्रामुख्याने अशा दोन स्त्रियांची मते मला बघायला मिळाली. सौ शालिनी कुळकर्णी म्हणतात – आपल्या समाजात अजूनही स्त्रियांकडे पहाण्याचा कोता दृष्टिकोन बदलत नाही. कुणा पुरुषाची मदत घेतली की, लागल्याच हजारो जिभा वळवळायला ! त्यातून अनर्थाचे डोंगर उभे करून स्त्रीला मानसिक दृष्ट्या खच्ची करण्याचा प्रयत्न करणारे महाभाग ह्या समाजात काही कमी नाहीत. (ललना दिवाळी ७५) काहीसे असेच विचार सौ. नीलिमा सहस्त्रबुद्धे यांनी व्यक्त केले आहेत. ह्या दोन स्त्रियांचे पुढील विचार पहाता असे दिसून येते की, आपला टप्पा साधतानाच्या खडतर प्रवासात त्यांना आपल्या पतीचे फार मोठे सहाय्य मिळाले आहे. सामान्यतः पतीला स्त्रीच्या प्रगतीमार्गातील अडथळा समजले जाते. परंतु स्त्रीचे नवे युग घडविण्यासाठी फार मोठ्या प्रमाणात पतीचे सहकार्य अपेक्षित आहे. पु. भा. भावे म्हणतात - ' बाई घराबाहेर पडली, तरी ती गुलाम नाही, असं कोण म्हणतं ? मग ती वरिष्ठाची आज्ञा मानते. अेका दृष्टीने ती गुलामच असते ' (' मराठा ' पुरुष विशेष) पहिला मुद्दा म्हणजे स्त्री - मुक्तीसाठी स्त्रीने घराबाहेर पडलेच पाहिजे, असा संकुचित अर्थ भावे घेतात. शिवाय भावे म्हणतात त्याप्रमाणे शोषक–शोषित हे दुष्टचक्र कायमचेच मानवाच्या मागे लागलेले आहे. कोणताही मानव ' संपूर्ण स्वतंत्र ' होऊच शकत नाही. आणि म्हणूनच स्त्रीनेही संपूर्ण स्वातंत्र्याची अपेक्षा करू नये. परंतु पुरुषाला जेवढे मर्यादित स्वातंत्र्य मिळते तेवढे स्त्रीलाही मिळावे. तसेच भाव्यांच्या मते स्त्री आणि पुरुष ह्या दोघांचेही सुख शेवटी एकमेकावर अवलंबून आहे. अेकाच्या वाटणीला दुःख आणि दुसऱ्याच्या वाटणीला सुख असे होत नाही. (माहेर, दिवाळी अंक ७५) आता ह्या सर्व मतांचा साकल्याने विचार केल्यास स्त्री–मुक्ती चळवळीची मुळीच आवश्यकता नाही, असे म्हणणे योग्य होणार नाही. तेव्हा स्त्री–मुक्ती चळवळीची आवश्यकता आहे, असे गृहीत धरून आं. म. वर्षाची नेमकी संकल्पना कोणती आणि त्यातील त्रुटी कोणत्या; याचा विचार करू.

गेल्या जूनमध्ये मेक्सिको येथे आंतरराष्ट्रीय महिला परिषद भरली. त्यात विकसित आणि विकसनशील अशा १५३ देशांच्या सुमारे सहा हजार प्रतिनिधींनी भाग घेतला. महिलांची स्थिती सुधारण्याचा ठराव मंजूर झाला. महिलांच्या प्रतिष्ठेला बाधक असे विचार कोणत्याही माध्यमातून व्यक्त होऊ नयेत असाही ठराव झाला. आं. म. वर्षाच्या कल्पनेचा आजपावेतो जितका गाजावाजा झाला तितकीच ह्या कल्पनेची टरही उडविली गेली. मुख्य प्रश्न म्हणजे केवळ अेका वर्षात स्त्री मुक्ती होऊ शकेल काय ? बऱ्याचशा दार्शनिकांच्या मते स्त्री मुक्तीसाठी पुरे शतक हवे आहे ! तेव्हा ह्या वर्षाकडून काही विशाल अपेक्षा आहेत.

आं. म. वर्षानिमित्त विविध देशांतील अग्रगण्य अशा ३९ महिलांची कमिटी स्थापन झाली आहे. ह्या कमिटीच्या उद्घाटन प्रसंगी श्रीमती इंदिरा गांधी म्हणाल्या - ' आ. म. वर्ष साजरे करण्यामागील उद्देश केवळ ह्याचवर्षापुरता मर्यादित नसून भारतीय महिलांच्या सर्वांगिण उन्नतीचा हा प्रारंभ आहे. ' अशा स्त्रीमुक्ती चळवळीचे हे वर्ष म्हणजे केवळ सुरू-वात. तेव्हा वेगवेगळ्या खात्यातून साजरे करण्यात येणाऱ्या ' सौजन्यसप्ताहा ' प्रमाणे हे वर्ष विरून जाणार नाही, ह्याची काळजी घेण्यात यावी. स्त्रियांच्या अडचणी, समस्या दूर करण्याचा प्रयत्न नेहमीच व्हावा. हे वर्ष प्रतीकात्मक आहे. स्त्रीमुक्तीसंबंधात होणाऱ्या बैठका, सभासमित्या, चर्चासत्रे इ. ची. एकूण संख्या लक्षात घेतली ; तर ह्यापैकी बऱ्याच गोष्टी दिखाऊ आणि तकलादू आहेत. ह्यामुळे ह्या कल्पनेतील प्रांजलपणाचा भाग तपासून घेण्याची आवश्यकता निर्माण झाली आहे. ह्या कल्पनेचा बराचसा अपभ्रंश झाला आहे. कऱ्हाड येथील साहित्य संमेलनाच्या निवडणूकमोसमात - आंतरराष्ट्रीय महिला वर्ष म्हणून दुर्गा भागवतांच्या विरोधी उमेदवारी मागे घ्यावी असा आग्रह धरण्यात आला. वास्तविक साहित्य संमेलनाचा अध्यक्ष ठरतो, तो त्याच्या अंगी असलेल्या साहित्यगुणानुसार ! स्त्री किंवा पुरुष हा भेद तेथे नाही. शिवाय ह्याठिकाणी घेण्यात आलेला आ. म. वर्षाचा अर्थ हा मूळ कल्पनेच्या नेमका उलट आहे. स्त्रीला दया नको आहे, अधिकार हवे आहेत ! ह्या ठिकाणी केवळ एक 'स्त्री' म्हणून साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदी निवडून येणे हा दुर्गा भागवतांच्या साहित्यिक गुणांचा अनादर होता.

असे विकृत अर्थ ह्या 'पवित्र' कल्पनेतून काढले जाऊ नयेत. आंतरराष्ट्रीय महिला वर्षाची संकल्पना फार विशाल आहे, तितकीच उदात्तही आहे. परंतु दुर्दैवाने ही योजना अगदी ' फाल्गुने बालका भिव ' अशा उत्सहाने कार्यवाहित आणण्याचे प्रयत्न सुरू आहेत. ह्या वर्षीच्या संकल्पनेतील नेमकी उणीव लक्षात घ्यायला हवी.

ह्या I. W. Y. मध्ये स्त्री जीवनविषयक बरंचसं काही प्रकाशात आलं. शिबिरे, चर्चासत्रे; संघटना इत्यादिंची स्थापना झाली, परंतु अेक विचार मनात डोकावून जातो की, हे सारं होत आहे ते केवळ अेका विशिष्ट वर्गासाठी. उच्चवर्गीय आणि मध्यमवर्गीय ह्यांनाच केवळ त्यात स्थान आहे. ग्रामीण स्त्री, तिच्या भावना, तिची सुखदुःखे समजावून घेण्यात येतात का ? ह्या प्रश्नाला दुर्दैवाने ' नाही ' असेच उत्तर द्यावे लागते. प्रगतीचे प्रकाशकिरण ग्रामीण स्त्रीपासून दूरच राहिले आहेत. ह्या वर्षात स्त्री म्हणून ग्रामीण स्त्रियांचा वाटाही उच्चभ्रू स्त्रियांइतकाच आहे, हे विसरून चालणार नाही. किंबहुना ह्यावर्षी ग्रामीण स्त्रीच्याच विकासास सुरुवात करायला हवी. स्त्रियांच्या प्रगतीचा रथ विद्युतवेगाने पुढे जात आहे. परंतु रथाचे हे मागचे चाक खिळखिळेच राहिले आहे साहजिकच ह्या रथाचे भवितव्य काय, असा विदारक प्रश्न मनात उभा राहतो. प्रत्येकच देशात स्थूलमानाने का होईना मागासलेली आणि सुधारलेली अशी स्त्रीची दोन रूपे असणारच ! तेव्हा हा प्रश्न केवळ भारताचा निश्चित नाही. हा प्रश्न आंतरराष्ट्रीय आहे. आणि म्हणूनच त्याला आंतरराष्ट्रीय महत्त्व प्राप्त होणे जरूरीचे आहे.

आं. म. वर्षातली ही उणीव 'केसरी' (दिवाळी ७५) च्या परिसंवादातून व्यक्त होते. त्यात सादर झालेल्या परिसंवादात ग्रामीण भागातील काही विदारक रूढीवर प्रकाश टाकण्यात आलेला आहे. अेका मागासलेल्या समाजात लग्न करायची पद्धतच नाही. गुलामाच्या व्यापाराप्रमाणे ह्या मुली जो जास्त पैसा देईल त्याच्याकडे रहातात. अज्ञानातून भयनिर्मिती आणि भयनिर्मितीतून पुन्हा अज्ञानप्रवास असे दुष्टचक्र ह्या स्त्रीच्या मागे लागलेले आहे. आशा मुंडले लिहितात– अेक अशिक्षित बाई मला म्हणाली; "शहरातल्या लोकांना आमचे काही समजणार नाही. तेथे तुम्ही शिकलेले असता. लिहिता वाचता. तुमच्याकडे चिक्कार पैसा असतो. अिथे तुम्ही आलात, पण मनातून आम्हाला हसत असणार !" (हे बोल अंतरीचे– केसरी, दिवाळी, ७५).

तर सांगावयाचं अेवढंच की, आंतरराष्ट्रीय महिला वर्षाची खरी आवश्यकता आहे ती ह्या ग्रामीण भागातील महिलांनाच ! आपण आज भोवताली पहातो तो स्त्रीमुक्तीसंबंधातत होणाऱ्या अेकजात साऱ्या बैठकांत, चर्चेत अित्थंभूत स्त्रियाच हजर दिसतात. वक्तृत्व स्पर्धेतला अेक भाग म्हणून कॉलेजातील विद्यार्थिनी ह्यात भाग घेतात. हे काही खरे नव्हे ! ह्या आंदोलनाचे प्रकाशकिरण ग्रामीण स्त्रीपर्यंन्त पोहोचले, त्या स्त्रीची अज्ञानातून मुक्तता झाली; तरच स्त्रीमुक्ती चळवळीला अर्थ उरेल. अन्यथा पोपच्या आशिर्वादाइतकाच अर्थ युनोच्या ठरावांना असतो. हे विधान सत्य ठरावे. हे कार्य केवळ आं. म. वर्षातच पूर्ण व्हावे असा आग्रह धरता येणार नाही. परंतु ग्रामीण महिलोध्दाराच्या ह्या पवित्र कार्याची निदान सुरूवात तरी ह्या वर्षी व्हवी.

– ' शुभास्ते पंथानः । ' म्हणण्याखेरीज सध्या आपल्या हातात दुसरे काय आहे?

अशोक हॉटेल व भोजनालय

एम. जे. कॉलेज रोड,
जळगाव.

चहा, कॉफी व फराळाची उत्तम सोय

-o- लग्न – मौंजी पार्टीच्या ऑर्डरी स्वीकारू -o-

– प्रो. ताम्हणकर आणि कोपरकर

मन- पाखरू.... पाखरू !

कु. नीना सोनुनीस
T. Y. B. A.

जीवनाच्या रंगभूमीवर सुखाचे अथवा दुःखाचे, हास्याचे किंवा रागाचे मुखवटे चढवून मनुष्याला परोपरीच्या निरनिराळ्या अडचणींशी तोंड देताना जे कटू अथवा गोड अनुभव चाखायला मिळतात, त्यावेळी त्याचे मन त्याला साक्ष असते. मग ते प्रसंग चांगले असोत अथवा वाईट असोत, अगदी क्षुल्लक असोत किंवा अगदी गंभीर प्रसंग असोत, सुख–दुःखात मानवाचा मित्र एकच– त्याचं मन ! खरोखर मनुष्याचे मन ही एक गोष्ट आहे की, त्यापासून मनुष्य काहीही लपवू शकत नाही. आजचा मानव यानांच्या द्वारा चंद्रावर पोहोचण्यात यशस्वी झाला आहे. परंतु मनापासून एखादी गोष्ट लपवून ठेवण्यास मात्र हा मनुष्य असमर्थ आहे. आणि म्हणूनच एका कवीने म्हटले आहे की,–

" मनसे कोई बात छुपे ना मनके नैन हजार
जगसे कोई भाग ले चाहे मनसे भाग न पाए...'

असे हे मानवी मन. किती महान रहस्ये लपलेली असतात या फक्त दोन अक्षरी शब्दात ! श्री. शिवाजी सावंतांनी मनाला दिलेली खेकड्याची उपमा सार्थ वाटते. ज्याला 'मन' 'मन' म्हणतात ते म्हणजे तरी दुसरं–तिसरं काय आहे ? तो एक खेकडाच नसतो काय ? किती असंख्य भावनांच्या नांग्या असतात त्याला वळवळणाऱ्या. आपली तीक्ष्ण टोकं आसपासच्या वाळूत रुतविणाऱ्या ! तरीही एकमेकींना आधार देत मधल्या देहाचे ओझे तसंच पुढं पुढं ओढणाऱ्या. माणसांच्या भाव–भावना अशाच नाहीत काय ? प्रेम, द्वेष, त्याग, लोभ, स्नेह, तिरस्कार, ममता, क्रोध सगळ्या त्या मनाच्या नांग्या ! स्वतःच्या क्षेत्रात हव्या तशा वळवळणाऱ्या! तरीही देहाला पुढं सावरीत नेऊ पाहणाऱ्या !

क्वचित प्रसंग असे उद्‌भवतात की त्यावेळी आपलं मन सुईच्या टोकाहून बारीक बनते. महाभारतकालीन दुर्योधनाचेच उदाहरण घ्या ना. वनवास संपल्यावरही कौरव पांडवाचे हस्तिनापूरचे राज्य द्यावयास तयार होईनात. पांडवाचा मित्र श्रीकृष्ण याने कौरवाकडे शिष्टाई करण्याचा अयशस्वी प्रयत्न केला. दुर्योधन तर म्हणाला, " सुईच्या टोकावर राहील अेवढी जमीनही आम्ही पांडवाना देणार नाही. " आणि शेवटी नाईलाजाने पांडवांना आपल्या भाऊबंदांबरोबर युद्ध करण्याचा अप्रिय निर्णय घ्यावा लागला. मग दुर्योधन नि अर्जून दोघेही एकाच वेळी मदत मागण्यासाठी श्रीकृष्णाकडे गेले. कृष्णाच्या उशागती बसलेल्या दुर्योधनाने श्रीकृष्णाचे १८ अक्षौहिणी सैन्य मागून घेतले. तर अर्जून म्हणाला, ' श्रीकृष्णा, आम्हाला तूच हवास. सैन्य वगैरे काही नको केवळ तुझा आधारच सारे काही आहे. ' कृष्णाने युध्दाच्यावेळी अर्जूनाचे सारथ्य केले आणि पांडवांना विजयही मिळवून दिला. मूळ नाव सुयोधन असूनही त्याच्या दुष्ट लोभी मनामुळे आपण त्याला दुर्योधन म्हणूनच संबोधितो आणि अर्जूनाला आपण देवतुल्य, कृष्णाचा आवडता सखा म्हणून पुजतो. दुर्योधनासारखे दुष्ट, द्वेषी मन आजही आपल्याला कुठेतरी दिसते. म्हणूनच दुर्योधन, भीष्म इ. महाभारतकाली पात्रे लोकजीवनात मिसळून गेली आहेत.

मानवाने आपल्या बुध्दिसामर्थ्यांच्या बळाने विज्ञानयुग निर्माण केले आहे. परंतु मनाचे उन्नयन करण्यात तो फारसा यशस्वी झालेला नाही. अद्यापही मानवाच्या मनात व्देष, मत्सर, असूया क्रोध यासारख्या क्षुद्र भावनांना स्थान आहेच. त्याचे पूर्णपणे उच्चाटण करणे मानवाला शक्य झालेले नाही. किंबहुना सामान्य माणसाचे ते एक वैशिष्टयच होय. श्रांत मानवतेला महासुखाच्या पथावर नेण्यासाठी आयुष्य वेचणारे, विश्वाबद्दल विशाल करूणा असलेले मन महात्मा गांधी, गौतम बुद्ध, येशू ख्रिस्त अशांसारख्या दुर्मीळांच्या ठायीच असते.

मानवाचे मन हे एका महासागरासारखे असते. सागराच्या खोलीची कल्पना त्याच्या पृष्ठभागाकडे पहाणाऱ्याला कधी येणार? मानवी मनाचा कितीही शोध घेतला तरी त्याचा थांगपत्ता लागत नाही. मन कसे आहे– सगुण की निर्गुण? ते कोठे आहे? हे सांगताच येत नाही. मानवी मन हे एक गूढच आहे. परमेश्वराचे वर्णन वेदांनी 'नेति नेति' असे केले आहे. मनाबद्दलही आपल्याला हेच म्हणावे लागते. मनाचे वरवर वर्णन करण्यापलिकडे, ते कसे असावे याविषयीच्या कल्पना करण्यापलिकड आपण काय करू शकतो.

अणूएवढे असणारे मन क्वचित सागराहून विशाल बनते. हे प्रत्यक्षात आणून देणारी एक इतिहासकालीन घटना चटकन डोळयापुढे येते. जग जिंकण्यासाठी आलेल्या तरुण, महापराक्रमी सिकंदरासमोर धिप्पाड पण बंदिवान पौरस राजाला आणण्यात आले. कारण त्याचा पराभव झाला होता. त्याच्या अंगावर जखमा झालेल्या होत्या. पण त्याची मुद्रा निर्भय होती. स्वातंत्र्य आणि स्वाभिमान यांचे तेज त्याच्या मुखावर झळकत होते. शत्रूच्या गराड्यातही तो शांतपणे करारी मुद्रेने उभा होता. सिकंदरने त्याला विचारले, 'राजा, मी तुला कसे वागवावे ?' पुरूने बाणेदारपणे उत्तर दिले, 'राजासारखे वागव !' पुरूचे ते तेजस्वी उत्तर ऐकून सिकंदरला त्याच्याबद्दल आदर वाटला आणि त्याने पुरूला सन्मानाने वागविले. त्याचे राज्य त्याला परत केले. महापराक्रमी असूनही सिकंदरच्या मनाचे औदार्य, विशालता दृष्ट लागण्याजोगी आहे.

मनात असंख्य भावना सामावू शकतात. या मनात ज्याप्रमाणे राग उत्पन्न होतो त्याप्रमाणे या मनात सुखाचे अकुरदेखील उमलतात. शेताच्या वाटणीवरून जे मन सख्या भावाचा खून करण्यास पुढे सरसावते; तेच मन, संवेदनाक्षम हळवे होऊन एखाद्या चिमणीच्या छोटया पिलाचे, घरटयातून खाली पडलेल्या त्या निराधार पिलाचे दुःखपाहून द्रवते. हे मन सुखाच्या काळात आपला आनंद द्विगूणीत करते. त्याचप्रमाणे दुःखाच्या काळात देखील आपले दुःख हलके करण्याचा प्रयत्न करते, दिलासा देते. म्हणूनच एका कवीने म्हटले आहे –

'सुखकी कलियाँ दुखके काँटे मन सबका आधार'

पोळयाच्या दिवशी बैलांना गाडीला जुंपायचे नाही म्हणून जे मन घरमालकाच्या मुलांना स्टेशनवर पोहोचवायला नकार देते तेच मन मालकाची अवकृपा झाल्याने घर सोडायला मागेपुढे पहात नाही. आणि आपल्या शेतकरी बांधवाच्या मांडीत घुसलेले बैलाचे शिंग आणि मांडीतून होणारा अविरत रक्तस्त्राव पाहून शेंदूर, मिरवणूक सगळे सगळे विसरते. आणि ते फुलामाळांनी सजलेले बैल-झूलीसह गाडीला जुंपून आपल्या मित्राला बैलगाडीतून दवाखान्यात घेऊन जाते आणि मित्राचे प्राण मृत्यूच्या महाद्वारातून खेचून आणते.

ज्याप्रमाणे आरशात आपणाला स्वतःचे प्रतिबिंब दिसते त्याप्रमाणे मनरूपी आरशात आपल्याला आपण केलेल्या कृत्यांचे प्रतिबिंब दिसते. मग ती कृत्ये चांगली असोत किंवा वाईट असोत. मनुष्य कुरूप असो वा देखणा असो आरशापुढे गेल्यावर त्याला स्वतःचे प्रतिबिंब दिसणारच. आणि हीच गोष्ट मनरूपी आरशाच्या बाबतीत खरी आहे.

'तोरा मन दरपन कहेलाये
भले बुरे करमोंको देखे और दिखाये....'

मनाला स्थलकालाच्या मर्यादा नाहीतच. एखाद्या खोल विहिरीत डोकावून पहावे तसे ते भूतकाळात डोकावते, भविष्यकाळातल्या सुखस्वप्नांचे इमले बांधते, कल्पनेच्या पखावर बसून स्वैर विहार करते. ते चंडोलाप्रमाणेच नसते का ? प्रातःकाळी सूर्याला पाहून तो म्हणतो, मी उड्डाण करून सूर्याला गाठीन. चंडोल आपल्या दुबळया पंखांनी कितीही उंच गेला तरी सूर्याला कसे गाठणार ? परंतु कल्पनाशक्तीने सूर्यास तो गाठू शकतो. या मानवी मनाची ध्येये अनंत आहेत. असंख्य आशा या मनात सामावलेल्या आहेत.

मन हे चंचल, दांडगे व बलिष्ट– वळविण्यास कठीण आहे. त्याला आवरणे हे वाऱ्याची मोट बांधण्यासारखेच अत्यंत कठीण आहे. जी गोष्ट विसरण्यासाठी माणूस प्राणपणाने प्रयत्न करतो नेमकी तीच गोष्ट एकसारखी मनात घोटाळत राहते. रामदास आणि तुकाराम यासारख्या साधुपुरूषांना परमार्थाकडे वाटचाल करताना मन ही एक अवघड अडचण वाटली. प्रारंभी मन दुबळे होते, संसाराकडे पुनःपुनः ओढ घेऊ पाहणारे होते. तरी त्यांनी देवाचा शोध घेत जाण्याच ठरविले. पण त्यांचे मन त्यांच्याबरोबर येईना म्हणून–

'अचपळ मन माझे नावरे आवरिता ।'

असे मनाबद्दल गाऱ्हाणे त्यांनी सांगितले आहे. तुकारामांचा 'रात्री दिवस आम्हां युद्धाचा प्रसंग। अंतर्बाह्य जग आणि मन ॥'

हा अभंग प्रसिद्धच आहे. आत व बाहेर अनंत सृष्टी भरलेली आहे. या सृष्टीशी मनाचा सारखा झगडा चालू आहे. या मनावर कोणतेही शस्त्र आघात करू शकत नाही. 'गीताई' सांगतेच–

'शस्त्र न चिरति यास, यास अग्नी न जाळतो
पाणी न भिजवी यास यास वारा न वाळवी !

भगवान श्रीकृष्णाने गीतेत "पृथ्वी, आप तेज, वायु, आकाश, मन आणि अहंकार मिळून माझी प्रकृती प्रकारांनी विभागलेली आहे." असे सांगितले आहे.

मन हीच आपली देवता आहे. मन हाच आपला ईश्वर आहे. मनरूपी आरशाच्या प्रतिबिंबामुळे मनुष्य चांगली वा वाईट कृत्ये अजमावू शकतो. मनरूपी आरशावर कुणीही कधीच पडदा टाकू शकत नाही. त्याचे तेज नेहमी उजळच असते.

'मन ही देवता, मन ही ईश्वर मनसे बडा न कोय
मन उजियारा जब जब फैले जाग उठे सब राहे
इस उजले दरपनपर पानी कोई फैल न पाये'

या मनात व्देष निर्माण होतो. त्याप्रमाणे आपुलकी प्रेम निर्माण होते. रागाप्रमाणे आनंदही मनात निर्माण होतो, ते सुखदुःखाचे माहेरघर आहे. लोभाप्रमाणे त्यागीवृतीही मनात असते. हेच मन कधी तरी अहंकारी, तर कधी पश्चात्तापी बनते. अशातऱ्हेने असंख्य भावना सामावू शकणारे मन हवे तिथे धावू शकते. थोडक्यात मानवी मन म्हणजे एक अजबच चीज आहे. मनासारखे अचपळ पाखरू साऱ्या दुनियेत नाही. प्रत्येकालाच म्हणावे लागते–

सांग कसे आवरू
मनाचे अवखळ हे पाखरू !

माझा मऱ्हाठाचि बोलु--

संकलक-
कु. विजया केळकर
T. Y. B. A.

माझा मऱ्हाठाची बोलु कौतुकें । परि अमृतातेंही पैजा जिंके ।
ऐशीं अक्षरें रसिकें । मेळवीन ॥ १ ॥

जियें कोंवळिकेचेनि पाडें । दिसती नादींचे रंग थोडे ।
वेधें परिमळाचें बीक मोडे । जयाचेनि ॥ २ ॥

ऐका रसाळपणाचिया लोभा । कीं श्रवणींचि होती जिभा ।
बोलें इंद्रियांलागे कळंभा । एकमेकां ॥ ३ ॥

सहजें शब्दु तरी विषो श्रवणाचा । परि रसना म्हणे रसु हा आमुचा ।
घ्राणासि भावो जाय परिमळाचा । हा तोचि होईल ॥ ४ ॥

नवल बोलतिये रेखेची वाहणी । देखतां डोळा पुरों लागे धणी ।
ते म्हणती उघडली खाणी । रूपाची हे ॥ ५ ॥

जेथ संपूर्ण पद उभारे । तेथ मनचि धांवे बाहिरें ।
बोलु भुजांहीं अविष्करे । आलिंगावया ॥ ६ ॥

ऐशीं इंद्रिये आपुलालिया भावीं । झोंबती परि तो सरिसेपणेचि बुझावी ।
जैसा एकला जग चेववी । सहस्त्रकरू ॥ ७ ॥

तैसें शब्दाचे व्यापकपण । देखिजे असाधारण ।
पाहातयां भावज्ञां फावती गुण । चिंतामणीचे ॥ ८ ॥

तो शांतुचि अभिनवेल । ते परियसा मऱ्हाठे बोल ।
जे समुद्राहूनि सखोल । अर्थभरित ॥ ९ ॥

जैसें बिंब तरी बचकेचि एवढें । परि प्रकाशासि त्रैलोक्य थोकडें ।
शब्दाची व्याप्ति तेणे पाडें । अनुभवावी ॥ १० ॥

देशियेचेनि नागरपणें । शांतु शृंगाराते जिणे ।
तरि ओंविया होती लेणें । साहित्यासी ॥ ११ ॥

तैसें देशियेचें लावण्य । हिरोनि आणिलें तारूण्य ।
मग रचिलें अगण्य । गीतातत्व ॥ १२ ॥

अहो वधूवरांचिये मिळणीं । जैशीं वराडियांही लुगडी लेणीं ।
तैसें देशियेच्या सुखासनीं । मिरविले रस ॥ १३ ॥

कला - मंडळ चेअरमन आणि सेक्रेटरी, १९७५-७६
डावीकडून - १) श्री. नंदू काळे २) प्राचार्य चं. रा. पोतनीस ३) प्रा. श्रीं. र. याज्ञिक ४) श्री. अरुण नेव

सायन्स असोसिएशन कार्यकारिणी १९७५-७६.

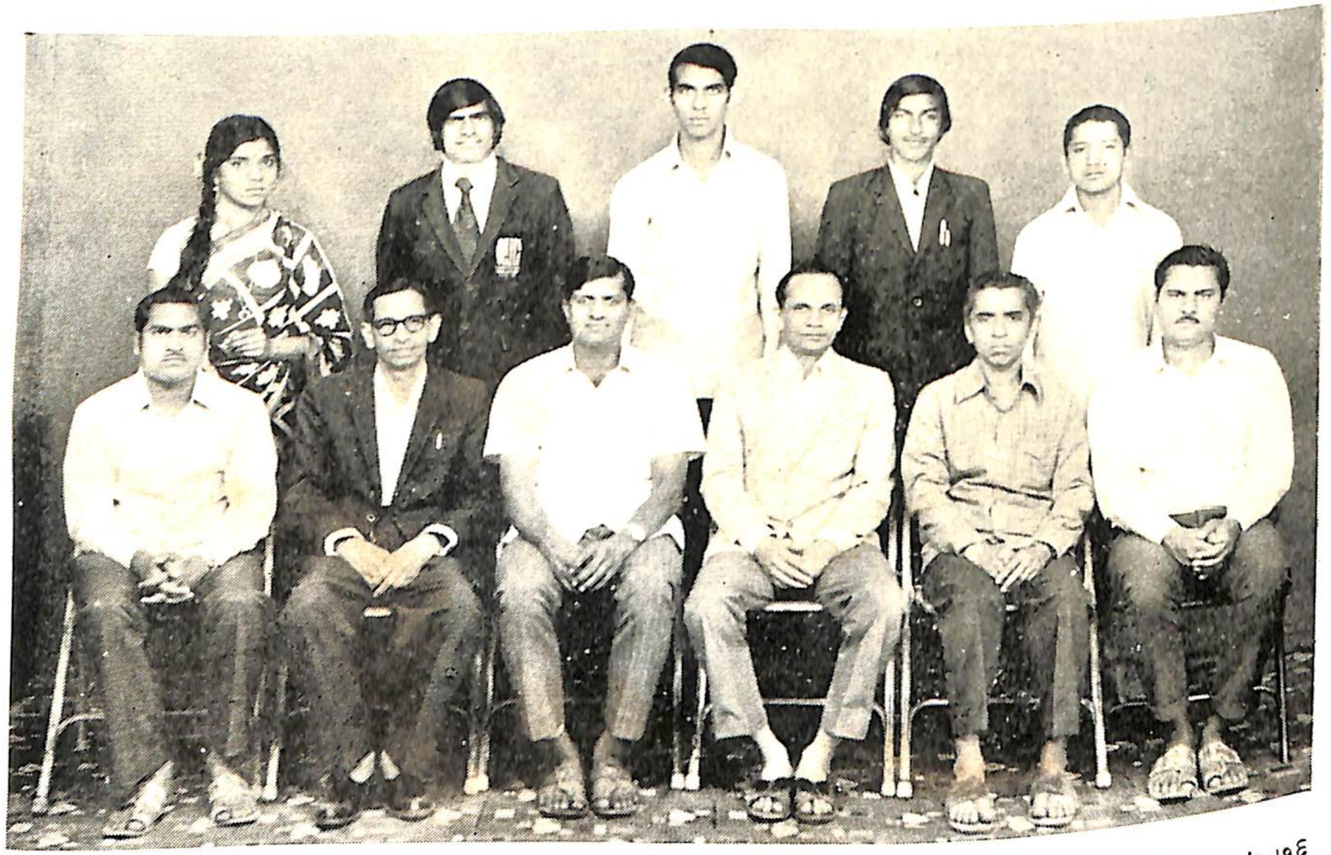

एन्. एस्. एस्. कार्यकारिणी, १९७५-७६

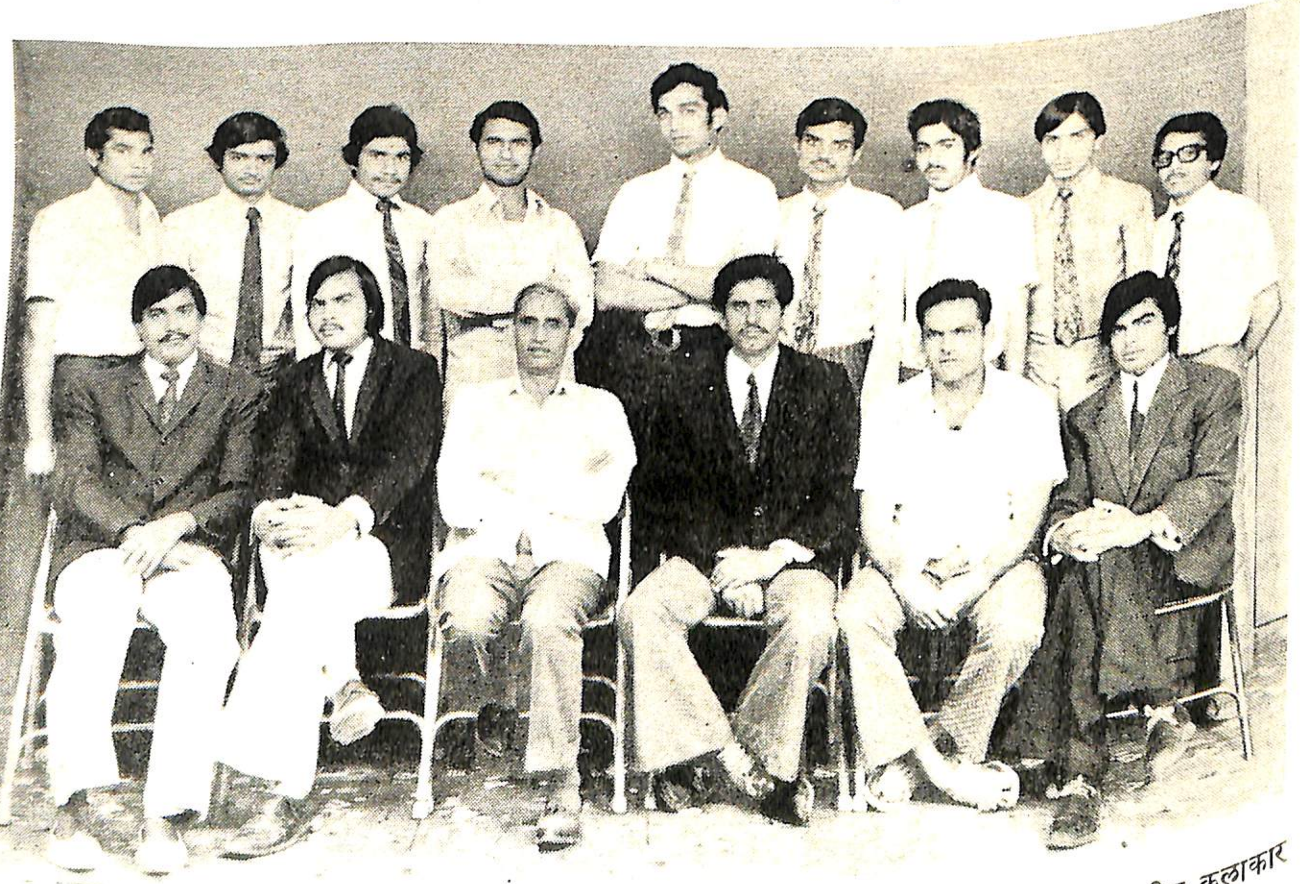

वसतिगृहाच्या स्नेह - संमेलनानिमित्त सादर केलेल्या भांगडा नृत्यातील कलाकार

स्वातंत्र्य संग्रामातील-- एक तेजस्वी 'महापुरूष'

कुलकर्णी नरेन्द्र पंडीतराव

T. Y. B. Com.

'हुतात्म्यांच्या रक्तावर स्वातंत्र्यदेवतेची मंदिरे उभारली जातात' असे म्हणतात. त्यासाठी रक्त सांडणाऱ्या हुतात्म्यांचे आपण ऋणी असले पाहिजे. स्वातंत्र्यवीर सावरकर अशाच वीरांपैकी एक होते.

स्वातंत्र्यवीर सावरकरांच्या मृत्यूनंतर दिनांक ५ मार्च १९६६ रोजी भारतीय राजधानीतील प्रकट शोकसभेत सर्वपक्षीय नेत्यांनी वाहिलेल्या आदरांज-लीत न्यायमूर्ती महंमदअली छगला म्हणतात ...

"गांधीजींना स्वातंत्र्याचा लढा करणे सुकर होईल अशी परिस्थिती या क्रांतिकारकांनी आपल्या त्यागाने व कष्टाने या देशात निर्माण केली होती हे आपण ध्यानात ठेवले पाहिजे.. ज्यांनी राष्ट्राकरिता प्राणार्पण केले; ज्यांनी राष्ट्राकरिता अपरिमित कष्ट केले आणि मातृभूमीसाठी सदैव रक्त, अश्रू, घाम गाळला त्यांना आपण विसरणे ही मोठी चूक होणार आहे. पारतंत्र्यात पडलेल्या देशाने स्वतंत्र होण्यासाठी कुठल्याही मार्गाचा अवलंब करून दास्यमुक्त होण्यात काही गैर नाही असे वीर सावरकरांचे मत होते व त्याचाच त्यांनी प्रचार केला"

न्या. महंमदअली छगलांनी काढलेल्या प्रत्येक उद्गारात स्वातंत्र्यवीर सावरकरांचे आणि भारता-वरील ऋणांचे प्रतिबिंब हुबेहूब प्रतीत होत जाते.

स्वातंत्र्यवीर सावरकरांना रोमहर्षक जीवन लाभले होते. आपत्तीच्या तुटलेल्या कड्यावर साहसी जीवन जगलेल्या काही दुर्मिळ विभूतींमध्ये वीर सावरकरांची गणना होते. तीन पिढ्यामधील लक्षावधी लोकांनी त्यांच्यावर प्रेमादराचा वर्षाव केला होता. भावी काळातील प्रत्येक पिढीदेखील ज्याला प्रेमादराने अभिवादन करीत राहील, असे चिरन्तन वीराचे स्थान वीर सावरकरानी प्राप्त करून घतले आहे, यात संशय नाही. वीर सावरकरांना ज्वालामुखीसारखे प्रदीप्त व्यक्तिमत्व लाभले होते आणि असामान्य कर्तृत्व अन् अजरामर साहसप्रसंग यांनी त्यांचे जीवन समृद्ध झाले होते. प्रभावी छाप टाकणारा शक्तिशाली महापुरूष या नात्याने ते समाजामध्ये आणि महात्मा गांधी, जवाहरलाल नेहरू, मानवेंद्रनाथ रॉय अन् सुभाषचंद्र बोस यांच्यासारख्या थोर पुरुषांमध्ये वावरले होते. सावरकरांच्या जीवनाचे विविध पैलू याप्रमाणे पाहता येतील.

ब्रिटीश सरकारचे अनुदान मिळत असलेल्या महाविद्यालयाच्या वसतिगृहातून देशभक्तीप्रित्यर्थ काढून टाकलेले वीर सावरकर हेच पहिले भारतीय विद्यार्थी होत. सार्वजनिकरीतीने परदेशीय कपड्यांची प्रचंड होळी करणारेही तेच पहिले भारतीय पुढारी होत. ज्या काळात 'राज्य' किंवा 'स्वराज्य' हा शब्द जरी उच्चारला तरी सर्वस्वहानीचे संकट ओढवत असे, त्या काळात **'संपूर्ण राजकीय स्वातंत्र्य हे माझे उद्दिष्ट आहे'** असे **प्रकटपणे उद्घोषित** करणारे सावरकर हेच आद्य राजकीय नेते होते. देशभक्ती दाखविली म्हणून एका भारतीय विद्या-पिठाने ज्यांची पदवी काढून घेतली असे सावरकर हेच पहिले भारतीय पदवीधर होत. विशिष्ट राज-कीय विचारसरणी व्यक्त केली म्हणून ब्रिटीश सरकारने 'बॅरिस्टर' ही पदवी देण्यास ज्यांना

नकार दिला असे सावरकर हेच पहिले बॅरिस्टर होत. भारतीय स्वातंत्र्याच्या प्रश्नाला आंतरराष्ट्रीय महत्त्व मिळवून देणारे हेच पहिले भारतीय नेते होत. ब्रिटीश न्यायालयाचा अधिकार अमान्य करणारे सावरकर हेच पहिले भारतीय बंडखोर नेते होत. हेगच्या आंतरराष्ट्रीय न्यायालयात ज्यांच्या अटकेच्या प्रश्नावर अटीतटीचे रान माजले, असे सावरकर हेच जगाच्या इतिहासातले राजकीय बंदीवान होत. जगाच्या संपूर्ण इतिहासात अर्ध्यांशतकांच्या जन्मठेपेची शिक्षा दिले गेलेले सावरकर हेच पहिले राजकीय बंदिवान होत.

त्याचप्रमाणे ज्यांचा ग्रंथ छापण्यापूर्वीच वा प्रकाशित होण्यापूर्वीच दोन राष्ट्रांच्या सरकारांनी तो जप्त करून त्या ग्रंथाला जागतिक साहित्याच्या क्षेत्रात एक अजोड बहुमान मिळवून दिला असे सावरकर हेच पहिले ग्रंथकार होत. सावरकरांनी भारतीय साहित्यात अजोड कलाकृतींची भर टाकली. विरहोच्छवास, महासागर, गोमांतक, कमला, स्वातंत्र्याचे स्तोत्र, इ. गाजलेली काव्ये व महाकाव्ये; तसेच हिंदुपदपादशाही हा ग्रंथ, काळेपाणी ही कादंबरी, उःशाप, उत्तरक्रिया अन् संन्यस्त खड्ग ही नाटके अशी नानाविध साहित्यपुष्पे त्यांनी भारतीय साहित्याला सहजतेने वाहिली आहेत. कागद–लेखणी ही साधने उपलब्ध नसल्यामुळे कारागृहाच्या भिंतीवर काट्याने अथवा अणकुचीदार दगडाने कविता लिहून त्या सहस्त्रावधी काव्यपंक्ती वैदिक चिकाटीने स्मृतीमत्त करून ठेवणारे, आणि नंतर इतरांच्या मुखाने त्या कविता भारतात प्रसृत करणारे, सावरकर हेच जगाच्या इतिहासातील पहिले महाकवी होत.

राष्ट्रभक्ती म्हणजे काय, परदास्याच्या शृंखला तोडीत असताना खऱ्या देशभक्तांना काय काय हालअपेष्टा भोगाव्या लागतात आणि कोणकोणत्या दिव्यातून जावे लागते, ह्याची योग्य कल्पना वीरश्रेष्ठ सावरकर यांच्या जीवनावरून येते. देशाच्या स्वातंत्र्यसमरात अपार हालअपेष्टा सोसून, अतुल त्याग करून अन् अलौकिक धैर्य दाखवून त्यांनी आपल्या रोमहर्षक जीवनाने नि आक्रमक हौतात्म्याने वीरांवर व देशभक्तांवर अमृतसिंचन केले आणि त्यांना संजीवन दिले.

असा हा कृतार्थ झालेला वीर विनयशीलपणे म्हणतो "आपल्याहीपेक्षा अधिक योग्यतेचे स्पार्टांत वीर आहेत, असे आपल्या थडग्यावर लिहून ठेवायला सांगणारे स्पार्टांतल्या वीराप्रमाणे मीही तुम्हांला सांगतो की, आमच्या तरुणांनी माझे गुणगान गात बसू नये, तर माझ्यापेक्षा अधिक पराक्रम करून माझ्यापेक्षा अधिक मोठे व्हावे, आणि त्यांच्या अतुल पराक्रमामुळे माझे नाव मागे पडावे, अशीच माझी इच्छा आहे." भारताच्या भावी पिढ्यांना राष्ट्राचे स्वातंत्र्यरक्षणाचा संदेश देणारा हा एक मंत्रच आहे.

कविश्रेष्ठ माडगूळकर सावरकरांविषयी लिहितात–

"आकाशाहूनी विशाल भासे त्याचे व्यक्तित्व
कर्पूरसे जो जाळी अपुले अवघे कर्तृत्व
चिरंजीव या हौतात्म्याचा विजयी अभिमान
इतिहासाविण कुणी करावा याचा सन्मान."

रूप पाहता लोचनी

भगवान महाजन
Jr. M. A.

"स्मार्ट आहे मी, नाही ? वंदनानं स्वतःलाच प्रश्न केला. आता आता तर वंदनेची शृंगारचेष्टा पाहून बिचारा आरसाही थकून गेला होता. पदवीधर झाल्यापासून मिळतील त्या कादंबऱ्या वाचणं अन् तासन् तास मेकअप् करणं ह्याच तिच्या दैनंदिन जीवनाच्या दोन बाजू होऊन गेल्या होत्या.

आरशात तिनं स्वतःला आपादमस्तक न्याहाळलं. दिवसेंदिवस स्वत्वाची जाणीव तिला प्रकर्षानं व्हायला लागली होती. तिच्या मनानं तिच्या रचनेत पूर्वीपेक्षा कितीतरी कायापालट झाला होता ! तिनं टेबलावरची लिपस्टिक आठावर खरडली. भुवया अणकुचीदार काढल्या. दोन्ही पापण्यांच्या कडेला काजळानं लहान रेषा ओढल्या. ती स्वतःशीच उद्गारली, "फाईन, व्हेरी फाईन !" उजव्या गालावरचा तीळ अधिक स्पष्ट दिसावा म्हणून टाचणीनं त्यावर काजळाचा बिंदू ठेवला. समाधान वाटलं तिला. पुन्हा ती उद्गारली, 'आकाशातला चंद्र, तसा हा माझ्या गालावरचा तीळ ! गुड् !"

तिनं मागे वळून पाहिलं. ती उगीचच घाबरी झाली होती. कुणीच नव्हतं. सारा दिवाणखाना शांत होता. ती स्वतःशीच हसली. तशी तिला सवयच होती ! साडी पुन्हा मागेपुढे वळून नीट पाहून नीटस केली. पुन्हा आरशात आपली पूर्णाकृती पाहिली. केसांचा लांबलचक झुपका कृशकटीवर रूळत असलेला तिला दिसला. मानेच्या मागच्या बाजूने पुढे कंठाकडे आलेले नव्हे काढलेले केस तिला गुदगुल्या करून गेले. कानापुढून गालावरून घेतलेले केस फिरवूनच अधिकच नागमोडी केले. तिच्या लांबसडक बोटांना नखपॉलीश उठावदार दिसत होती. त्या बोटांनी गळ्यात घातलेला लांबलचक कंठा तिनं चाळला. त्या आरशात त्याची प्रभा चमकून गेली. आणि ती एकाएकी दचकली.–

तिनं मागे वळून पाहीलं, "कोण ते ?"

कुणीही नव्हतं. ती हसली, "वारा असेल !" ती वरमली. अधिकच शरमली. कानातील चंद्र–सूर्यासारखे डूल पुन्हा हलवले. हातात ब्रश घेऊन स्वतःभोवती दोनचार प्रदक्षिणा घालून दिवाणखाना नजरेनं धुंडाळला. तेव्हाशी आईची हाक आली, "अगं आरशाचं संपलं नाही का अजून ? ही पुष्पा काय म्हणते– ?"

"हो संपलं ! – मेलंऽऽ" ती रागावली, "थोड थांबलं आरशासमोर की यांचं हे अस्संच !" आणि आत वळता वळता केसावरून अलगद ब्रश फिरवायचं ती विसरली नाही.

"हॅलो, वंदना !"

"बोलो पुष्पा ! केम बात छे ?"

"केम बात ? ये तो आपसे पूछना चाहिए। आधी हे सांग वंदना की, तुझं परीक्षण होणार आहे म्हणे !"

" तुला गं कसलं माहीत ? "

" निर्जीव भिंतींना कान असतात, त्यातनं मी तर सजीव ! "

यानंतर त्या दोघी दिलखुलास हसल्या. वंदनानं अत्तराचे दोन फाये करून एक पुष्पाला दिला व दुसरा आपण स्वतः कानात घातला. आईला चहाचं सांगून ती तेथल्या एका खुर्चीवर बसली.

" तर तू मला मागे विचारलं होतस की त्या प्रोफेसराचं काय ? " वंदना मागे घडलेल्या घटनांची पुनरावृत्ती करीत म्हणाली, " सवड नसल्यानं तुला नाही सांगता आलं सारं काही. तर मी काय सांगितलं होतं मागे ? – हो, तर कुणी एक प्रोफेसर आहे आमच्या आईच्या माहेरीचा. आमच्या आजीकड त्या प्रोफेसराच्या नातलगानी ' कुक्कुस् कू ऽ ऽ ' केलं. आईनेही पाहिलंय त्यांना. पपांनीपण पाहिलं म्हणे. पण त्यांच मत त्यांनी नाही कळवलं अजून. पपा-मोडून सारे म्हणतात प्रोफेसर इज द बेस्ट मॅन ! त्या अज्ञात प्रोफेसरांनी माझ्या मनाचा कब्जा घेतला. ध्यानी–मनी–स्वप्नी तेच दिसायचे मला. वेड लागलं होतं जणू काही. मनात खूप होत की भेट कधी होणार ? त्यांना पत्र पाठवलं तर ? आणि पत्ता कुठून मिळणार ? कसे असतील ते ? सुंदर असतील का ? इ. प्रश्नांनी मला भंडावून सोडलं होतं. मी मनात एक सुंदरशी मूर्ती कल्पिलेली होती. वाटायचं, असेच असतील, आपले मनचोर ! मी पदराशी उगाच चाळा करायची ! उगीचच पोष्टमनची वाट पहायची. अन् एकदा अनपेक्षितपणे मला त्यांचं पत्र आलं. वाचलं, ' भावी सहचारिणी, रूपसुंदरी, कर्पूरमंजरी ' इ. इ. विशेषणांचा महापूर त्यात होता. त्यांनी मला बहुतेक पाहिलं असावं, आणि त्या सर्वांतून तारणारा एकच ओंडका त्यात होता, तो हा की, " दिपावलीच्या सुटीत मी घरी येतो. तुम्ही आजोळी या. "

" तुम्ही ? " पुष्पाला हसू आलं.

" छी... मग इतक्यात ' तू ' कसं म्हणणार ते ? शिष्टाचार की मॅनर्स म्हणतात ना, त्या नकोत पाळायला ? तर मला बरं वाटलं. मी पत्राचं कुणाला कळवलं नाही. सुटी जवळ आली, आजोळी कधीपासून मी गेले नव्हते. आई–पपा मला अडवणार नाहीत याची खात्री होती. मी आजींना भेटायचा मानस त्यांना कळवला. मोठ्या प्रेमानं ' हो ' म्हटलं त्यांनी. मनात म्हटलं, लाख लाख थँक्स् आई–पपा !

आजोळी जाऊन चार दिवस झाले मनातलं कुणाला कसं कळवायचं – समजत नव्हतं. मन गुप्तभेटीसाठी सारखं उंबरात होतं. पण लगेच संकोचानं धास्तावून मागे मागे सरकत होतं. आणि लवकरच ' देव दिना घरी धावला '. तेथील नव्या बिऱ्हाडातील नव्या मैत्रिणीशी–आशाशी माझं सूत जमलं. तिची प्रेमप्रकरणं तिनं मला सांगितली. मला पार्श्वभूमी तयार झाली. मी त्याचा फायदा घ्यायचं ठरवलं. हळूच लचकत, मान मुरडत, मातीत रेघा ओढीत मी माझं प्रकरण तिला सांगितलं.

तिनं मला त्यांचं गुणवर्णन ऐकवलं. मूठभर मांस अंगावर आलं माझ्या. ' असा गुणवान नवरा शोभतो खरा वंदनेला ' मीच मला म्हणाले. तिची मनधरणी न करताही तिनं मला त्यांना ' दाखवयाचं ' आश्वासन दिलं. सिनेमाचं नाव करून आम्ही निघालो ते थेट प्रोफेसरसाहेबांच्या चाळीकडेच ! त्यांच्या बंगल्यासमोरच आशाची मैत्रीण राहात होती. बघ तिचंही नाव पुष्पाच होतं. योगायोग ! तर पुष्पा आम्ही पुण्याच्या ' शांतिनिकेतन ' मध्ये मागल्या दारानं आत शिरलो. ओळखपाळख, चहापाणीत बराचसा वेळ गेला. माझं मन मुळी ' शांतिनिकेतन ' मध्ये नव्हते. मी आशाला चिमटा घेतला अन् पुढचं काम मुग्ळीत सुरू झालं. पुष्पाने शांतिनिके-

तनचे वर्णन संपवून चाळीचे, शेजाऱ्यांचे वर्णन करीत करीत ओघात म्हटलं, " आणि ते प्रोफेसर बाराभाई तसे ते फक्त सहाच आहेत ! " नंतर ती काय म्हणते त्याकडे मी लक्षच दिले नाही. माझं लक्ष होतं त्या नाईटपॅन्टवर असलेल्या, ऊन खात बसलेल्या, वर्तमानपत्र वाचणाऱ्या हाळकुडच्या, अबबब उंच असणाऱ्या आणि चष्मेवाल्या प्रोफेसर-साहेबाकडे ! माझा चेहरा एकदम पडला. माझ्या कल्पनेपेक्षा वेगळीच मूर्ती होती तो ! असल्या 'अभिताभला' माझ्यासारखी 'जया' शोभली नसती ! मैत्रिणीला मात्र 'टॉपमोस्ट' आहेत असे काहीतरी सांगून सिनेमाचा टाईम पास केला. घरी आल्यार पुन्हा कळलं की, बाराभाई अनुनासिकांचा वापर जास्त करतात. आईला चक्क सांगितलं, " ना बाबा ना, सुट्टी द्या त्यांना– ".

पुष्पा आणि वंदना आता मात्र पोट धरधरून हसू लागल्या. आईनं चहा आणत म्हटलं, " म्हणून तर नवा वर आणायला स्टेशनवर गेले आहेत सक्काळचे हिचे पपा. आता येतीलच दांडगे ! ".

' दांडगे ? " पुष्पानं कपाला ओठ लावत विचारलं

" अग ते त्यांचं सरनेम ! तसे ते दांडगेही आहेत म्हणतात. आणि ही निवड खास म्हणजे पपांची. बरं का ! "

" आणि मी असं ऐकलय की रंगानं गौरवर्णीय नाहीत म्हणे ? "

" काय ?– म्हणजे ते काळे आहेत ? "

" मी ऐकलय. माझे डॅडी म्हणतात असे "

वंदनेला मोठा धक्का बसला. तिनं काहीशा तोऱ्यात आरशातल्या प्रतिबिंबात पाहिलं " मी किती

सुंदर आहे, नाही ? सुंदरतेला कलंक लागतातच का असे ? की कॉलेजात शिकणाऱ्यांच्या नशिबी असे 'प्रेमभंगाचे' वारे वाहतात ? "

तिच्या आईनं घरातून येत कपबशा आवरीत आणखी असंही म्हटलं, " जावयबापू ' डॉक्टर ' आहेत बरं का ? "

" अय्या ! बेस्ट ऑफलक वंदना ! नोटाच नोटा आता. अगं मग काय झालं ग. कृष्णकाय आहेत ही थट्टाही असेल कदाचित. नाही का ? "

वंदना चूपच होती. तिला थोडं बरं वाटलं. आणि हळूच बसल्या जागी ती थोडं सरकली, ' हो, कदाचित असंही असेल. " आणि आता तिला अधिकच बरं वाटलं. पण तिच्या मनाला लगेच वाटले की आपण आपल्या मनाला, स्वतःला फसवीत तर नाही ना ? तिच्या मनाचा गोंधळ अधिकच वाढला. तिच्यासारख्या स्वरूपसुंदरीच्या नशीबी सुंदर असणं हा तिला तिचा अपमान वाटला. पुष्पासमोर तिला लाज वाटली. आणि तिनं स्वतःला सावरलं. भित्र्या मनाला तत्त्वज्ञानाचा आश्रय देवू लागली. " अगं तांब्यांची ती कविता– कोणती ती ? जन सावळी म्हणती तुजला । ते अंधळे – अगं मीच काळी असते तर ? मग ते असतील तर त्यात काय झालं ? "

" हो का. कृष्णही काळा नव्हता का ? "

" कृष्ण काळा असला तरी देव होते हे विसरता येत नाही. तसेच आमचे – हे – काळे असले तरी डॉक्टर आहेत हे विसरून चालणार नाही. "

पुष्पा तिच्या मनाची घालमेल ओळखून होती. तिचं हे तत्वज्ञान कोणत्या पातळीचं होतं हेही ती जाणून होती. म्हणून तिच्या मताला पुष्टी देत ती

म्हणाली, " रूपाला काय करायचं ? गुण बघायचे गुण ! "

– त्यांचा परिसंवाद असाच रंगात आला असताना पपांचा आणि एका अनोळखी व्यक्तीचा आवाज जवळ जवळ आल्यासारखा वाटला. अनोळखी व्यक्ती बहुधा दांडगे असावेत. ते दिवाणखान्यातच येणार हे उघडच झाल्याने त्या दोघी झटपट आत वळल्या

दांडगेना घेऊन पपांची स्वारी दिवाणखान्यात शिरली. पपांनी अभिमानानं घरादाराचं वर्णन चालवलं, " ही आमची लहानशी 'झोपडी' ... हा त्यातला छोटासा 'दिवाण -' खाना ... हा आमचा सुखी ससार ... वंदू अग ए वंदू बेटी, चहा आण बघू पाहुण्यांना. "

इकडे वंदनाची छाती धडधडत होती. कसे असतील हे ? सुंदर असतील ना ? ऐकू येणारा आवाज मात्र गोड होता. तसेच हे सुद्धा 'गोड' असतील – पण काळे नसतील ना ?

आईनं तिच्या हातात चहाचा ट्रे दिला. पुष्पा मात्र तिची 'गमंत' बघत होती. लचकत, मान मुरडत हिरव्या रानात ती पुनश्च आपला दुसरा मनमोर बनणार होती. तिची छाती मात्र धडधडत होती. पावलापावलांनी ती पुढे सरकत होती. तिची आणि दांडगेंची नजरानजर होताच दांडगे सावरून बसले आणि ती जागच्या जागी 'पुतळा' बनली.

दांडगे तिचे निष्कलंक यौवन सताड डोळ्यांनी पीत तृप्त होत होते आणि वंदना बघत होती. काळाकभिन्न, ठेंगणाठुसका, दातांइतकेच शुभ्र वस्त्र घातलेला दांडगेचा अवतार !

तिनं उभ्या जागीच हातातला ट्रे खाली सोडला अन् धावत जाऊन आईच्या पदरात मान लपवली. रडली. धुसफुसली.

आई सारखी विचारतच होती, " अगं काय झालं ? "

पण ती कसं सांगणार ? " मूर्तिमंत भिती उभी ठाकली ! "

पुष्पानं तिला उठवलं. तिच्या डोळ्यातलं काजळ राहूकेतू बनलं होतं. अन् गालावरल्या काजळाच्या तिळानं धूमकेतूला लाजवलं होतं. " अग तुझं काजळ बघ, काजळ ! नीट बघ आरशात काय झालंय ते– "

ती ओरडली, ' काजळ, काजळ, कसलं काजळ? कशाला घालू काजळ ? " घनःशाम नयनी आला, सखे, मी काजळ घालू कशाला ?

दिवाणखान्यातून लगबगीने उठत पपा आत येत म्हणाले, " काय झालंय काय वदू ? "

तिच्या ओठावरची लाली सर्वत्र पसरून अरुणोदय झाला होता. ती निर्धारानं म्हणाली, " पपा' डॉक्टर जीवदान देऊ शकतील. रूपदान नाही देणार. आणि प्रोफेसर जीवदान तर देतीलच पण आपुल्या " बोली अरूपाचे रूप देईल ! " पपा, माझं ऐका, डॉक्टरांपेक्षा प्रोफेसर बरे ! "

मयानी वाट.......

हरीभाऊ महाजन
T. Y. B. A.

लेकरूले मायनी, वासुरूले गायनी, सासरवासीले मुराइनी, जसी वढ लागस, तसी माले दिवाइनी सुट्टीनी वढ लागसं. कशी–बशी सऊ मयनानी परीक्षा देस, आनि औतना बैल संम्ध्याकायले च्यारीपाय मोक्या करतच जसा खुटावर येस, तसं म्हन मन–गाव, घर, मयानी वाट या इच्चारमा च्यारीपाय पयस. घर येवो; तरीबी पायनं मात्र काम पटत नही उलट त्यास्नातं आगमा येस, नि आपोआप माले वढतस... मयानी वाट...

घरमाइ पाय काढत्तच मी डोंगराऊ - तपताऊ रस्ता धरस. दोन पाय पुढे जास, तवसीच रस्तामा भिकी धल्लीनी नात – दगडी आनि नातू शंकऱ्या यास्नामां बोयखासाठे बोंबला – बोंबल चालस. बोयखं देखतं एकच पन शंकऱ्या म्हनस, "माले" आनि दगडी म्हनस " माले दे व आजील्टी, माले " आख्खरले भिकी धल्ली त्ये बोयखं शंकऱ्याना मढावर शिलगावस आनि दगडीले मांडीवर लीसन समजाडस–

" लाडकी व लेकी लाड तूना पयसाना
कुंभारले सांगस आव्वा काढ बोयखाना
लाडकी व लेकी लाड नही तुना धडा
मामानं खेडगाव आठे कसाना दुधपेढा "

भिकी धल्ली दगडीले समजाडीसन उग करस, तवसीच मी मयानी वाटवर पाय ठेवस, आनि नाकनासुदरेच गरबड बाप्पानी दोनमापी गाडी, लोटचा – गोटचा, झेडचा – पांडचा, सोम्या – गोम्या, गप्या – सप्या, आसा आसा आकरा पोरे भरीसन शीवना वावरमां जात राहातस. एकच जनना अकरा पोरे देखीसन गाडीना धुरकरी पांडचा जीव तोडी तोडी म्हनतचं राहास. –

" सरकार सागनं एकनं पडीन दादा ऐकनं पडी,
कुटुंबनियोजन करनं पडी ।
कुटुंबाना इस्तार गया वाढी,
चार मयनामा निघस कनगी झाडी,
जमीननी वाटनी थोडी थोडी,
वायकोले आनी उधार साडी,
पोरस्ले झाकानी चिंता पडी,
सरकारनं सागनं ऐकनं पडी."

धुरकरी पांड्यानं गानं ऐकीसन नौवद आनि दोन पावसाया खायेल धल्ला, गरबड बाप्पानी तयपायनी आग मस्तकमा जास, आनि पांड्याले सतरानी भावना सांगस.

"अरे, पांड्या आम्हना जमानाना च्याइस च्याइस मानसेस्ना खटला चालेत आनि तुम्ही– फकत्या सऊ – सात पोरस्ले कटाई जातस. पन पांड्या पोरे हाइ भगवाननी देन व्हास, भगवाननी देवो आनि आपन लेवो ".

गरबड बाप्पा धुरकरी–पांड्याले असं कीर्तन करतच शीवना वावरकडे फाकाडस आनि मी मयानी वाट धरस. वरना आंगेतून झर. झर. पयनारी नदीवर धोनं निपयनाऱ्या सकूबाई आनि बकूबाई यास्नी कानघूस वारबागे नेमकी कानवर येस. सकूबाई बकूबाईले सांगस " देख बकूबाई, मना नवरा माले

इताला गांजस, खरी कदी बायजा मनाजागे दुसरी–तिसरी नांरती तं नहीच, पनं नाकले चुना लाईसन पयी जाती. पन काय करू बकूबाई, माय-बापेस्नं नांव च्यारजनस्मा निघवो म्हनीसन मी त्यानाबरोबर सौसार कठी रायनू "असं सकूबाई सांगसं आनि तिना डोयामायीन दोन दोन धारा लागतीस, तेवढामाच तिले कालदिसनी गोटनी याद येस. देख बकूबाई,–

" कालदिसनी गोट मी सांगस तुले,
नवरा खराब भलता मारस माले
हिरी-फिरी उना जीव वाढना माले,
माय म्हनतं मी आते बसनू रांधाले
तेवढामा काढा त्यानी सोटा,
नि करा मना पाठना वटा
कोंबडानी बांग दिनी कटका सासूना
उठत नाही रांड जसा बैल पडनीना
बोलू नका आत्याबाई मी कंवरमा गवूना.
तुम्हना आंडोरनी मावर मुगलाई करीना"

सकूबाईना नवराना तरास, सासुनी गांजपाट, ऐकिसन बकूबाई दोन शब्दे सांगीसन तिना मनमाइ काढस– "काइ झायेतरी, सकूबाई, नवरा हाऊ नवराच व्हास, माय–बापास्नी च्यार–लोकेस्मा मारले बर्‍म्हगाठ तसीच निभाडतो, त्यानामाच आपला खांदानी आनि माय–बापेस्न नाव व्हास".

जसं जसं मी मयाकडे पाय उचलस, तसं–तसा बकूबाईना दोन शब्देबी आंधुक आंधुक कानदर पडतस. पुढे तं एकबी सबद ऐकू येत नही, पन दोन शेलवर गावड्या, म्हसडा चारनारा – डोंगऱ्या मात्र निमना गोंडावर बसीसन जीव तोडी तोडी बोंबलस–

" नही सिकाडी हो शाया, माय–बापस्नी माले
राहू दिना अनाडी, ढोरं चाराले.'

असं म्हनताच डोंगऱ्या वांदरनागत निमना गोंडावरून उडी मारस. देखत डोंगऱ्यानी म्हैस पयाना वावरमा घुसस. तरीबी डोंगऱ्या, "हाय–हो, हाय–हो" आसं जीवतोडी–तोडी बोंबलस नि पयस. पयाना वावरले लागीसन आंबराइना वावरमा – मथाबाई सूर्य–नारायननं तोंड दिखस तव्हपासून एकली–दुखली बाजरी कापत व्हास आनि नजिक येनारा दिवाइना सनना इचार बाजरीलेच सांगस–

"दिवाइना सन धावे धावे दिवा,
भाऊ–हिरा कसा म्हने, 'आज बहीनना येवा'
उना हुइन जोरी, पन घर नही व्हतू,
पैसाले पैसा देतू, हिराना कंण्ठीले पव्या लेतू."

डोकाबरोबर बाजरीमां मथाबाईना आवाज घुमतच व्हास, तवसी मी मयानी हेरना धाववर येस, वरना वरना वावरमा भुऱ्या गहूले पानी भरामा मगम व्हास, तं खालनी तुकडीमा शेवंताबाई वांगा तोडना-या बायास्ले पुरानं सांगामा रमी जग्येल व्हास–

"सीता, सीता करू, सीता मोठी परनीवर्‍ता
इना पदरले डाग रावनना व्हता,
पंचवटीपासून बर्‍म्हगिरीनी लाम्हन
सीताबाईनी जेवाडात एकशे-चौ-यांशी बाम्हन"

आसं शेवंताबाईनं पुरान बागस्नी खालनी तुकडीमाइ ऐकाले मियस, वरना मेंडवर येतो– धनाबाई, मयानी तुकडीमा कपाशी येचत व्हास धनाबाईले माय–बापस्ना किर्‍पाकन आजनं वैभव मियेल व्हास, म्हनीसन धनाबाईना मनमा माय–बापास्ना उपकार राहतस. पयानं बोंड काढत जास आनि मायना उपकारबी सांगस–

' माय, माय करू माय मनी गोदावरी,
मायना दुधवर माले दिखनी दुयादारी
माय माय करू माय मावली बोलनी,
बिगर पानीनी दारे तुयसी खुलनी"

धनाबाईनी मायनी किरपा, आजनं वैभव ऐकाले कान वढाई जातस तेवढामा भुऱ्या गहूमाइ पयत पयत येस आनि सांगस,– "घर बलाव्ह. जाव्हा लवकर बलाव्ह, नही कोनी पन थाटी नि वाटी वाट देखस" भुऱ्या माले नि मना फॅसनेबल दोस, राजेसले चांगलाच हसाडस, पन आम्ही घरकडे येवाले निघतो तवसी भुऱ्यानी कडक नजर राजेसना मोठ–मोठा इप्पी-कटकडे पडस लागलेच मारूती–सारखा ताठ हूइसन भुऱ्या राजेसले इचारस,

"कार भो, आपुनका तमासामा काम करतस?"

लवचे आनखी–

"नही तं का तुम्ना गावना नायी मरीग्यास?"

भुऱ्याना आडुम–दुडुम परश्न राजेसले समजस नही. जसंतसं तसाच मी राजेसना हात धरस आनि घरना रस्ता लावसं. राजेस आनि मी घरकडे येत राहतस. गावनजिक येताच शिजबा आपनी ठेलारी जोडा, परदानी गाडी जुपीसन मुराइ हुइसन दिवाइसाठे बहीनले लेवाले जास. तेवढामा शिवबानी म्हतारी दारमा उभी राहीसन शिवबाले निरोप देस,

" भाऊ जाइ मुराइ गाडी लावजो पायरीले
आधी सोयऱ्याले राम राम, मग भेटजो बाईले
दसरापासून दिवाइ तीनहाट
अज्ञान बहीन मनी देखे मुराइनी वाट"

शिवबानी परदानी गाडी, तीरासारखी जोडी दन, दन करतच नदीमां उतरस. मी घरजोडे येस– तेवढामां मना जुना–पुराना दोस खंडा भेटस. माले मयाकडून येता देखीसन, खंडा थंडा हुइसन इचारस– "कारे भो, उना कानी उना... मयांनी वाट.... मयानी वाट हाइ वाट तुलाले जयगावना जिल्हा रोड से का मुंबईनी चौपाटी ?"

खंडाना भारी परश्न ऐकीसन मी खंडाले उत्तर देस, ' अरं भो, खंडा, खरंच तू कसा बोलना, मंबईना चौपाटीवर देसना लोक येतस, त्यास्नी रयन–सयन, बोली–चाली, हाल–हकीगत, हाइ सम्दं देखाले मियस तसीच अपना खेडागावनी हाल–हकीगत, सकूबाईनी गांजपाट, डोमऱ्याना ढोरे, मथाबाईना इचार, शेवंताबाईनं पुरान, धनाबाईनं वैभव, मुराइ शिवबा, ह्या सम्दा चित्रे देखाले मियतस. त्या आपना खेडागावना जिल्हा रोडवर..... आपनी चौपाटीवर...... मयानी वाटवर......

सर्व प्रकारच्या क्रिडा साहित्याचे प्रमुख विक्रेते—
खान्देश स्पोर्टस् नवी पेठ, जळगाव (जिल्हा जळगाव)
आमचेकडे सर्व प्रकारच्या राष्ट्रीय आणि विदेशी खेळांचे साहित्य
अत्यंत चांगले आणि माफक भावात मिळते तसेच
घसरगुंडी, झोपाळे, सी–सॉ, मेरी गो राऊंड, लगोऱ्या, लेझीम, जोड्या, डंबेल्स, बँडस् वगैरे
शाळाना लागणार साहित्यही मिळते.
समक्ष अगर पत्राद्वारे चौकशी करा.

संजय
वॉच
कंपनी

सर्व प्रकारच्या—
नवीन घड्याळांच्या खरेदीसाठी
तसेच
दुरुस्तीसाठी विश्वासनीय.

संजय
रेडिओ
ट्रेडर्स

मर्फी रेडिओ व ट्रॉन्झिस्टर विक्रेते
तसेच
इलेक्ट्रिक सामान आणि
रेडिओ स्पेअर पार्टसाठी

प्रो. दाणी बंधू
१०२ पोलन पेठ, दाणा बाजार,
जळगाव.

आकर्षक फॅशनचे टेरीकॉट, टेरीलीन तयार कपडे....
योग्य व माफक भावात मिळण्याचे
एकच ठिकाण—
* सुरेश रेडिमेड स्टोअर्स *
८७, फुले मार्केट, जळगाव.

उत्तम शर्ट, सुटॅन्ट, नवीन डिझाईनचे फ्रॉक, उलन स्वेटर, मफलर्स,
लेडीज कोट व जरसीजचा भरपूर स्टॉक.
एकवेळ अनुभव हीच खात्री

तरुणांनो स्वस्थ बसू नका ! उपयुक्त कला शिका अन् बेकारी टाळा !!

सरकारमान्य () विजय टाईपरायटींग अ‍ॅन्ड शॉर्टहॅन्ड इन्स्टिटयुट ()
लहान कोर्टाच्या मागे. स्वागत लॉज जवळ, जळगाव

— कोर्सेस —
* टाईपरायटींग – शॉर्टहॅन्ड जलद वेग कोर्सेस.
* गव्हर्नमेन्ट कमार्शियल परिक्षा...
(टाईपरायटींग व शॉर्टहॅन्ड)
* इयत्ता ९ वी व १० साठी स्पेशल कोर्स
* टाईपरायटींग चॅम्पियनशिप कॉन्टेस्ट परिक्षा कोर्स

वैशिष्ट्ये—
* उत्कृष्ठ व वैयक्तिक मार्गदर्शन.
* नविन मशिन्स. माफक फी.
* लेडीज बॅचेसची सोय.

सर्व प्रकारची टाईपींगची कामे – तयार नकला, स्वस्त व सुबक मिळतात.

एकमात्र आधुनिक पद्धतीचे दुकान....
वैशाली स्टोअर्स १८२ नवी पेठ, जळगाव

आमचेकडे सर्व प्रकारचे—
⊙ स्टेशनरी ⊙ कटलरी ⊙ होजिअरी ⊙ नाना प्रकारच्या मूर्त्या
⊙ प्रेझेंटेशन आर्टिकल्स ⊙ आकर्षक खेळणी व सौंदर्य प्रसाधने
... किफायतशीर भावात मिळतील. ...

प्रोप्रा. हिरालाल मो. मुणोत

टायपिंग नोकरीसाठी अत्यावश्यक—

" अल्पावधीत काळात लोकप्रिय झालेला "

—० उदय टाईपरायटींग इन्स्टिट्यूट ०—

वैशिष्ट्ये -

१. जी. सी. सी. टाईपरायटींग संपूर्ण कोर्स.
२. उत्तम टाईपरायटर.
३. उत्कृष्ट मार्गदर्शन.
४. मराठी नवीन कळफलक.

पत्ता -
१०, बळीराम पेठ, महाराणा प्रताप हॉल समोर, म्यु. धर्मशाळेजवळ, जळगाव.

Gram : Preetam

सुगंधीत आणि सुवासिक सर्वत्र गाजलेली * * * * *

जय संतोषी माँ [दरबार अगरबत्ती] नेहमी वापरा.

निर्माते— प्रितम अगरबत्ती वर्क्स,
नशिराबाद (ता जि जळगाव)

टिकाराम परशराम महाजन ॲन्ड सन्स बॉम्बे-नागपूर रोड, जिल्हा पेठ, जळगाव.
[फोन नं. ३९३६ पी. पी.

* शहाबाद फरशी, मंगलोरी कौले व इमारतीस लागणारे सर्व प्रकारचे रंग
* तयार दरवाजे, खिडक्या इ मालाचे प्रमुख विक्रेते.
* लाईटरुफ अस्फाल्टिक पन्हाळी पत्र्यांचे— जळगाव जिल्ह्याचे अधिकृत स्टॉकिस्ट. *

मे. टिकाराम परशराम महाजन टिंबर मर्चंट, शिवाजी नगर, जळगाव फोन नं. ३९३६

इमारतीस लागणाऱ्या सर्व प्रकारचे सागवानी लाकूड व बल्लीचे ठोक व किरकोळ व्यापारी.

जळगावकरांच्या सेवेत आणखी भर—

— विजय मेटल्स —

सुभाष चौक जळगाव.

आमचेकडे तांबा, पितळ, स्टेनलेस स्टील व अल्यूमीनीयमची निष्कलंक व प्रेझेंट देण्यालायक भांडी मिळतील.

—: एकवेळ येऊन खात्री करा :—

प्रोप्रा. नारायण राजाराम कासार

हिन्दी विभाग

जो जाति साहित्य के सर्वोत्तम रूप को समझ सकती है, वह मनुष्यता के सर्वोत्तम रूप को समझ सकती है। वही दान कर सकती है, वही पुण्य कर सकती है, वही धर्म-कर्म चला सकती है। यह समझना कि दान-पुण्य कर देना बड़ी बात है, भूल है। दान-पुण्य बुरी चीज नहीं है, यदि वह समझकर ढंग से किया जाय, परन्तु वह अपने-आपमें बड़ी चीज नहीं है। बड़ी चीज वह है, जो मनुष्य को आहार-निद्रा आदि पशु-सामान्य मनोवृत्तियों से ऊपर उठाती है, जो उसे देवता बनाती है। साहित्य का कार्य यही है।

— आचार्य हजारीप्रसाद द्विवेदी

गीत कोई प्यार का तू गुनगुनाये जा!

गीत कोई प्यार का तू गुनगुनाये जा,
अपनी ही चाह में---
गीत कोई प्यार का तू गुनगुनाये जा!

पतझड़ अब जा चुका नया बसंत आया है,
साथ अपने प्रेम-पुष्प वह लाया है -
गूँथ कर उनकी माला तू उन्हें पहनाये जा,
गीत कोई प्यार का तू गुनगुनाये जा!

ताप अब बीत गया काली घटा छायी है,
संग अपने शीत-मधु-जल लायी है -
इससे तू उन्हें प्रेम से भिगाये जा,
गीत कोई प्यार का तू गुनगुनाये जा!

दुःख-दर्द के बादल हट गये खुल गया नील गगन,
लेनें ऊँची उड़ान गगन में आप मन-पंछी है मगन।
अपनी ही धुन में तू प्रेम पथ अपनाये जा,
गीत कोई प्यार का तू गुनगुनाये जा!

आना फिर लौट के सनम!

आना फिर लौट के सनम मुझे इंतजार तुम्हारा है,
छायी है पतझड़ है वीरान दिल का जहाँ,
लगता नहीं दिल मेरा अब प्रिये यहाँ -
लेकर बहारें आना फिर लौट के सनम मुझे इंतजार तुम्हारा है।

आज गगन है सूना, बना बेरंग है,
गम में तेरे बहा आँसू रहा मेरा दिल है -
लेकर खुशियाँ आना फिर लौट के सनम मुझे इंतजार तुम्हारा है।

सितार की धुन में विरह की वेदना है,
बसरी ने गाये दर्द के गीत आप हैं -
लेकर सुहाने गीत आना फिर लौट के सनम मुझे इंतजार तुम्हारा है।

नहीं प्राण रहा अब तन में मेरे,
जीवित होकर भी मृत सा हो गया गम में तेरे -
लेकर नया जीवन आना फिर लौट के सनम मुझे इंतजार तुम्हारा है।

- रमेश नारायण कुसुंबीवाल
T. Y. B. A.

फॅशन का जमाना

ओमप्रकाश शर्मा
T. Y. B. A.

फॅशन ने निकम्मा कर दिया गालिब,
नहीं तो आदमी थे कुछ काम के।

आज अगर गालिब होते तो अपना शेर यों कहते। आज का नौजवान फॅशन का मारा है। उसके ए-टू-झेड फॅशनेबल होते हैं। बेलबॉटम पॅंट, बेल-बॉटम शर्ट, ऊपर से कोट-टाई वगैरा वगैरा। यह 'बेल' आजकल इतना चल रहा है कि आज के नैजवानों को 'बैल' बनना ही अब बाकी रह गया है। कॉलेज में देखो, सडकों पर देखो, जहाँ-तहाँ सभी तरफ बेल-बॉटम ही ज्यादा नजर आता है। कॉलिज में अगर नेहरू शर्ट और पाजामा पहनकर कोई विद्यार्थी आ गया तो कॉलेज के विद्यार्थी उसकी तरफ अजीब ढंग से देखते हैं, मानो प्राणी-संग्रहालय से कोई विचित्र प्राणी भाग आया हो। इतना ही नहीं उसका मजाक भी उड़ाया जाता है।

यह तो हुआ पुरुषों के ऊपर फॅशन का प्रभाव। अब स्त्रियों को लीजिए। स्त्रियाँ भी बुरी तरह फॅशन की मारी दिखाई देनें लगी हैं। स्त्रियाँ साडी-चोली में अच्छी खासी मालूम होती हैं। पर फॅशन ने इन्हें कहीं का नहीं छोड़ा। इनके ब्लाऊज अब बिना बाँह के बिना गले के छोटी पट्टी नुमा बनते जा रहे हैं। साडी की जगह बेल-बॉटम पॅंट या मिनी स्कर्ट पहने जा रहे हैं। शील औरतों का गहना है। पर फॅशन नें कपडों की कटिंग के साथ उनके शील की भी कटिंग कर दी है। फॉरवर्ड बननें के चक्कर में वे अपनी देह को ज्यादा से ज्यादा वस्त्र रहित करके पुरुषों का ध्यान अपनी ओर आकर्षित करनें की चेष्टा करती हैं। फिर पुरुषों की कुनजरें उन पर क्यों नहीं पडेंगीं?

पहले के जमाने में औरतों के बडे-बडे बाल उनके सौंदर्य के द्योतक थे। उनका केश-संभार उनके सौंदर्य में निखार भर देता था। पर आज कमर तक आनेंवाले बाल काटे जा रहे हैं। वे अब गर्दन पर लहरानें में ही अपना सोभाग्य समझते हैं। बालों की रचना भी विविध तरह की हो गई है।

पुरुषों नें देखा कि औरतें बाल काटे जा रही हैं तो हम अब उनका काम अपना लें। अपने बाल बढाएँ। और बस उन्होंनें बाल बढ़ाना शुरू कर दिया। अब छः छः महीनें हो जाते हैं सिर पर चिड़ियाँ का घोसला दिन दूनी रात चौगुनी तरक्की करता जाता है। यह नये फॅशन के जमानें की हवा है। इस हवा के झोंके से आज अमीर-गरीब छोटा-बड़ा कोई भी नहीं बच सका। बात इस हद तक बढ़ गई है कि इस फॅशन के चक्कर में स्त्रियों और पुरुषों के लिबास एक जैसे हो गए हैं। अतः दूर से कोई लड़का जाता हुआ दिखाई देता है तो लड़की जैसा नजर आता है और लड़की लड़के जैसी।

इतना ही नहीं नमस्कार-चमत्कार भी फॅशन के झूठ ढकोसले में दब-सा गया है। आज राम-राम, नमस्ते के बदले में हाय-हाय होनें लगा है तो प्रति नमस्कार के बदले में हॅलो। शहरी लोगों के मुँह से यह हाय-हाय सुनकर देहात का गँवार आदमी अचरज में पड़कर पूछता है, 'आपको कोई तकलीफ

है क्या श्रीमान ? और ये दूसरे श्रीमान यह हिलो-हिलो क्या कह रहे हैं।'

आज सिनेमा का भी बहुत बड़ा प्रभाव फॅशन पर पड़ा है। आज का नौजवान ५० परसेंट फॅशन सिनेमा में से उधार लेता है। ये सिर्फ इतना देखते हैं कि फलाने-फलाने पिक्चर में राजेश खन्ना और अमिताभ बच्चन ने इस ढंग के कपडे पहने हैं तो बस वे भी वैसे ही कपडे पहनने की कोशिश में जु जाते हैं। फिर वे कितने ही फूहड़ हों। आज का नौजवान बस यही सोचता है कि

इस दुनिया में प्यारे दो काम करना,
फॅशन से जीना और फॅशन से मरना।

अपना देश उष्ण कटिबंध में आता है। सो यहाँ के लोग चौबीस घंटे सूट-बूट में रह नहीं सकते। युरोपीय देशों की बात अलग है। वह शीत प्रदेश है। अतः उन्हें सूट पहनना ही पड़ता है। अगर कोई विदेशी हमारे देश में आ जाता है तो यहाँ की जलवायु के अनुरूप वह कम कपडे पहनता है। यह नहीं कि तेज धूप पड़ रही है, वह सूट पहने रास्ते से जा रहा है और शरीर से पसीने की धारा गंगा-जमना की तरह बह रही है। पर हमारे देश में हमारे नौजवानों का यही हो रहा है। चाहे गर्मी हो या सर्दी यहाँ का नौजवान सूट-बूट में घूमता है। विदेशियों की अच्छाइयाँ तो हम ले नहीं सके पर उन की बुराइयाँ जल्दी से ग्रहण कर लीं। ये नौजवान यह भी नहीं देखते कि कपड़ा हमारे शारीरिक सौंदर्य को बढ़ा रहा है या घटा रहा है। यही कारण है कि हमारे यहाँ कपडे शरीर के अनुरूप नहीं पहनें जाते। अगर कल सिनेमा के हीरो ताड़पत्री और बारदान के कपडे पहनने लगें तो लोग फॅशन के नामपर वैसे ही कपडे पहनेंगे। घर में खाने को नहीं है तो परवाह नहीं पर सूट-बूट में 'बेल' जरूर बनेंगे। हमारे लिए कपडे है, हम कपडों के लिए नहीं हैं। पर आज सब उलटा हो रहा है। कॉलेज में प्रवेश हो जाने के बाद आज का युवक सिगरेट भी फॅशन के नाम पर पीनें लग जाता है। आज किसी बात को अपना लेने में उसकी उपयोगिता नहीं देखी जाती बस फॅशन देखा जाता है।

न जाने यह फॅशन आगे और क्या-क्या गुल खिलाएगा। दिनोंदिन रंग बदलने वाला यह फॅशन एक दिन हमको भदरंग करके न छोड़ दे। पश्चिम के बदलते फॅशनों को देखकर लगता तो कुछ ऐसा ही है। अतः क्या यह उचित न होगा कि समय रहते हम इसके प्रति सजग और सावधान हो जाएँ।

× × ×

Authorised Dealers—
SUNTREK WATCHES — ASSEMBLED
in
INDIA WITH SWISS COLLABORATION
Dealers— Goggles - Chains - Fouutain Pens - Novelties and Presentation Articles etc.
Radio and watch repairing with guarantee.
Novelty Emporium
193, M. G. Road,
JALGAON.

मृत्यु

नीतिन चिमणलाल सोगठी
S. Y. B. A.

रात के बारा बज चुके थे। सुनील अपने बिस्तर पर जागता पड़ा था। सोने की बहुत कोशिश की किन्तु नींद न आई। वह सोच रहा था, बस अब सिर्फ नौ घंटे की देरी है और बाद में शायद वह इस दुनिया से चल बसनेवाला है। अपनी-पत्नी सुनीता छोटे बच्चे समीर और बीना इन सबसे वह जुदा होनेंवाला है। इस विचार के आते ही वह कांप उठा और एक गिलास पानी पिया। वापस बिस्तरे पर आकर वह सोचने लगा कल सुबह नौ बजे उसका ऑपरेशन होने वाला है। भगवान नें उसे बीमारी भी ऐसी दी कि जिसका कोई इलाज नहीं था। कॅन्सर...... गले का कॅन्सर। उसका हाथ गले पर पहुँचा। गलें में एक गाँठ थी। इस छोटीसी गाँठ में उसकी मृत्यु छिपकर बैठी थी। इस विचार के साथ ही वह फिर काँप उठा।

यह बीमारी भी कितनी अचानक आई थी। कुछ दिन पूर्व ही सुबह दाँत साफ करते हुए उसे गले में थोड़ा दर्द महसूस हुआ था। किन्तु उसने ध्यान नहीं दिया, और काम पर चला गया। शाम को दर्द ज्यादा होनें लगा और गले में गाँठ दिखाई दी। वह तुरन्त ही अपने फॅमिली डॉक्टर देसाई के पास पहुँचा। उन्होंनें कहा घबरानेंकी कोई बात नहीं है। मैं एक इंजक्शन दिए देता हूँ और साथ में कुछ गोलियाँ भी देता हूँ। एक-दो दिन में आराम आ जाएगा। किन्तु दूसरे दिन दर्द और बढ़ गया। गाँठ बैठनें के बदले और भी बढ़ गई। अब डॉक्टर नें और दो इंजेक्शन दिये। परन्तु कोई असर न हुआ। छः दिन बाद भी जब कोई असर न दिखाई दिया तो डॉक्टर घबराए। उन्होंने सुनील से कहा "देखो मि. शाह, तुम्हारा मर्ज वैसे सामान्य है, फिर भी मन की शंका दूर कर लेना ठीक रहेगा। डॉ० वर्मा के यहाँ 'कॅन्सर डिटेक्टशन सेंटर' है, वहाँ चेक करा लेना उचित होगा। देखो, कॅन्सर नाम से घबराने को जरूरत नहीं। मैं तो सोचता हूँ तुम्हें कॅन्सर नहीं है। प्लीज डोन्ट बी नर्वस। यह चिट्ठी है। इसे साथ ले जाना।" सुनील ने रास्ते में ही निश्चय कर लिया कि इसके बारे में वह सुनीता से एक भी शब्द न कहेगा।

दूसरे दिन सुबह नौ बजे वह सेन्टर पर पहुँचा और नर्स को डॉक्टर की चिट्ठी दी। डॉक्टर ने सुनील से सभी बातें पूछीं और गलें के एक्स-रे लिये। इसके बाद डॉक्टर ने कहा, अब तुम जा सकते हो। तुम्हारी रिपोर्ट शाम तक डॉक्टर देसाई के पास पहुँच जायगी।

शाम को जब वह डॉक्टर देसाई के पास पहुँचा तब डॉक्टर अकेले ही थे। "मेरी रिपोर्ट आ गई डॉक्टरसाहब?" सुनील नें पूछा। हाँ! डॉक्टर ने गंभीर होकर जबाब दिया। और फिर अचानक पूछा, "हाँ मि० शाह, तुम्हारा कोई मित्र या रिश्तेदार यहाँ है? मुझे उनसे मिलना है।" "नहीं डॉक्टर साहब, इस शहर में मैं नया ही हूँ। आप उनसे क्यों मिलना चाहते है? जो भी बात कहनी हो मुझसे ही कह दीजिए।" सुनील ने अधीर होकर कहा।

डॉक्टर कुछ रुककर बोले "देखो मि० शाह, मुझे कहते हुए बहुत ही दुःख होता है कि तुम्हे......... तुम्हे गलेका कॅन्सर है, और वह

भी अन्तिम स्टेज में। तुरन्त ऑपरेशन करा लेना उचित होगा। तुम तो जानते हो कैन्सर ... ..." डॉक्टर आग कुछ न कह सके। सुनील भी एकदम उदास हो गया। उसे लगा मृत्यु उसके समीप आ खडी है। फिर भी हिम्मत से उसनें डॉक्टर से कहा, "डॉक्टर ऑपरेशन के लिये मैं तैयार हूँ।" डॉक्टर ने तुरन्त ही मेडिकल सेन्टर के डॉक्टर से इस सम्बन्ध में फोन पर बात की। और फिर सुनील से कहा "देखो, कल सुबह नौ बजे तुम्हारा ऑपरेशन होगा। तुम सुबह सात बजे यहाँ आ जाना। मैं भी तुम्हारे साथ चलूँगा।" इसके बाद सुनील घर आया और सुनीता के भाई को तार किया कि वह फौरन इधर चला आए। उसने सुनीता से सिर्फ इतना कहा कि "कल इस गाँठ पर छोटासा ऑपरेशन होगा। ऑपरेशन से ही यह दूर हो सकती है।"

रात के तीन बज गये और सुनील इसी तरह विचारों में खोया रहा। अब वह उठकर गॅलरी में गया। सिगरेट पीने की मनाही होते हुए भी वह सिगरेट जलाकर पीने लगा। रास्तेपर सन्नाटा फैला हुआ था। उसके जीवन में भी एक समय ऐसा ही सन्नाटा छाया था। उस समय जब वह पाँच साल का था, और उसके माता–पिता दोनों एक रेल दुर्घटना में चल बसे थे। मामा–मामी ने उसका अपनें बेटे के समान पालन-पोषण किया। स्कॉलरशिप के सहारे उसने कॉलेज की शिक्षा पूरी की। और शिक्षा के बाद नौकरी से भी लग गया। ये सब बातें तो आसानी से हो गईं। किन्तु उसके जीवन में सच्चा आनंद तो तब आया जब उसकी सुनीता के साथ शादी हो गई। फिर तो उसके जीवन में दो फूल भी खिले– समीर ...... और बीना। अब समीर तो चार साल का हो गया था और कॉनवेंट में जाता था। सुनील ये सब बातें सोच रहा था, किन्तु अब वह ज्यादा देर गॅलरी में ठहर न सका। वह अन्दर कमरे में लौट गया। सामनें बिस्तरे पर सुनीता सोई हुई थी। बगल में ही समीर और बीना सोये हुए थे। सब के मुख कैसे प्रसन्न थे! सुनील बिस्तरे के पास गया। उसने सुनीता के सिर पर हाथ फिराया और सोचनें लगा मुझे कितनी प्यारी पत्नी मिली है! बादमें वह समीर की ओर बढ़ा और उसे चूम लिया। फिर मन ही मन उससे कहा, बेटा खूब पढ़ाई करना और तेरी मम्मी और बहन को मेरा याद न आने देना। बीना को प्यार करते हुए तो वह रो ही पड़ा।

इसके बाद वह दूसरे कमरे में गया। अब घडी में सुबह के छः बज चुके थे। सात बजे तो डॉ॰ देसाई के घर पहुँचना था। उसने सुनीता को जगाया और जल्दी तैयार होनें को कहा। साढे छः तक दोनों ही तैयार हो गये। सुनीता ने भगवान के फोटो के पास दीपक जलाया और सुनील से बोली "लो पैर पडो। भगवान की कृपा होगी तो सबकुछ ठीक हो जाएगा।" सुनील की तो भगवान पर से श्रद्धा उठ गई थी। परन्तु सुनीता के कहनें पर सुनील ने हाथ जोड़कर पैर पडे।

जब दोनों डॉ॰ देसाई के घर पहुँचे, तो डॉक्टर नाइट ड्रेस में ही थे। यह देख सुनील ने कहा " "डॉक्टर सात बज रहे है और अभी आप तैयार नहीं हुए।" "क्यों मरनें की बहुत जल्दी है क्या?" डॉक्टर नें हँसते हुए कहा। इस दिल्लगी से सुनील को दुःख तो हुआ, लेकिन वह चुप ही रहा। "देखो, मि॰ शाह, मैं तुम्हें एक खुषखबर सुनाना चाहता हूँ। सुनकर तुम नाच उठोगे।" डॉक्टर ने कहा। सुनील ने सोचा कि खुशखबरी में और क्या होगा, ऑपरेशन शायद एक दो दिन देरी से होगा और इस तरह वह इस दुनिया में एक-दो दिन और जी लेगा। किन्तु डॉक्टर ने कहा– "देखो, तुम जिस सेन्टर पर अपनी गाँठ बतलाने गए थे, वहाँ से तुम्हारे जानें के बाद फोन मिला। तुम्हारा नाम बताकर उन्होंनें पूछा क्या यह तुम्हारा ही पेशेंट है? मैनें कहाँ हाँ। हमसे वे कहनें लगे डॉक्टर, वी आर वेरी सॉरी। हमसे एक बहुत बडी गलती हो गई है। मि॰ शाह की रिपोर्ट जो हमने तुम्हारे पास भिजवायी है वह एक दूसरे पेशन्ट के साथ बदल गयी है। हम मि॰ शाह की असली रिपोर्ट अभी ही आपके पास भिजवा रहे हैं। और यह है तुम्हारी असली रिपोर्ट। इसमें साफसाफ लिखा है कि तुम्हें कॅन्सर नहीं है, 'यह तो सामान्य गाँठ है।'"

सुनील तो यह सुनकर नाच उठा और डॉक्टर को गले से लगा लिया। इधर सुनीता यह सब बातें सुनकर जैसे एकदम चौंक उठी।

× × ×

दर्द हैं इधर कितने घेरे।

वही जानते हैं हाल जिसका दिल प्यार में तड़पा हो,
वह क्या जाने जिसे न हो मालूम दिलवर की एक भी अदा!
क्या ये भी अदा थी अनदेखे बनकर जाना सामने से,
मोड़ पर अगले मुड़कर देखना प्यार की निगाहों से!
प्यार में तुम्हारे अंधेरा भी लगता था रोशन,
खोकर अब उजाला भी अंधेरा नजर आता है!
वैसे तो दुनिया में इनसानों की कमी नहीं,
मगर तू न हो तो इस शोर में भी सन्नाटा नजर आता है।
तमन्नाओं की दुनिया तो हर इन्सान बसाता है,
मगर यहाँ तो अपनी दुनिया में तुषार–ही–तुषार नजर आता है।
जिस प्यार के सागर का मिलता नहीं किनारा,
उस प्यार के सागर की गहराई कौन जाने!
बहाने तो कई मिलते हैं जुदा होने के,
मगर मिलने के बहानों की बेवफाई कौन जाने।
हर क्षण निगाहों में रहकर भी ये नैन हैं प्यासे मेरे,
पाने को झलक तुम्हारी हाय! दर्द हैं इधर कितने घेरे।

–अशोक सूर्यवंशी
T. Y. B. A.

अपना कर्ता आप है, अन्य न कर्ता कोय!

सुरेखा चांदीवाल
S. Y. B. A.

राजा पहुपाल ने अपनी दोनों सुपुत्रियों को जब विवाह के योग्य पाया तो उन्हें बुलाकर पहली से पूछा-- 'बेटी सुरसुन्दरी, बताओ, तुम्हें कौनसा राजकुमार स्वीकार है?' सुरसुन्दरी नें अपने इच्छित राजकुमार का नाम बता दिया। सुनकर राजा बहुत खुश हुआ। इसके पश्चात उसने दूसरी बेटी मैनासुन्दरी से पूछा-- 'बेटी, तुम भी अपने इच्छित वर का नाम घोषित कर दो।'

मैनासुन्दरी ने कहा— 'पिताजी, आप कैसी बातें कर रहे हैं? यह चुनाव करना आपका काम है। माता-पिता का निर्णय ही कुलवन्ती पुत्री के लिए शिरोधार्य होता है! फिर ये सब बातें तो भाग्य के अनुसार होती हैं, इन्हें कौन बदल सकता है? मनुष्य का सुख-दुख, जीवन-मरणादि सब उसके पूर्वकृत शुभाशुभ के निमित्त से मिलते हैं। दूसरा कोई इसमें हस्तक्षेप नहीं कर सकता है।' इसपर राजा ने अत्यंत उत्तेजित होते हुए कहा— 'बेटी, जब कर्म से सबकुछ मिलता है, तो क्या मैंने तुम्हारा कुछ उपकार नहीं किया? तुम्हारा पालन-पोषण आजतक किसनें किया?'

मैनासुन्दरी ने अत्यंन्त विनयपूर्वक कहा— 'पिताजी, यह तो व्यवहार की भाषा में कहा जाता है कि किसी ने किसी का उपकार किया, लेकिन सिद्धान्त की बात तो यह है कि सब प्राणी अपनी ही करनो का फल पाते हैं! कोई किसी का कर्ता-हर्ता नहीं होता।'

मैनासुन्दरी के इन शब्दों ने राजा की उत्तेजना में घृताहुति का काम किया। वह भड़क उठा। उसने क्रोध से अंधे होकर मंत्री से कहा- 'मंत्रीजी जाओ, किसी दीन-दुखी भिखारी को पकड़कर लाओ। उसके साथ हम मैनासुन्दरी का विवाह कर देंगे और देखेंगे कि कैसे कोई किसी का कुछ नहीं कर सकता। जब यह दर-दर भीख माँगती फिरेगी तब जानेगा कि भाग्य का बनना-बिगड़ना किसी और के नहीं मनुष्य के ही हाथों में है।' मंत्री के मना करने पर भी राजा ने एक अज्ञात कुल-शीलवाले कुष्ट रोगी के साथ मैनासुन्दरी का विवाह कर दिया। मैनासुन्दरी हर्ष-पूर्वक अपने कुष्टी पति के साथ झोपडी में चली गई! वह निरन्तर धर्मध्यान में तल्लीन रहकर पति का यथायोग्य सेवा करती रही। और एक दिन ऐसा आया कि वही कुष्ट रोगी उसका पति कुष्ट-मुक्त हो गया और एक राज्यका प्रतापी राजा भी। क्या मैनासुन्दरी के भाग्य को उसका पिता बदल सका? जिसने पूर्वजन्म में पुण्यकार्य किए हों उसके भाग्य को भला कौन मिटा पाया है!

× × ×

राष्ट्रभाषा की जगह एक हिन्दी ही ले सकती है, कोई दूसरी भाषा नहीं।

—महात्मा गांधी

प्रिये, तुम्हें मेरा प्यार भाता नहीं।

प्रिये, तुम्हें मेरा प्यार भाता नहीं।
हाथ मेरा जो काँटा बन गया,
अब फूल वह बन पाता नहीं।
बात मेरी जहर का घूंट बनी,
अमृत से भी मधुर बन पाती नहीं।
प्रिये, तुम्हें मेरा प्यार भाता नहीं।

आँखें अंगार सी बन गयीं मेरी,
सावन की बौछार बन सकती नहीं।
इशारे तीर से चुभते हैं तुम्हें,
अब कलियाँ बन के लुभाते नहीं।
प्रिय, तुम्हें मेरा प्यार भाता नहीं।

मेरे बागों की हवा बदबू बनी,
अब तो खुशबू बन पाती नहीं।
रास्ते मेरे घर के भूल गयी तुम,
अब तुम्हें मंजिल दिख पाती नहीं।
प्रिये, तुम्हें मेरा प्यार भाता नहीं।

सब वास्ते तोड़ दिये तुमने,
अब नजर तक मिलाती नहीं।
जाने क्या गुजरती है हम पर,
यह तक कभी तुम देखती नहीं।
प्रिय, तुम्हें मेरा प्यार भाता नहीं।

खैर भूल जाऊँ मैं तुम्हें,
पर अब भूल पाता नहीं।
सोचा दूर चला जाऊँ तुमसे,
पर तुम बिन जी पाता नहीं।
प्रिये, तुम्हें मेरा प्यार भाता नहीं।

—एस्. जी. कांजरभट,
F. Y. B. A.

कोई मुझपर भी मरे

प्रकाश सपकाळे
S. Y. B. A.

प्यारी हीर,

हीर, तुझे मालूम ही है, मैंनें बमुश्किल गतवर्ष मॅट्रिक पास किया। पाँच बार गच्चा खाने के बाद। खैर मैं तो यह बताना चाहती हूँ कि मैंने इतना परिश्रम करके मॅट्रिक क्यों पास किया? सोचा था कॉलिज में जाकर मैं किसी हॅंडसम हीरो से प्रेम करूंगी। पर क्या बताऊँ यहाँ तो सारे लड़के निखटट् हैं। तू री अंतरग सहेली है, इसलिए मैं दिल खोल रही हूँ, वरना ऐसी बात मैं मुँह से कभी निकाल भी नहीं सकती।

हाँ, तो मैं बता रही थी, यहाँ के लड़के निखटट् हैं। प्रेम में भजा ही नहीं लेते। कुछ जो लेते हैं, वे बस चालू हैं। लड़कियों की छेड़छाड़ करना ही उनकी आदत है। ऐसे लड़कों की ओर कौन लड़की भला अच्छी नजर से देखेगी! साले बदमाश! मुझे तो उनपर क्रोध आता है।

पहले पहले मैं साडी पहनकर कॉलिज जाया करती थी। फिर सोचा इस चाचीनुमा लड़की की ओर कौन आकर्षित होगा? मैंने साडी छोड़ टेरीन की बल-बॉटम, एलिफंटा पॅन्टस् और नये कट के फॅशनेबल बुशशर्ट्स पहनना शुरू किया। तुझे मालूम ही है कि मेरे बाल छोटे-छोटे थे। मैंनें एक आयडिया किया। बालों को बॉबकट कर डाला। फॅशन की फॅशन और अपनी भी संभाल ली। इस अचानक चेंज का नतीजा यह हुआ कि मेरी ओर (या मेरे कपड़ों की ओर) लड़के तो क्या लड़कियाँ भी देखती रह गयीं। उन दिनों मैं फूली न समाती। मैं महसूस करने लगी कि लड़के आहें भर रहे हैं।

लेकिन मेरा यह नशा शीघ्र ही उतर गया। लोगों की नजरों से मेरा नयापन जैसे कपूर की तरह उड़ गया। तुझे मालूम है कि हर लड़की का दिल चाहता है कि वह भी प्रेम करे। उसकी ओर भी कोई देखे, उसपर भी कोई मरे।

मैंने भी ऐसी आकांक्षा की तो कोई गैरवाजिब नहीं। सोचती हूँ और बारबार सोचती हूँ आखिर कोई मुझपर क्यों नहीं मरता? आँखें चार भी नहीं करता। तुझ तो मालूम ही है कि दिखने में मैं कैसी हूँ। छोटीसी नाक (मुमताज की नाक भी मेरी तरह ही है), छोटी-छोटी आँखें (जैसी कि हेलन की हैं), गहरी भौंहे (बिलकुल हेमा-मालिनी जैसी)। मेरे ओठों पर बारीक-बारीक बाल थ, मैंने उन्हे छुट्टी दे दी है। रंग तो गोरा है ही।

एक दिन नकटी सुशीला कहने लगी "क्यों री, तेरी नाक तो इतनी सी है।" मैंनें कहा, "अरी इससे बड़ी होती तो मेरी सूरत बेढंगी हो जाती। यह जो मेरे गाल जरूरत से ज्यादा ऊपर आए हुए हैं ना, इसलिए ये इतनी सी लगती है।"

एक बार क्या हुआ, मैंने जरा ज्यादा मेक-अप किया। केश रचना एकदम मॉडर्न की। कॉलिज गयी तो देखा क्लास के सामने ओव्हरचालू बदनाम फरिश्ते बड़ी तादाद में खड़े थे। लगे ताने कसने। एक बोला, "अरे कॅमेरामॅन कहाँ मर गया? मुमताज की एंट्री हुई है। अरे कोई कॅमेरा लाओ।" सुनते ही मुझे बहुत क्रोध आ गया। हाँ, वैसे मैं बहुत आतिश-मिजाज लड़की हूँ। जब आग बरसानेवाली दृष्टि से उनकी ओर देखा, तो वे चुप हो गये। तभी पीछे से एक स्वर गूंजा "कहीं आग न लग जाए!" मैंनें पीछे देखा। और जैसे ही मैं चलने लगी कोई स्वर गा उठा—

हाय कुछ ऐसी अदा से मेरा यार चला,
हर तरफ शोर हुआ यार चला यार चला।

लेकिन मैंने उसके बाद कभी उनकी ओर ध्यान नहीं दिया।

रात-दिन मैं यही सोचते-सोचते दस पौंड घट गई कि कोई मुझपर मरेगा भी या नहीं। २१० की २०० पौंड रह गयी।

फिल्मों में कैसा झटपट प्रेम हो जाता है। ईर्ष्या होती है मुझे देखकर।

एक दिन क्लास छूटने के बाद एक लड़का पीछे रह गया था। मैंने सोचा क्यों न इससे ही बोलचाल करूँ? पर पहले कैसे करूँ? सो मैंनें जान-बूझकर अपना पेन गिरा दिया, और दरवाजे के बाहर आकर खड़ी हो गयी। थोड़ी देर बाद वह आया और निकल गया। मैं देखती ही रह गयी। क्या उसको पेन भी नहीं दिखा...... यह सोच मैं अन्दर गई। देखा वहाँ पेन नहीं था। हाय! मेरा दस रुपय का पेन वह उचक्का ले भागा! आखिर यह सोचकर संतोष किया कि अपनी किस्मत ही कुछ ऐसी है।

कॉलिज से एक बार मैं घर लौट रही थी साइकिल पर। दूर तक कोई नहीं था। इतने में एक युवक आता दिखाई दिया। दिखनें में वह अच्छा खासा था। मुझे लगा जैसे मैं साइकिल से गिर गई हूँ। वह पास आया। मेरे शरीर पर गिरी साइकिल हटाई और आत्मीयता से बोला— "कहीं लगा तो नहीं?"

"जी नहीं।" मैनें कहा।

"उठिये।" वह प्यार और सहानुभूति भरे स्वर में बोला। मैं उसकी ओर मदभरी दृष्टि से देखती हुई बोली, "कैसे उठूँ? कमर तो लगती है टूट गई। सहारा दीजिए ना जरा।"

"जरा गिर क्या गईं, और कमर भी टूट गई।" वह मुस्कराता हुआ बोला। फिर मेरे हाथ को अपने हाथ का सहारा देकर उसने मुझे उठाया। मैं उठकर भी उसका हाथ अपनें हाथ में लिये रही और उसकी आँखों में आँखें डाल उससे पूछती हूँ.....

तभी मेरी साइकिल उससे जा टकराई और वह बाजू की नाली में जा गिरा। जैसे तैसे वह नाली में से बाहर आया और मेरी ओर आँखें फाड़कर बोला, "अगर तुम लड़की नहीं होती तो यहीं के यहीं तुम्हारी खाल उधेड़कर रख देता।"

यह सब देख मुझे 'प्यासा' का यह गीत याद आता है—

जाने वो कैसे लोग थे,
जिनको प्यार को प्यार मिला।

हमने तो कलियाँ मांगीं
कांटों का हार मिला।

एक दिन दो लड़के मेरे बारे में बातें कर रहे थे। एक बोला--

"यह लड़की तो बड़ी अच्छी है, कौनसी क्लास में है यह?"

दूसरा तुरंत बोला, "छोड़ो यार, इसमें क्या रखा है। जवानी में गधे भी खूबसूरत दिखते हैं। क्यों मरते हो बंदरिया पर!"

पहला शायराना अंदाज में बोला, "लेकिन यार, आ गया बंदरिया पर दिल तो परी भी क्या चीज है!"

इस तरह बातें कर वे चले गये। मैंने अपने दिल को समझाया,

"धतूरे के फूल सूंगो भाई, गुलाब नसीब नहीं।"

हीर, यहाँ के सारे लड़के निखट्टू हैं। हीर, यह तो बता, तेरी नजर में है कोई ऐसा लड़का जो प्रेम करना जानता हो, किसीपर मरना पसंद करता हो। यदि ऐसा कोई हो तो मुझे उसकी जरूरत है-- सख्त जरूरत है।

लेकिन हाँ, याद रखना, वह अमिताभ बच्चन की तरह लंबा हो। धर्मेंद्र की तरह मर्दाना, राजेश खन्ना की तरह रोबिला और जितेंद्र की तरह चिकना हो।

वैसे तो किसी भी लड़के से प्रेम करने को मैं तैयार हूँ। लेकिन यदि उपरोक्त गुणोंवाला मिल जाये तो बस जिंदगी में जैसे सब कुछ पा लिया।

गुणों को बढ़ाकर और उम्र को घटाकर बताना हर नारी की आदत है। वैसे मैं दो बार निचले क्लास में और दो साल (चार चान्स) मॅट्रिक में फेल हुई हूँ। उसी तरह मेरी उम्र भी आज बाईस की है। पर मैं हमेशा सतरा ही बताती हूँ।

लेकिन यह बात किसीको बतलाना नहीं। नहीं तो पोल खुल जायेगी।

कहने को तो बहुत सारी बातें हैं। बाकी बाद में कभी बताऊँगी।

तुम्हारी,
मीनू

× × ×

राष्ट्रभाषा के रूप में हिन्दी हमारे देश की एकता में सबसे अधिक सहायक सिद्ध होगी, इसमें दो राय नहीं। —पं. जवाहरलाल नेहरू

संतोष ही परम धन है

भा. ब. लोढा
P. D. (Arts)

हमारे पड़ोस में एक बहुत बड़े वकील रहते हैं। उनका बहुत नाम है। उनके घर पर मुवक्किलों का ताँता लगा रहता है। उन्हें घर के लोगों के साथ बोलने को भी फुरसत नहीं रहती है। पैसा तो पानी की तरह बहता है। यह सब देखकर मेरे मन में उनके प्रति ईर्ष्या का भाव पैदा होता था। सोचता था जिंदगी में बनूं तो इनके जैसा बनूं। किंतु एक दिन एक ऐसी घटना घटी कि मेरा यह दृष्टिकोण एकदम बदल गया।

बात यह हुई कि एक दिन शाम को वकील महोदय अदालत से घर लौटे ही थे कि देखते-देखते चक्कर खाकर गिर पड़े। बहुत परिश्रम के कारण उनको रक्तचाप ने घेर लिया था। अब डॉक्टर ने उन्हें बताया कि दो महीने विश्राम करना होगा। यह सब देखने पर मेरे मन में विचार आया कि मनुष्य का सबसे बड़ा धन संतोष ही है।

आदमी धन कमाने के पीछे यदि अपना स्वास्थ्य नष्ट कर देगा तो उसे उस धन का क्या उपयोग है जो वह दिनरात हाय-हाय करके कमाता है। धन का प्रयोजन तो सुख के लिऐ ही है न? फिर मनुष्य धनवान होकर भी उसके लिए सतत १४।१ घंटे अपने को खपाता रहेगा तो उसे जिंदगी का सुख कब मिलेगा? वस्तुतः धन तो साधन है। वह साध्य नहीं है। किंतु आज हम देखते हैं कि धन के लिए इस तरह मरने खपने के साथ व्यापार में कालाबाजार, खाद्यान्न में मिलावट आदि के द्वारा लोग अपना धन ही बढ़ा रहे हैं, सुख नहीं। उलटे सच्चे सुख से और-और दूर होते जा रहे हैं।

संतोष का मतलब सही तरह से जान लेना भी आवश्यक है। नहीं तो मनुष्य आलसी बन जाएगा। संतोष का मतलब हद से अधिक लोभ न करना। और यह नियम व्यक्तिगत लोभ की दृष्टि से ही उपयुक्त है। सामाजिक कार्यों में संतोष से काम नहीं चलेगा। मान लीजिए कि हमें कोई सार्वजनिक अस्पताल खोलना है। उसके लिये पैसा जुटाना है। यदि हम यहाँ अल्पसंतोषी रहेंगे तो हमें कम धन मिलेगा और हमारा काम पूरा नहीं हो सकेगा। यही बात देश की संपदा बढ़ाने के लिए कही जा सकती है। देश की संपदा बढ़ाने के लिए हमें लोभी ही बनना पड़ेगा।

संतोष परम धन है इस बात को यदि हम व्यक्तिगत जीवन में अपनालें तो इससे हमारा बहुत लाभ होगा। संसार में सभी व्यक्ति समान नहीं होते। कोई अधिक बुद्धिवाला है तो कोई कम। कोई अमीर है तो कोई गरीब। अपनी स्थिति और शक्ति को अच्छी तरह समझ कर मनुष्य अपना जीवन बिताएगा तो उसे पछताना नहीं पड़ेगा। पड़ोसी यदि मोटर खरीदता है तो हम बेचैन हो जाते हैं। ऐसा नहीं होना चाहिए। हम अपनी शक्ति और सीमाओं का विचार करें।

जिस घर म संतोष नहीं वह घर संपन्न होने पर भी किसी काम का नहीं है। अपना बंगला है उसमें सब प्रकार की सुविधाएँ हैं— नौकर चाकर, मोटरकार सभी। किंतु परिवार के सदस्यों में किसी-न-किसी बात को लेकर तीव्र असंतोष बना रहता है तो ऐसे घर में सुख नाम की चीज बिलकुल नहीं। क्योंकि सच्चा सुख धन में नहीं संतोष में है। इसीलिए तो प्रायः संतों के मुख से हम सदा सुनते है कि—

जब आवत संतोष धन सब धन धूरि समान।

× × ×

मेरा जीवन

मैंने जन्म लिया दुःख के त्रिशूल सहने के लिए,
मैंने जीवन पाया तिल तिल कर मरने के लिए।

फूल नहीं थे मेरे लिए
थे लिखे वे औरों के लिए

झुक कर जो देखा तो पाया हा !
काँटों पर नाम मेरा लिखा था !

प्यास बुझाने गया जब-जब झरनों के पास,
हर बूंद पर किसी और का नाम चस्पाँ था।

झाँक कर देखा जब जल में मैंने,
लिखे थे कंकड़-पत्थर मेरे लिए हा।

स्वागत में जब-जब प्रभात के गया मैं,
किसी भी किरण पर हक न मेरा था।

निराश होकर बैठा था कि निशा लहरा कर आयी,
देखा उसके आँचल में बस एक मेरा ही नाम था।

दर्द से तंग आकर गया लोगों के पास मैं,
सबने दुत्कार दिया बेदर्दी से।

दिल टूट गया लौट रहा था मैं,
दर्द ने निर्मम हो मुझे गले लगा लिया।

उसके पास गया म माँगने सहारा प्यार का,
चाहा था सोएंगे आँचल के साय में उनके।

पर हा, बड़ी नफरत से देख मुँह फेर लिया उन्होंने,
फिर दर्द ने ही आँसू पोंछ सुलाया मुझे।

— अनिल घनश्याम परदेशी
T. Y. B. A.

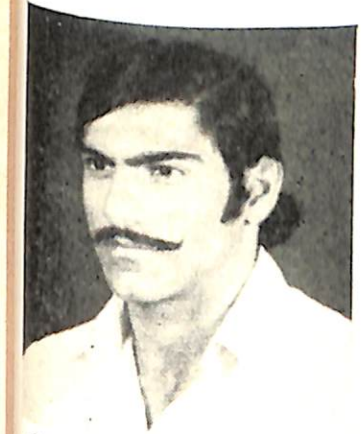

श्री. व्यास जे. एच. पुणे विद्यापीठ वजन उचलण्याच्या संघात निवड, बेस्ट स्पोर्टस्मन म्हणून निवड १९७५-७६

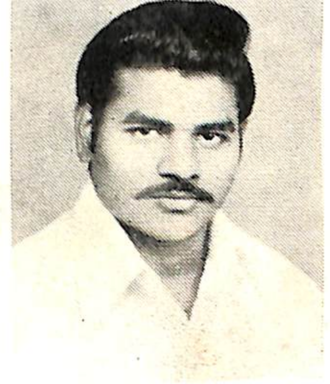

श्री. खेवलकर अे. अे.
प्रथम क्रमांक कुस्ती विभाग

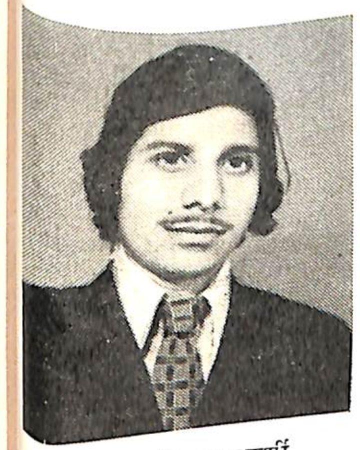

श्री. आर. व्ही. कुलकर्णी
प्रथम क्रमांक वजन उचलणे

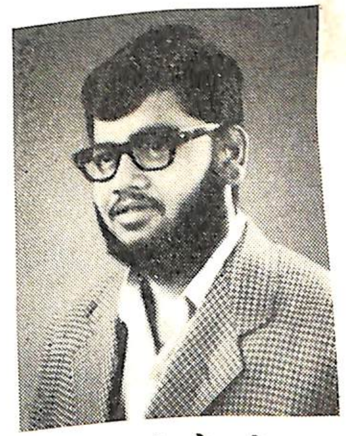

श्री. अे. जी. राणा
प्रथम क्रमांक कुस्ती विभाग

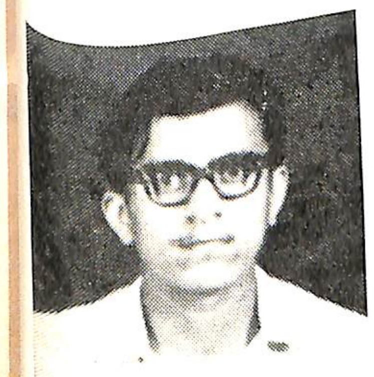

Shri D. P. Wagh 1st class at B.Sc. with distinction

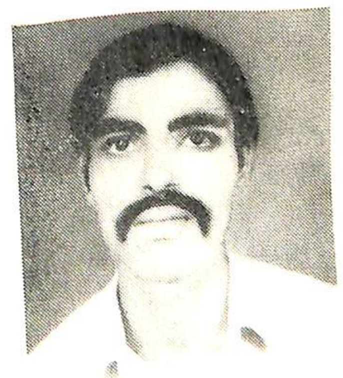

Shir H. R. Chaudhari 1st class at B.Sc. with distinction

भोलाणे शिबिरात प्राचार्य, विद्यार्थ्यांसमवेत

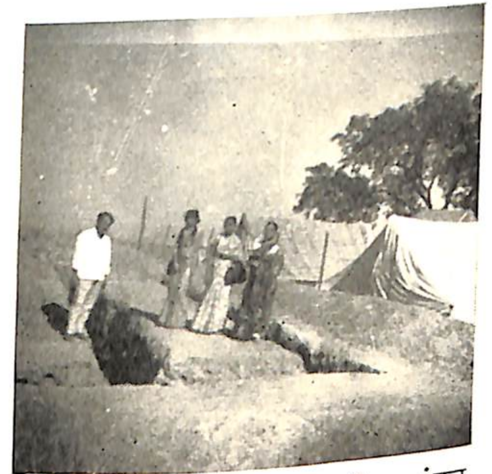

भोलाणे शिबिरात आलेले कवि – मंडळ

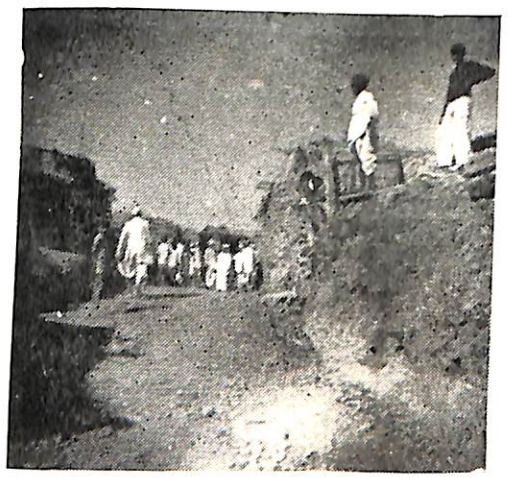

भोलाणे शिबिरात विद्यार्थ्यांनी तयार केलेला रस्ता

भोलाणे येथ मुलांना अॅन्टी ट्रिपलाजिन देतांना विद्यार्थी व डॉक्टर

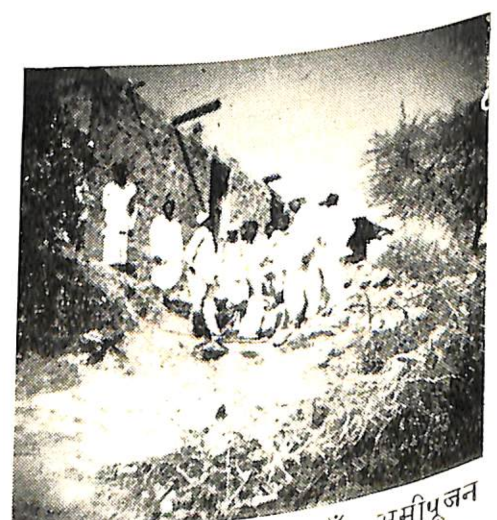

भोलाणे येथ गोबरगॅस प्लॅंट भूमीपूजन करतांना विद्यार्थी व अधिकारी

अकेला

किसन पुंजो झटके
S. Y. B. Com.

शहर के चारों तरफ काफी चहल-पहल है। शांति का स्थान कोलाहल ने ग्रहण कर लिया है। रिक्शावाले ताँगेंवालों पर तानाकशी कर रहे हैं। स्कूटर, कारें, बसें सर्र-सर्र की आवाजें करतीं दौड़ रही हैं। यदि ऐसी स्थिति में कोई भी व्यक्ति अपनी रक्षा का ध्यान न रखे तो वह तत्काल दुर्घटनाग्रस्त हो जाएगा।

ऐसे में एक आदमी चला जा रहा है। कमर झुकी हुयी, गाल बैठे हुए, पेड़ की डालियों जैसे पैर। शरीर पर फटे हुए कपड़े और दमे का शिकार। वह एक-एक पग आगे बढाता है। उससे उसकी साँस काँपती जाती है। आखिर मजबूर होकर वह कहीं बीच में ही बैठ जाता है। लेकिन रिक्शावाले मोटरवाले उसे गालियाँ देते हैं। लेकिन वह कर ही क्या सकता है! मजबूर है...... असहाय है...... शरीर से लस्तपस्त है! गालियाँ देनेवाले तो बहुत हैं, मदद करनेवाला कोई नहीं। कौन मदद करता उसकी! कोई नहीं। क्योंकि वह गरीब है, भिखारी है। उसके पास पैसा नहीं है। आज जिनके पास थोड़ा सा भी पैसा हो जाता है, वे अपने आपको महान व्यक्ति समझने लगते हैं। भूल जाते हैं वे कि जिन्हें हम ठुकराते हैं वे भी मनुष्य हैं।

यह भिखारी भी अपने समय में एक अच्छा खासा आदमी था। लेकिन नसीब हमेशा एक समान नहीं होता। और यही बात इस आदमी के साथ हुई। आज वह केवल भिखारी है। अब वह उठता है, उठकर सड़क पार करने की कोशिश करता है, लेकिन अचानक कार से टकरा जाता है। उसको काफी चोट आ जाती है। कार एक झटके के साथ रुक जाती है। उस कार से एक धृष्टपुष्ट और खासे डील-डौल वाला युवक बाहर निकलता है। वह उसे उठाता है, और कार में बैठाकर अस्पताल ले जाता है। भयानक चोट लगने से डॉक्टर काफी परिश्रम करता है। मगर वह उसे बचा नहीं पाता। मरते समय भिखारी ने युवक से कहा— "बेटा, जो होना था, वह हो गया, अच्छा ही हुआ। आखिर कब तक मैं ऐसी जिंदगी बिताता। काश, आज मेरा सुनील होता! मैं एक बार उसकी सूरत देख लेता, तो आत्मा को शांति मिल जाती। न जाने कहाँ होगा, कैसा होगा।" बूढ़े की आँखों से अश्रुधारा बह निकली।

— "बाबा, कौन सुनील?" युवक बोला,

— "बेटा! आज से २० साल पहले मुझे जेल जाना पड़ा। मुझपर झूठा इल्जाम लगाया गया और मुझे जेल के अंदर कर दिया। मेरा एक नन्हा बच्चा था सुनील। बच्चे की माँ इस मासूम बच्चे को छोड़कर पहले ही चल बसी थी भगवान के पास। बस इसी बच्चे के सहारे जी रहा था। लेकिन जेल से जब वापस आया तो सुनील का पता नहीं चला। मकान का भी आसरा न रहा। वह गिर चुका था। बेटा, उसके बाद मेरी यह हालत हुई। मैंने बच्चे को बहुत ढूंढा मगर कहीं पता न चला।" युवक की आँखों से अचानक ही आँसू

भोलाणे शिबिरात प्राचार्य, विद्यार्थ्यांसमवेत

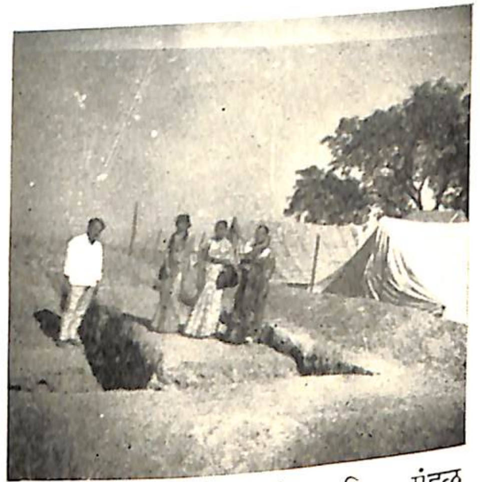

भोलाणे शिबिरात आलेले कवि – मंडळ

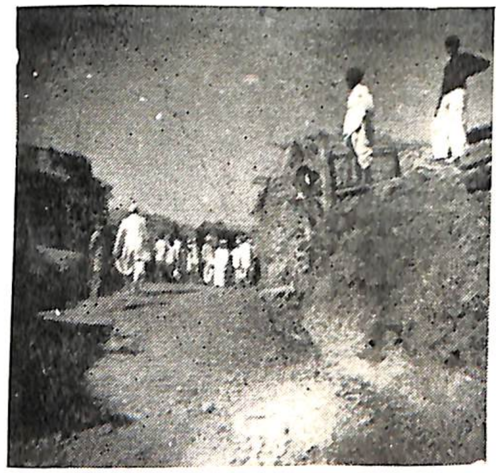

भोलाणे शिबिरात विद्यार्थ्यांनी तयार केलेला रस्ता

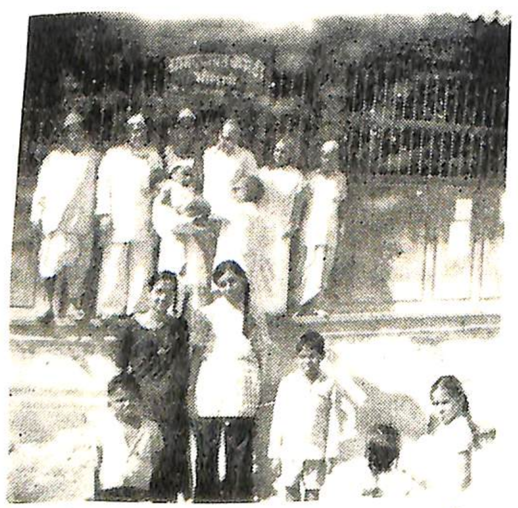

भोलाणे येथ मुलांना ॲन्टी ट्रिपलजिन देतांना विद्यार्थी व डॉक्टर

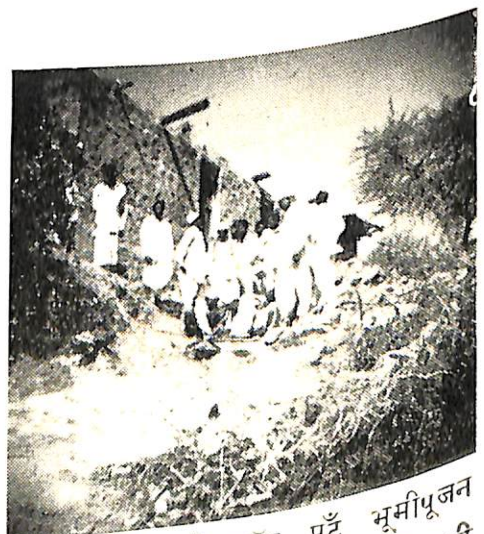

भोलाणे येथे गोबरगॅस प्लँट भूमीपूजन करतांना विद्यार्थी व अधिकारी

अकेला

किसन पुंजो झटके
S. Y. B. Com.

शहर के चारों तरफ काफी चहल-पहल है। शांति का स्थान कोलाहल ने ग्रहण कर लिया है। रिक्शावाले ताँगेंवालों पर तानाकशी कर रहे हैं। स्कूटर, कारें, बसें सर्र-सर्र की आवाजें करतीं दौड़ रही हैं। यदि ऐसी स्थिति में कोई भी व्यक्ति अपनी रक्षा का ध्यान न रखे तो वह तत्काल दुर्घटनाग्रस्त हो जाएगा।

ऐसे में एक आदमी चला जा रहा है। कमर झुकी हुयी, गाल बैठे हुए, पेड़ की डालियों जैसे पैर। शरीर पर फटे हुए कपड़े और दमे का शिकार। वह एक-एक पग आगे बढाता है। उससे उसकी साँस काँपती जाती है। आखिर मजबूर होकर वह कहीं बीच में ही बैठ जाता है। रिक्शावाले मोटरवाले उसे गालियाँ देते हैं। लेकिन वह कर ही क्या सकता है! मजबूर है...... असहाय है...... शरीर से लस्तपस्त है! गालियाँ देनेबाले तो बहुत हैं, मदद करनेबाला कोई नहीं। कौन मदद करता उसकी! कोई नहीं। क्योंकि वह गरीब है, भिखारी है। उसके पास पैसा नहीं है। आज जिनके पास थोड़ा सा भी पैसा हो जाता है, वे अपने आपको महान व्यक्ति समझने लगते हैं। भूल जाते हैं वे कि जिन्हें हम ठुकराते हैं वे भी मनुष्य हैं।

यह भिखारी भी अपने समय में एक अच्छा खासा आदमी था। लेकिन नसीब हमेशा एक समान नहीं होता। और यही बात इस आदमी के साथ हुई। आज वह केवल भिखारी है। अब वह

उठता है, उठकर सड़क पार करने की कोशिश करता है, लेकिन अचानक कार से टकरा जाता है। उसको काफी चोट आ जाती है। कार एक झटके के साथ रुक जाती है। उस कार से एक धृष्टपुष्ट और खासे डील-डौल वाला युवक बाहर निकलता है। वह उसे उठाता है, और कार में बैठाकर अस्पताल ले जाता है। भयानक चोट लगने से डॉक्टर काफी परिश्रम करता है। मगर वह उसे बचा नहीं पाता। मरते समय भिखारी ने युवक से कहा— "बेटा, जो होना था, वह हो गया, अच्छा ही हुआ। आखिर कब तक मैं ऐसी जिंदगी बिताता। काश, आज मेरा सुनील होता! मैं एक बार उसकी सूरत देख लेता, तो आत्मा को शांति मिल जाती। न जाने कहाँ होगा, कैसा होगा।" बूढ़े की आँखों से अश्रुधारा बह निकली।

— "बाबा, कौन सुनील?" युवक बोला,

— "बेटा! आज से २० साल पहले मुझे जेल जाना पड़ा। मुझपर झूठा इल्जाम लगाया गया और मुझे जेल के अंदर कर दिया। मेरा एक नन्हा बच्चा था सुनील। बच्चे की माँ इस मासूम बच्चे को छोड़कर पहले ही चल बसी थी भगवान के पास। बस इसी बच्चे के सहारे जी रहा था। लेकिन जेल से जब वापस आया तो सुनील का पता नहीं चला। मकान का भी आसरा न रहा। वह गिर चुका था। बेटा, उसके बाद मेरी यह हालत हुई। मैंने बच्चे को बहुत ढूंढा मगर कहीं पता न चला।" युवक की आँखों से अचानक ही आँसू

भोलाणे शिबिरात प्राचार्य, विद्यार्थ्यांसमवेत

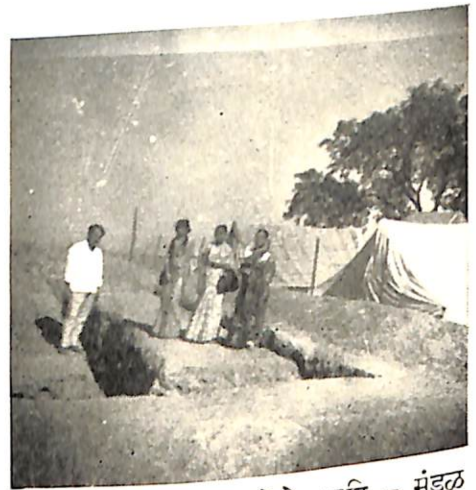

भोलाणे शिबिरात आलेले कवि – मंडळ

भोलाणे शिबिरात विद्यार्थ्यांनी तयार केलेला रस्ता

भोलाणे येथे मुलांना अॅन्टी ट्रिपलॲजन देतांना विद्यार्थी व डॉक्टर

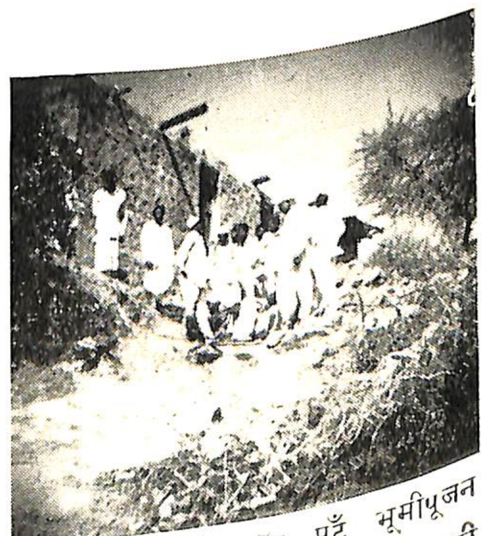

भोलाणे येथे गोबरगॅस प्लँट भूमीपूजन करतांना विद्यार्थी व अधिकारी

अकेला

किसन पुंजो झटके
S. Y. B. Com.

शहर के चारों तरफ काफी चहल-पहल है। शांति का स्थान कोलाहल ने ग्रहण कर लिया है। रिक्शावाले ताँगेंवालों पर तानाकशी कर रहे हैं। स्कूटर, कारें, बसें सर्र-सर्र की आवाजें करतीं दौड़ रही हैं। यदि ऐसी स्थिति में कोई भी व्यक्ति अपनी रक्षा का ध्यान न रखे तो वह तत्काल दुर्घटनाग्रस्त हो जाएगा।

ऐसे में एक आदमी चला जा रहा है। कमर झुकी हुयी, गाल बैठे हुए, पेड़ की डालियों जैसे पैर। शरीर पर फटे हुए कपड़े और दमे का शिकार। वह एक-एक पग आगे बढाता है। उससे उसकी साँस काँपती जाती है। आखिर मजबूर होकर वह कहीं बीच में ही बैठ जाता है। रिक्शावाले मोटरवाले उसे गालियाँ देते हैं। लेकिन वह कर ही क्या सकता है! मजबूर है...... असहाय है...... शरीर से लस्तपस्त है! गालियाँ देनेबाले तो बहुत हैं, मदद करनेबाला कोई नहीं। कौन मदद करता उसकी! कोई नहीं। क्योंकि वह गरीब है, भिखारी है। उसके पास पैसा नहीं है। आज जिनके पास थोड़ा सा भी पैसा हो जाता है, वे अपने आपको महान व्यक्ति समझने लगते हैं। भूल जाते हैं वे कि जिन्हें हम ठुकराते हैं वे भी मनुष्य हैं।

यह भिखारी भी अपने समय में एक अच्छा खासा आदमी था। लेकिन नसीब हमेशा एक समान नहीं होता। और यही बात इस आदमी के साथ हुई। आज वह केवल भिखारी है। अब वह उठता है, उठकर सड़क पार करने की कोशिश करता है, लेकिन अचानक कार से टकरा जाता है। उसको काफी चोट आ जाती है। कार एक झटके के साथ रुक जाती है। उस कार से एक धृष्टपुष्ट और खासे डील-डौल वाला युवक बाहर निकलता है। वह उसे उठाता है, और कार में बैठाकर अस्पताल ले जाता है। भयानक चोट लगने से डॉक्टर काफी परिश्रम करता है। मगर वह उसे बचा नहीं पाता। मरते समय भिखारी ने युवक से कहा— "बेटा, जो होना था, वह हो गया, अच्छा ही हुआ। आखिर कब तक मैं ऐसी जिंदगी बिताता। काश, आज मेरा सुनील होता! मैं एक बार उसकी सूरत देख लेता, तो आत्मा को शांति मिल जाती। न जाने कहाँ होगा, कैसा होगा।" बूढ़े की आँखों से अश्रुधारा बह निकली।

— "बाबा, कौन सुनील?" युवक बोला,

— "बेटा! आज से २० साल पहले मुझे जेल जाना पड़ा। मुझपर झूठा इल्जाम लगाया गया और मुझे जेल के अंदर कर दिया। मेरा एक नन्हा बच्चा था सुनील। बच्चे की माँ इस मासूम बच्चे को छोड़कर पहले ही चल बसी थी भगवान के पास। बस इसी बच्चे के सहारे जी रहा था। लेकिन जेल से जब वापस आया तो सुनील का पता नहीं चला। मकान का भी आसरा न रहा। वह गिर चुका था। बेटा, उसके बाद मेरी यह हालत हुई। मैंने बच्चे को बहुत ढूंढा मगर कहीं पता न चला।" युवक की आँखों से अचानक ही आँसू

भोलाणे शिबिरात प्राचार्य, विद्यार्थ्यांसमवेत

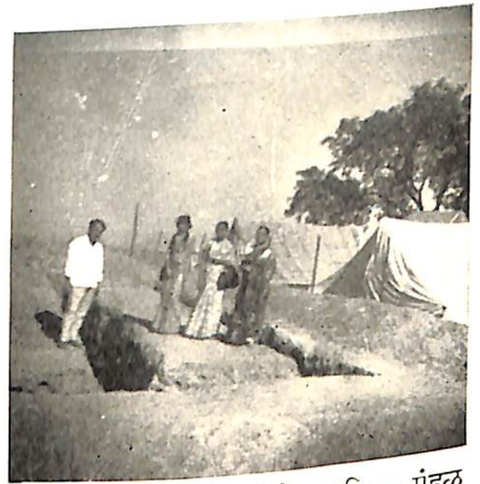

भोलाणे शिबिरात आलेले कवि – मंडळ

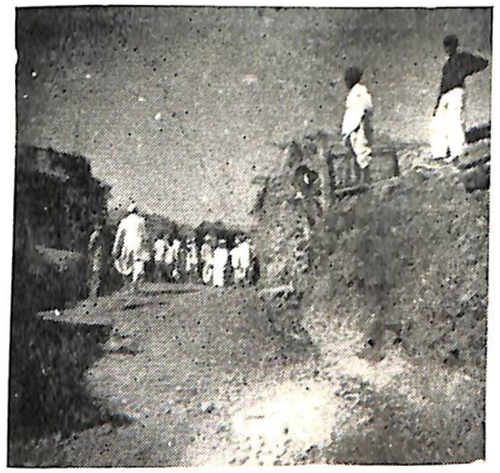

भोलाणे शिबिरात विद्यार्थ्यांनी तयार केलेला रस्ता

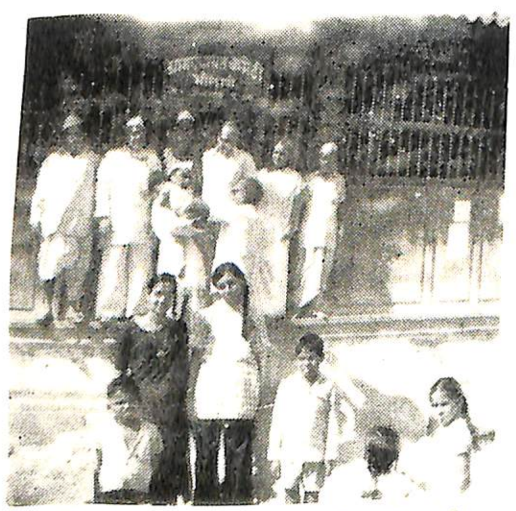

भोलाणे येथे मुलांना अँन्टी ट्रिपलजिन देतांना विद्यार्थी व डाक्टर

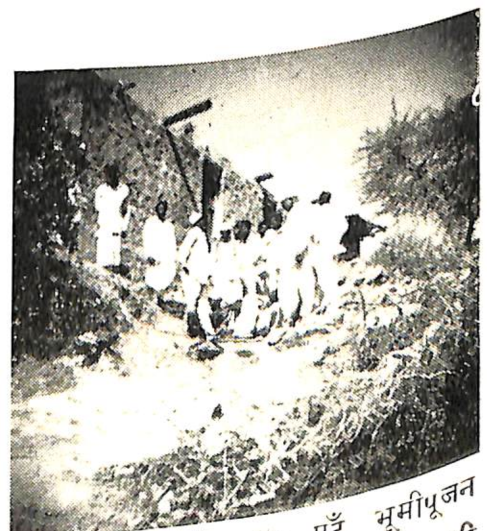

भोलाणे येथे गोबरगॅस प्लँट भूमीपूजन करतांना विद्यार्थी व अधिकारी

अकेला

किसन पुंजो झटके
S. Y. B. Com.

शहर के चारों तरफ काफी चहल-पहल है। शांति का स्थान कोलाहल ने ग्रहण कर लिया है। रिक्शावाले ताँगेंवालों पर तानाकशी कर रहे हैं। स्कूटर, कारें, बसें सर्र-सर्र की आवाजें करतीं दौड़ रही हैं। यदि ऐसी स्थिति में कोई भी व्यक्ति अपनी रक्षा का ध्यान न रखे तो वह तत्काल दुर्घटनाग्रस्त हो जाएगा।

ऐसे में एक आदमी चला जा रहा है। कमर झुकी हुयी, गाल बैठे हुए, पेड़ की डालियों जैसे पैर। शरीर पर फटे हुए कपड़े और दमे का शिकार। वह एक-एक पग आगे बढाता है। उससे उसकी साँस काँपती जाती है। आखिर मजबूर होकर वह कहीं बीच में ही बैठ जाता है। रिक्शावाले मोटरवाले उसे गालियाँ देते हैं। लेकिन वह कर ही क्या सकता है! मजबूर है...... असहाय है...... शरीर से लस्तपस्त है! गालियाँ देनेवाले तो बहुत हैं, मदद करनेवाला कोई नहीं। कौन मदद करता उसकी! कोई नहीं। क्योंकि वह गरीब है, भिखारी है। उसके पास पैसा नहीं है। आज जिनके पास थोड़ा सा भी पैसा हो जाता है, वे अपने आपको महान व्यक्ति समझने लगते हैं। भूल जाते हैं वे कि जिन्हें हम ठुकराते हैं वे भी मनुष्य हैं।

यह भिखारी भी अपने समय में एक अच्छा खासा आदमी था। लेकिन नसीब हमेशा एक समान नहीं होता। और यही बात इस आदमी के साथ हुई। आज वह केवल भिखारी है। अब वह उठता है, उठकर सड़क पार करने की कोशिश करता है, लेकिन अचानक कार से टकरा जाता है। उसको काफी चोट आ जाती है। कार एक झटके के साथ रुक जाती है। उस कार से एक धृष्टपुष्ट और खासे डील-डौल वाला युवक बाहर निकलता है। वह उसे उठाता है, और कार में बैठाकर अस्पताल ले जाता है। भयानक चोट लगने से डॉक्टर काफी परिश्रम करता है। मगर वह उसे बचा नहीं पाता। मरते समय भिखारी ने युवक से कहा— "बेटा, जो होना था, वह हो गया, अच्छा ही हुआ। आखिर कब तक मैं ऐसी जिंदगी बिताता। काश, आज मेरा सुनील होता! मैं एक बार उसकी सूरत देख लेता, तो आत्मा को शांति मिल जाती। न जाने कहाँ होगा, कैसा होगा।" बूढ़े की आँखों से अश्रुधारा बह निकली।

— "बाबा, कौन सुनील?" युवक बोला,

— "बेटा! आज से २० साल पहले मुझे जेल जाना पड़ा। मुझपर झूठा इल्जाम लगाया गया और मुझे जेल के अंदर कर दिया। मेरा एक नन्हा बच्चा था सुनील। बच्चे की माँ इस मासूम बच्चे को छोड़कर पहले ही चल बसी थी भगवान के पास। बस इसी बच्चे के सहारे जी रहा था। लेकिन जेल से जब वापस आया तो सुनील का पता नहीं चला। मकान का भी आसरा न रहा। वह गिर चुका था। बेटा, उसके बाद मेरी यह हालत हुई। मैंने बच्चे को बहुत ढूंढा मगर कहीं पता न चला।" युवक की आँखों से अचानक ही आँसू

वह निकले। बूढ़े की आँखों से तो अभी तक बह रहे थे। "न रोओ बाबा! पलभर मुझे ही सुनील समझ लो। क्योंकि रा नाम भी सुनील है। मैं भी मुसीबत का मारा हूँ। यद्यपि आपकी दया से मेरे पास सब कुछ है।"

"बेटा! यदि तुम कभी मेरे बच्चे को पाओ तो उसे मेरी खबर दे देना। यह लो उसका फोटो।" सुनील की ओर एक फोटो बढ़ाते हुए बूढ़े ने कहा। हाथ पूरी तरह ऊपर उठे भी नहीं पाये थे कि अचानक गिर पड़े। बूढ़ा दूसरी दुनिया में चल बसा......। सुनील जैसे चिल्ला पड़ा, "बापू मुझे इस कदर अकेला न छोड़ जाओ। बापू...... काश! फोटो तुमने पहले दिखाया होता!" सुनील खूब रोया, अपने पिता को गोद में लेकर।

चिता से धुआँ उठ रहा था और सुनील खड़ा खड़ा आँसू बहा रहा था। चिता की लपटें आकाश को छूने का असफल प्रयास कर रही थीं। सुनील खड़ा था। बिलकुल मौन और गंभीर। चिता की लपटों को देखता हुआ। दिल में क्रंदन था...... बापू मैंने तुम्हें पहचाना होता......? काश...... मुझे पता होता कि मेरे पिताजी भी है। वह चिता के पास बढ़ा और पिता की स्मृति को प्रणाम करके घर लौट पड़ा। आज तक वह दुनिया में अकेला है। जब तब कहीं गहराइयों में डूब जाता है। शायद सोचता रहता है..... काश! पिताजी से वह पहले मिल पाता!

× × ×

फोन { ऑफिस : ३४०९
घर : ४१९१

सुरेश आणि कंपनी

१६०, भवानी पेठ, जळगांव. (लोखंडाचे व्यापारी)

डीलर्स : आसारी, बीम, अँगल, चैनल पाटा, पत्रे, शहाबादी फरशी व इतर हार्डवेअर.

स्टॉकिस्ट : सी० सी० आय० सिमेंट

गिऱ्हाईकाचे संतोष हेच आमचे ध्येय

जिल्हा पेठेतील रहिवाश्यांसाठी— खास सोय

() सर्व प्रकारचे रेडीमेड कपडे ()

- टेरीलीन,
- टेरीकॉट,
- व कॉटन
- साड्या,
- शर्टपीस,
- पॅन्टपीस

व होजियरी कपडे हजर स्टॉक मधून योग्य दरात मिळण्याचे एकमेव ठिकाण.

संतोष रेडीमेड क्लॉथ अॅन्ड साडी सेंटर

इन्कमटॅक्स ऑफिस शेजारी, जिल्हा पेठ, जळगांव.

आमचे ध्येय गॅरेंटेड कापड व योग्य भाव

माँ....

देविदास माळी
T. Y. B. A

माँ..... यह शब्द सुनकर ही हर आदमी का, बच्चे का, औरत का सारे संसार का हृदय आनंद से भर जाता है! माँ शब्द का प्रभाव ही कुछ ऐसा है कि जो हर एक के मन में जगह कर लेता है। इसी माँ के अभाव में मराठी कवि यशवंत कह उठते हैं--

"स्वामी तीन्ही जगाचा आई विणा भिकारी"

राजा हो या भिखारी सभी माँ के प्यार के प्यासे होते हैं। दुनिया में सबकुछ मिल सकता है, मगर माँ नहीं! जिसकी माँ नहीं, उसकी जिंदगी ही कुछ और हो जाती है! वह जिन्दगी की राह पर भटक जाता है, और एसा भी हो सकता है कि वह अपनी मंजिल हो न पा सके। जिसे माँ का प्यार मिल जाए उसे सबकुछ मिल गया।

अमिताभ को भी ऐसा ही माँ का प्यार मिला था! लेकिन.... उसकी कहानी ही सुन लीजिए न क्या है......

साँझ ढलने जा रही थी। सूरज दिन भर का अपना कर्तव्य करके पश्चिम क्षितिज की ओर बढ़ रहा था। रात अपना प्रभुत्व स्थापित करने के लिए जैसे बेचैन हो रही थी। सभी प्राणी अपने घर की ओर दौड़ रहे थे। किसान लोग भी अपना दिनभर का कार्य समाप्त करके घर की ओर चल पड़े थे। शहर गए हुए गाँववाले अपने गाँवकी ओर मुड़ चुके थे!

भानुपुर के जमींदार भी अपने नौकर के साथ बैलगाड़ी में अपने गाँव की ओर निकले। थोड़े ही समय मे सब ओर अंधेरा छा गया। चार पाँच मील चलने पर रामपुर का जंगल लगा जो भानुपुर के रास्ते में था। रामपुर गाँव की छोटी-छोटी बत्तियाँ चमकती हुई दिखायी दे रही थीं। जमींदार अपने ही खयालों में डूबे हुए थ। नौकर भी गाड़ी हाँकने में मग्न था और बैल भी तेजी से दौड़ रहे थे! उनकी घंटियाँ रात के सन्नाटे को चीर रही थीं! इसी सन्नाटे में जमींदार को सुनायी दिया माँ, माँ! पहले तो उन्होंने उसकी ओर ध्यान ही नहीं दिया। मगर वह शब्द बारबार सुनायी दिया, और नौकर ने भी जब पुष्टि की, कि हाँ यह किसी की करुणा से भरी माँ माँ की पुकार है तो उन्होंने उसे गाड़ी रोकने के लिए कहा। नौकर ने झट से गाड़ी रोक ली। जमींदार गाड़ी से उतरे और जिस ओर से आवाज आ रही थी उसी ओर बढ़े! थोड़ा आगे चलकर उन्होंनें देखा झरनें के किनारे एक शिला पर बैठा कोई नौजवान रो रहा था और कह रहा था माँ ... माँ...

जमींदार उसके नजदीक गये और उससे पूछताछ की— तुम कौन हो और यहाँ इस तरह क्यों विलाप कर रहे हो?... लेकिन उस युवक ने पहले तो जैसे सुना ही नहीं। लेकिन जब जमींदार नें उसके कंधों पर हाथ फिराया और ममता भरी वाणी में कहा -- बेटे, बताओ तुम्हारा दुख क्या है। इस तरह रोते रहने से तो दुख और बढ़ता है। अब युवक ने जमींदार की ओर देखा और अपना विलाप अंदर ही अंदर पीता हुआ बस शून्य आँखों से उनकी ओर देखता रहा। जब

जमींदार ने उसे उठने की और साथ चलने की बात कही तो वह चुपचाप खड़ा हो गया और उनके साथ हो लिया। जमींदार ने उसे गाड़ी में बैठने को कहा तो वह उसमें बैठ गया !

गाड़ी जब रामपुर पहुँची तो सामने से कुछ लोग लालटेन लेकर आते दिखायी दिये ! जब वे लोग जमींदार की गाड़ी के पास पहुँचे और उस युवक को देखा तो उनके चेहरों पर छाई खिन्नता जैसे एकदम जाती रही। वे इसी की खोज में निकले थे। अतः उन्होंने जमींदार को उस नौजवान को इस तरह ले आने के लिए धन्यवाद दिया। साथ ही रात भर के लिए रामपुर में ठहरने का आग्रह भी किया क्योंकि रात बहुत हो चुकी थी और भानुपुर अभी भी काफी दूर था। जमींदार मान गये और वहाँ ठहर गये। जब खाना वगैरह हो चुका तो जमींदार ने उस नौजवान के बारे में जानना चाहा ! इस पर उस नौजवान के चाचा ने उसकी कहानी सुनाई।

कोई पाँच साल पहले की बात है। अमिताभ जो उस नौजवान का नाम था शहर कॉलेज में पढ़ता था। वह तो शहर जाने के लिए तैयार नहीं था अपनी माँ को छोड़कर। उसको अपनी माँ से इतना प्यार था कि उसके पीछे वह शिक्षा का भी त्याग करने के लिए तैयार था। वह अपनी माँ को किसी कीमत पर छोड़ना नहीं चाहता था। माँ भी उसे बहुत चाहती थी, क्योंकि उसका वह एक ही बेटा था। बाप तो उसके जन्म के कुछ ही दिनों बाद चल बसा था ! मगर घर के और लोगों ने उसे समझाया और शहर जाने के लिए मजबूर किया। अमिताब चला तो गया लेकिन कॉलेज में थोड़ी भी छुट्टी होती तो वह दौड़ता घर चला आता था, और पुनः जाने के लिए तैयार ही नहीं होता। मगर जब वह दूसरे साल को पढ़ रहा था एक सुंदर लड़की से उसकी मोहब्बत हो गयी, जिसका नाम था ललिता। वह एक रईस बाप की बेटी थी और बड़े लाड़प्यार में पली थी। मगर वे दोनों एक दूसरे को दिलोजान से चाहते थे। ललिता की अपनी गाड़ी थी जिसमें वे दोनों प्रायः घूमते थे। चांदनी रातों में समुंदर के किनारे घंटों बैठते थे। दोनों ने शादी करने का निश्चय कर लिया था। एक बार जब अमिताभ छुट्टियों में घर आया तो उसने माँ को यह सारी हकीकत सुनायी। माँ ने उस लड़की को देखने की इच्छा प्रगट की।

अमिताभ माँ को लेकर शहर गया। जब वह रेलगाड़ी से उतरा तो संयोग की बात ! प्लॅटफॉर्म पर उसे ललिता मिल गयी जो अपनी एक सहेली को पहुँचाने आई थी। एक दूसरे को देखकर दोनों प्रसन्न हुए। ललिता फौरन ताड़ गयी कि अमिताभ के साथ यह और कोई नहीं उसकी माँ ही है। अतः उसने उनके नजदीक आते ही बड़ी ही श्रद्धा के साथ माँ के कदम छुए। माँ ने जब जाना कि यही ललिता है, तो वह उसे देखती ही रह गई। ओह ! कितनी अच्छी लड़की है यह ! घर पहुँचने पर अमिताभ ने ललिता के बारे में और बहुतसी बातें कहीं। माँ ने कहा बेटे हम कल ही ललिता के यहाँ जाएँगे और उसके पिता से ललिता के लिए बात करेंगे। उस रात अमिताभ ठीक से सो नहीं सका। वह नाना तरह के सपने रचता रहा। सुबह नहाने–धोने और नाश्ते से निपट जब दोनों ललिता के यहाँ जाने के लिए तैयार हो गये तो माँ के चेहरे पर अमिताभ को एक निराली ही चमक दिखायी दे रही थी। उसने माँ से पूछा भी तो माँ ने जवाब दिया मैं आज बहू लाने के लिए जा रही हूँ ना, इसी लिए मेरा चेहरा ऐसा दिखायी दे रहा है। मगर अमिताभ का दिल धड़क रहा था। सोच रहा था कहीं ऐसा न हो कि ललिता की अमीरी उन लोगों के बीच दीवार बन जाए। जब दोनों ललिता की ओर चल पड़े तो अमिताभ के पैर लड़खड़ा रहे थे।

दिल की धड़कन हर कदम पर बढ़ती जा रही थी। मगर फिर भी वह धैर्य से आगे बढ़ रहा था।

ललिता के बंगले के पास आने पर, माँ के हृदय की भी धड़कन बढ़ गई। उसे लगा बंगला बाहर से ही कुछ ऐसा है जो हम लोगों की गरीबी पर हँस रहा है। अंदर पहुचने पर तो माँ को लगा जैसे किसी राजमहल में आ गई हो। ड्राइंग रूम में पहले ललिता ही आई और जब उसने माँ को देखा तो उससे लिपट ही गयी। फिर वह माँ से बात करती हुई उसी के पास बैठ गई। तभी वहाँ ललिता के पिता ने प्रवेश किया।

ललिता फौरन उठी और उसने उन्हें दोनों का परिचय कराया। ललिता को पिता के सिवा इस दुनिया में कोई नहीं था। माँ का प्यार तो वह बचपन में ही खो बैठी थी। ललिता के पिता और अमिताभ की माँ की कुछ देर इधर उधर की बातें चलती रहीं। और फिर माँ ने अमिताभ के लिए ललिता की माँग व्यक्त की। यह भी बताया दोनों एक दूसरे को चाहते हैं। यह सुनना था कि ललिता के पिता लाल हो गये और कहा बूढ़ी औरत, तुम पागल तो नहीं हो ? किसी ऐरेगैरे को क्या मैं अपनी बेटी ब्याह दूँगा ! अमिताभ की माँ सुनकर एकदम सहम गई। उसे लगा जैसे आसमान पर उड़ते हुए अचानक वह कठोर जमीन पर आ गिरी हो।

ललिता के पिता अपनी बात सुनाकर वहाँ से चले गये। आखिर वे दोनो माँ–बेटे भी वहाँ से उठे और घर की ओर चल दिए। ललिता ने उन्हें रोकने को बहुत कोशिश की मगर वह नाकामयाब रही। घर पहुँचने पर माँ जब सीढ़ियाँ चढ़ रही कि अचानक न जाने क्या हुआ उसके पैर लड़खड़ा गए और वह नीचे आ लुढ़की। अमिताभ देखता ही रह गया...... हतप्रभ सा !... उसने माँ को उठाया। वह बेहोश हो चुकी थी— ऐसी बेहोश कि फिर कभी होश में आई ही नहीं। अमिताभ चिल्लाता रहा माँ... माँ...। और आजतक रोता रहता है और चिल्लाता है माँ... माँ...

ललिता ने फिर भी उसके साथ शादी करने की इच्छा व्यक्त की थी। मगर अमिताभ की दुनिया तो लुट चुकी थी। सबकुछ जैसे उसे वीरान हो गया था। यह देख ललिता ने भी अपनी जिन्दगी में किसी का हाथ नही थामा। इधर अमिताभ किसी भी समय कहीं भी बाहर निकल जाता है और सूनी जगह बैठकर पुकारता रहता है— माँ... माँ... माँ...

× × ×

संदेश टेलर्स

महात्मा फुले मार्केट, जळगांव

सूट स्पेशालिस्ट

शिक्षित बेकार

कल
सुशिक्षित बेकारों में
मैं भी एक था।
गलियों में
मारा मारा भटकता
घूमता रहता था।
कइयों के
सामने गिड़गिड़ाता
रोता रहता था।
लेकिन
किसी ने भी पनाह में
नहीं लिया था।
इस प्रकार
सभी ने क्रूरता से
दिल मेरा तोड़ा था।
और आज
किस्मत से मुझे
काम मिल गया है।
मेरे दिल के
हजार टुकड़े जो
इधर–उधर बिखरे हैं
उन्हीं को मैं
रात–दिन सुबह शाम
बटोरता रहता हूँ।
कौन
कहता है मैं
शिक्षित बेकार हूँ!

कैलाश एरंडोलकर
M. Com. (Jr.)

बिछड़ी यादें

किसकी तसवीर देखूँ टूट गया वह दिल।
किसकी सूरत देखूँ बिछड़ गया वह दिल।
याद आयेगी तेरी राहों में,
तू नहीं आयेगी मेरी बाहों में।
तेरे लिये रोता रहूं यही मेरा जीवन सारा।
झूठा भी नहीं नाता था अपना,
फिर क्यों टूटा मेरा सपना।
तुमने मुझे जाने दिया होता तो यह अच्छा होता।
कोई नहीं जो तेरे जैसा मुझे दे दे अपना दिल।
मुझे क्या हो गया है जब से,
मेरा दिल टूट गया है तबसे।
सुख नहीं दुख सही जो भी मिले जीना होगा।
गयी वह रोशनी मेरे जिस्म से
गयी वह बहारें मेरे चमन से।
दिन गये रात गयी कहीं नहीं उगा सूरज।
यूं ही अँधेरा मन में छाया देखा न मैंने उजाला।
किसकी तसवीर देखूं टूट गया वह दिल।
किसकी सूरत देखूं बिछड़ गया वह दिल।

—शशिकांत शर्मा
T. Y. B. Sc.

अजिंठा

संस्कृतविभागः

साहित्यकारस्य जीवनं साधनामयं भवति। दीपदशेवासौ स्वयं निजात्मानं ज्वलयन्नपि परेभ्यः प्रकाशं समर्पयति। आजीवनं व्यथाज्वालामालामन्थनपरायणोऽसौ आत्मानं सार्वजनीनं सम्पाद्य सर्वस्वै सम्प्रददानः कृतार्थतामवगाहते। असौ विलात्मनो जीवनस्य जगतश्च प्रज्वलत्हालाहलमखिलमपि स्वसाधनाप्रभावेण पीयुषी-करोति। अतएव हि साहित्यसाधना 'वाङ्मयं तप' आमनन्ति पूर्वं ऋषयः। आमनन्ति चैतदात्मदर्शनस्य निमित्तभूतम्। साहित्यं वृत्त्यर्थंमपि सम्भवतीत्यचिन्त्यम्।

साहित्यकारस्यात्मने सत्यनिष्ठत्वेऽपि जीवनं प्रत्यपि सत्य-निष्ठत्वमपेक्ष्यते, जीवने मुक्तभावो नाम जीवनं प्रति सत्यवर्तित्वम्। जीवितं नाम आत्मलाभः। आत्मलाभो हि वास्तविकं जीवनम्।

" निर्भयः "।

परापूजा विशिष्यते

—कु. शालिनी देशपांडे
F. Y. B. A.

धं मद्‌भगवत्पूज्यपादाः आद्यशङ्कराचार्याः वैदिकधर्मस्य महान्तः प्रचारका आसन् । तैर्हिन्दुधर्मस्य कृतं पुनरुज्जीवनम् । संस्कृतभाषायां ते बहुविधान् ग्रन्थान् रचयामासुः । सर्वदर्शनेषु तैः प्रतिपादितमद्वैतदर्शनं शास्त्रयुक्तिसङ्गतं, लोकमान्यं, प्रसिद्धं च । अद्वैतसिद्धान्तप्रचारार्थं, आचारधर्मविकासार्थं च तैः गीतासु, ब्रह्मसूत्रे तथा प्रधानोपनिषत्सु टीकाभाष्य–ग्रन्थाः लिखिताः । श्रुतिमधुराणि, काव्यरसपरिप्लुतानि, अद्वैतार्थगर्भाणि कतिपयानि स्तोत्राणि विरचितानि सन्ति आचार्यवरैः ।

ईश्वरस्य पूजाविषयकाः स्वीयविचाराः 'परापूजा' इति लघुस्तोस्त्रे स्पष्टीकृताः शङ्कराचार्यैः । वयं सर्वे सगुणपूजापराः । कथाऽपि कामनया यथामिलितोपचारद्रव्यैः कृता पूजा -- सगुणपूजा । परां तेषां मते निर्गुणपूजा श्रेष्ठा । साधकस्तया सुदुर्लभमपि मोक्ष प्राप्नोति । निरपेक्षतया, श्रद्धया परमेश्वरं पूजयमानः स ईश्वरभावं भजते । भगवति एकरूपतां आस्वाद्यते । ईश्वररूपः स ईश्वरस्य आत्मनः च भेदं न जानाति । तदा स अद्वैतावस्थायां तिष्ठति ।

इयमेव कल्पना तैः परापूजायां वर्णिता । यदा भक्तः ईश्वररूप एव भवति तदा कस्य पूजा कर्तव्या ? अद्वयस्य कथं पूजा ? केन बाह्योपचारेण (आवाहनादिना) कथं तमनन्त पूजयितुं शक्यम् ? य ईश्वरः सर्ववस्तुषु व्याप्तः तं, पुष्पैः, धूपैः दीपैः पाद्यैः, अर्घ्येण नैवेद्येन वा कथं पूजयामः । स एव तत्स्वरूपः । अत एव "हृत्कल्पितं गृह्यताम्" इति ते निवेदयन्ति । शुद्धं तृप्तमनाद्यनन्तं भगवन्तं बाह्योपचारैः पूजयितुमसमर्था वयम् ।

पञ्चश्लोकात्मकेऽस्मिन् स्तोत्रे आद्यश्लोकत्रितये संकल्पेनैव तैः नानाविधानि पूजाद्रव्याणि समर्पितानि, न तु प्रत्यक्षाणि । अत इयं साधनरहिता मानसपूजा सर्वैः कर्तुं शक्या भवति । परं व्यवहारसत्तायां, सगुणपूजानंतरमेव भक्तो निर्गुणपूजाया अधिकारी भवति, इति वयमनुभवामः । मनसोऽद्वैतावस्था निर्गुणपूजायाः परिणामः ।

साम्प्रतं वयं यान् भक्तान् महान्तः सन्तो मन्यामहे तैः सर्वैः परापूजैवाङ्गीकृता । आचार्यैः परापूजायाः इदं महत्व वर्णितम् । तैरूपदिष्टम् यदि ईश्वरप्राप्तिमिच्छसि, परापूजारतो भव ।

एकस्वरूपधारिणो भक्तस्याखिलं जीवनमेव परमेश्वरपूजाऽस्ति । तस्य जीवनव्यापाराः पूजास्वरूपा एव भवन्ति । सर्वास्ववस्थासु ब्रह्मवित्तमैर्भक्तैरेवमेव पूजा कर्तव्या । अस्य स्तोत्रस्य सारं वर्ततेऽस्मिन् श्लोक —

आत्मा त्वं गिरिजा मतिः सहचराः प्राणाः शरीरं गृहं
पूजा ते विषयोपभोगरचना निद्रा समाधिस्थितिः ।
संचारः पदयोः प्रदक्षिणविधिः स्तोत्राणि सर्वा गिरो
यद्यत् कर्म करोमि तत्तदखिलं शम्भो तवाराधनम् ॥

× × ×

अतिलोभो न कर्तव्यः ।

—कु. सन्ध्या लखोटे
S. Y. B. A.

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने कश्चित्स्थविरः प्रतिवसति स्म । तस्य जायाऽपि वृद्धाऽऽसीत् । उभावपि तौ वार्धक्यादतीव निर्विण्णतां गतौ । यौवनोपभुक्तानां सुखानां मधुराभिः स्मृतिभिस्तयोरुभयोरपि हृदये आकुलीभूते आस्ताम् ।

अथैकदा स स्वग्रामसमीपारण्यं जगाम । कानने विचरन् शून्यमनस्कः स कस्यचित् तरोर्मूले समुपाविशत् । वृक्षस्य नातिदूरे निर्मलजलो निर्झरो वहति स्म । स निर्झरः फेनपुष्पाणि, मौक्तिकशुभ्रजलबिन्दून वियति प्रक्षिपन्, श्रुतिमधुरेण जलरवेन मनः प्रसन्नं हरति स्म ।

तृषार्तः स स्थविरो जलप्राशनाय-- निर्झरमगात् । निर्मले जले निजप्रतिबिम्ब ददर्श । पलितं शिरः, दशनहीनं तुण्डं, वलिभिराक्रान्तं मुखं च दृष्ट्वा स भृशं चुकोपात्मने । निमीलितनेत्रः स अञ्जलौ जलं गृहीत्वा पपौ । जलपानानन्तरं स अत्युत्साहसपन्नो विस्मित इव जातः । पुनरेव किंचित् जलं पीत्वा, स्वप्रतिबिम्बं दृष्ट्वा स प्रहृष्टो नृत्यन्निवासीत् । तस्व मुखं वलिशून्यमारक्तं, पलितं शिरः कान्तिमता केशकलापेनोपशोभितं, रदनैश्च भूषितं बभूव । स पुनरपि स्वल्पं जलं पीत्वा युवावस्थामनुभवन् सानन्दं स्वगृहं ययौ ।

तस्य भार्या द्वारस्थं तं परपुरुषं मेने । सा तं नाभ्यजानात् । किन्तुः कंचित् कालानन्तरं स मम पतिरेवास्ति इति निश्चित्य प्रमुदिताभवत् । यौवन--दायकं निर्झरं सा सद्य एव प्रस्थिता । पतिसन्दिष्टं वृक्षं, निर्झरं च प्राप्य, अतिगृध्नुतया सा निर्झर--जलपानरता बभूव ।

सूर्यास्तसमयः प्राप्तः किन्तु स्वभार्या गृहं नागता इति चिन्ताव्यथितमानसः स वृक्षसमीपं गतः । तत्र स्वपत्नीवस्त्रावृतामेकां एकवर्षदेशीयां बालिका--मवलोक्य तस्याः लोभातिरेकस्यैतद् फलम्-- इति मन्यमानः स तां गृहित्वा स्वगृहं प्रस्थितः । अभूच्च तस्य मनसि-- 'अतिलोभो न कर्तव्यः ।'

(अस्ति एषा जपानदेशीया लोककथा)

ऽऽऽ

नास्ति मे समयः

—कु. मीरा जोशी
S Y. B. A.

अथैकदांग्लदेशस्य प्रधानमन्त्री विन्स्टन् चर्चिल-महोदयः व्याख्यानाय नभोवाणीकेन्द्रं त्वरया गन्तुकाम आसीत् । कंचन वाहनचालकं स उक्तवान् :---

"भोः नय सत्वरं मां नभोवाणी केन्द्रमिति ।" तेन चक्रधरेण प्रत्युक्तम्— "नास्ति मेऽधुना समयः । महात्मनश्चर्चिलस्य व्याख्यानं नभोवाणीकेन्द्रतो भविष्यति । तत् श्रोतुं गृहं प्रस्थितोऽहमिति "।

तदुत्तरेण चर्चिलस्यानन्दः हृदये न ममौ । प्रमुदितेन तेन तस्मै दशपौण्डपत्रं दत्तम् । तत् गृहीत्वा सस्मितवदनो यानचालको यानद्वारमुद्घाटच सविनयमाह-- "महोदय, प्रविशतु भवान् मम याने । आसनपरिग्रहं करोतु । तस्य मुर्खस्य व्याख्यानश्रवण कालापव्ययाय नास्ति मे अधुना कश्चिदपि समयः ।"

×××

मैत्र्यम्—

रूसदेशे लेनिन्ग्राड्नगरे कालिनोव्नामाऽस्ति एकः संस्कृतविद्वान् । स आत्मानं कल्याणमित्र अभिदधति । दशवर्षात्प्राक् स भारतमागत आसीत् । स्वदेशप्रतिनिवृत्तेन तेन भारतीयमित्रेभ्यः संस्कृत-श्लोकांजलिः समर्पिता तस्याः केचन श्लोकाः — "अमृतलतायाः" उद्धृताः ।

बहुराष्ट्राण्यतिक्रम्य विमानेन विहायसा ।
पुराणीं सुन्दरीं भूमिं भवतां वयमागताः ॥
युष्मान्वयं सूचयामः स्निग्धानस्मत्सुहृज्जनान् ।
अस्मद्भूम्योः पूर्वकालादासीन्मैत्र्यं सनातनम् ।
एतद्विवर्धनार्थं च वयं सर्वे यतामहे ॥
अविभेद्यमिदं मैत्र्यं प्रजानामावयोर्महत् ।
सर्वत्र जनताभूत्यै जीवतात् शाश्वतीः समाः ॥

कल्याणमित्र्
लेनिन्ग्राड

×××

फोन ३६८२

हॉटेल गुलमर्ग—

आमचेकडे शांकाहारी व मासाहारी चांगल्या प्रकारचे जेवण मिळेल.
तसेंच मसाला डोशा, टमाटा "आम्लेट" समोसा वगैरे गरम पदार्थ मिळतील.

आमच्या स्पेशियालिटी—

स्पेशल मुर्गा अर्ध्या तासात तयार करुन मिळेल.
तसेच सर्व प्रकारचे मटन व सर्व प्रकारची थंड बियर मिळेल.

प्रो. व्ही. आर. पारेका
एस. टी. स्टॅंडजवळ, जळगांव

AJINTHA

English Section

THE AIMS OF EDUCATION.

'CULTURE is activity of thought, and receptiveness to beauty and human feeling. Scraps of information have nothing to do with it. A merely well-informed man is the most useless bore on God's earth. What we should aim at producing is men who possess both culture and expert knowledge in some special direction. Their expert knowledge will give them the ground to start from, and their culture will lead them as deep as philosophy and as high as art. We have to remember that the valuable intellectual development is self-development, and that it mostly takes place between the ages of sixteen and thirty.

—A. N. Whitehead.

My foolish mind.

I don't know the cause
that made us part
Before the sun rose
the buds withered.
Before I start stepping
The heaven landed in dark.

I am yet puzzled,
just as fly in lantern
I hate the light,
though it lits the world.

I was just painting the future,
Don't know now that dark
spread in a moment
I am yet trying to sweep it,
Hopelessly.

What to do? I fail
to bound my Mind
Yet I foolishly try to
prison it, for years so long,
All in vain,
it leaks.

I myself can't discover
why it follows you
Just it makes me to come with
and I do follow you

My mind the mad fellow
dosen't know it's ability
See that flame burning fast
even the fly tries to swing

The flame wins, fly dies
You, my follish mind
don't know this?

—Vasu Mujumdar,
T. Y. B. Sc. (Chemistry)

Challenges Before The Youth

By :- Vinayak Dixit
S. Y. B. A.

Challenges don't occur to everybody. Only those people, whose life has a purpose, an ideal to strive for and a mission to fulfil have oppoitunity to face challenges. Only these people who have noble ideals before them and are prepared to lay down their lives for that purpose, have challenges to meet. But the people who have only the superficial lives, they don't have any challenges. Just as ignorance is bliss purposelessness is also bliss, similarly opportunists and time servers, people who are prepared to live a. y how, do not have to face challenges. Just as in the case of youth, in the case of nations, also only those who have mis on to fulfil, face challenges. We believe that each nation has a destiny to fulfill, a purpose to serve; a message to deliver and to accomplish. A nation which has got message for the world has to face challenges. Some times an individual is asked "why does he live?" He may have only this reply, "I live because I am not dead. I get up alive, eat, drink and procreate, sleep and wake up again alive. That is why I am alive" But he may not be able to state that he lives for such and such purpose, similarly purposeless nations, which drift along the currents of history have no challenges to face.

But our nation is not like that, it has got a destiny to fulfil also it has got a message for the rest of nations. What is this message? our nation is named as a nation of spirituality. Our nation is of the conviction that man is not a mere bundle of physical desires and hunger. He is something more. We believe that in each life there is a spark of divinity. Our mission is to. elevate and ennoble individual from a mere human being to a divine human being. Our challenge is to make Bharat the true Bharat. From the darkeass of ignorance which envelopes us now, We shall progress to light and discover the true identity of ourselves. This is the ideal we should achieve. But where do we find ourselves now? We see every where around us that every man is brute. Where is our dream of leading a life of light and what is our present situation? What a yawning gap between ideal and reality.

Some people blame our Govt. for this. Some people attribute our present gloom to the politicians. Each nation gets the Government, it deserves People's mood and morality are reflected in Govt. which rules. If a nation is corrupt and immoral the Govt. will also be corrupt and immoral. There fore let us realise that throwing out one political party and installing another one to rule over us is not solving the problem before us. Ours is a problem of reawaking and reconstruttion of our nation. We have lost many years of valuable time. Our present need is for young peeple who are prepared to devote for this purpose. Let

us remember that thousands of years of sloth and slavery won't vanish over night. Slogan shouting and formula mongering can't achieve this Only the dedicated life time work of people can save our nation.

This is e great challenge beforey youth. Let us dedicate ourselves to such work. It is very clear that we are the people to face such challenges. This then is the purpose of our lives. Even with deep dedication. I feel that cotinuous efforts of one generation is needed to achieve the ideal of national reconstruction. Character and devotion of individuals are necessary for national reconst ruction. Man making and nation buildin, is cur slogan to-day.

I hope that young people will face thls challenge with serious efforts.

—0-0—

With Golden Compliments from—

Ms. Rajmal Lakhichand Saraf

Phone - 182

Enjoys the Faith of Millions of People of Maharashtra

Student and Study

—Haribhau Mahajan.
T. Y. B. A.

Student and Study are the two sides of a coin and are firmly associated with each other, One may be confused to think what comes First Study or Student. In that confusion we see that always student comes first and study comes after. A Student constructs study-triangle with three angles - concentration, contemplation, tranquility in order to conquer various branches of study.

The concentration of mind counts most in the field of study. A student may go on studying without concentration but such absence of concentration leads the student away from genuine study. Study for the sake of study doesnot reveal the original spirit of study. The student can take any process of study such as reading, writing, thinking, but the student has to go to the original spirit of study. Moreover the grasping power of student requires the concentration of mind. Hence, the presence of the concentration of mind is as necessary as food to human beings and water to fish.

Contemplation is the second angle of study - triangle which serves as the back - bone of study. To achieve various branches of study student has to keep on contemplating alongwith concentration. A student has to handle both, concentration and contemplation at one and the same time, Unless the student possesses contemplation alongwith concentration, he will not be able to achieve the goal of study.

Tranquility is the third angle of study-triangle. The student will be incapable of constructing complete study-triangle, if tranquility doesnot serve as the third side of the triangle. Hence, the existence of tranquility is as necessary as concentration and contemplation are. In addition to this, it is tranquility which provides durable shape to the study in the mind of student. Once the student recalls what he has studied, that study will take the permanent shape in the mind of the student. Hence, the student has to construct study - triangle by utilising the three sides of the triangle.

Study, best or worst does reflect the student. That study can be called best which brings all round development of moral, mental, physical faculties of human beings. The best study aims at providing correct values of life to the student. That study which merely aims at manufacturing matriculates and graduates without pointing out them, their duties and responsibilities towards society and nation, is not study in the truest sense.

The study of exact, accurate and fixed text books without inculcating any balanced development of student is not fit to be included in the best category of study.

It is the teacher who is an inevitable link between student and study. In fact, the teacher and the student, both have to play the same roles on the study-stage. But the teacher was a student First and the teacher later, On the contrary, student has to play single role on the study-stage. The life of student is moulded by teacher's art, consquently, the student is entirely influenced by teacher's art of teaching. Once, Guru Nanak as student was puzzled and remarked, "God and teacher both stand before me and I am puzzled to whom should I bow. I must bow to the teacher who indicated me the way to God." The remark reveals how the deeds of teacher count more than those of God's. The teacher doesnot merely affect the student but actually moulds student. The teacher as architect can easily depict the future picture of student's life. The student is soft mud which can be turned into an attractive statue by the teacher's skill. Consquently, teacher is an inevitable link between study and student. To indicate the relationship between student and study is like associating the subject and the sentence. The sentence, having subject and object without verb is as humorous as direct approach of the student to study.

In short, the student as the actor makes study-triangle with the three angles-- concentration, contemplation, tranquility. The best study can guide the student to achieve all round-development of human mind by indicating true significance of study.

-0-0-

LEADING & MOST POPULAR BOOK CENTRE

M/s. Navbharat Book Depot

For all Sorts of School, college, Polytechnic
A. M. I. E. & Law College BOOKS
& all GUIDES ensuring success.

Please Contact—
M/s. Navbharat Book Depot
Shiwaji Road, JALGAON

B. Sc. 1 St. class with Distinction

Mrs. P. D. Chaudhari
B. Sc. 1st class with Distinction

Shri. D. R. Kavadiwale
B. Sc. 1st class with Distinction

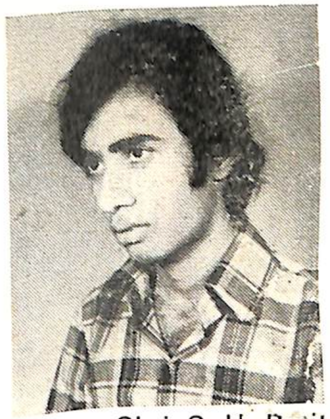

Shri. S. H. Patil
B. Sc. 1st class with Distinction

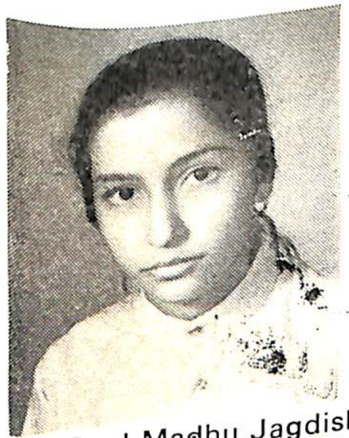

Miss. Goel Madhu Jagdish
1st with Distinction
B. Sc. may 75.

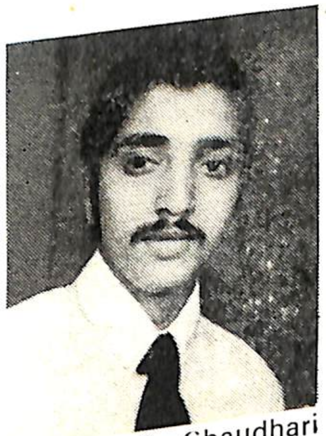

Shri. A. P. Chaudhari
B.Sc. 1st class with Distinction

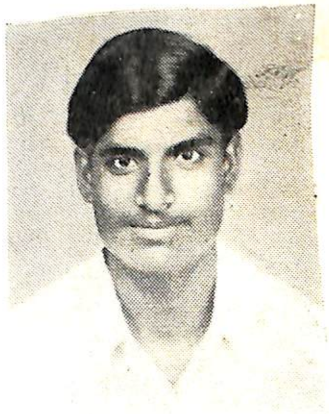

Shri. R. C. Zope
B. Sc. 1st class with Distinction

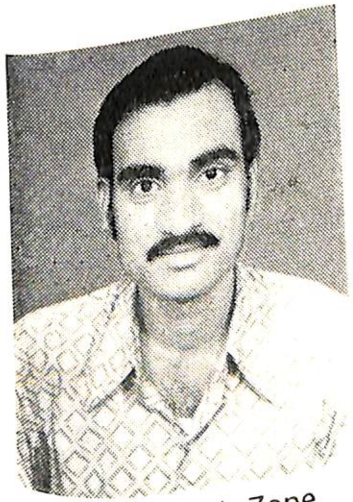

Shri. S. N. Zope
B. Sc. 1st class with Distinction

Mrs. M. R. Mahajan
B. Sc. 1st class with Distinction

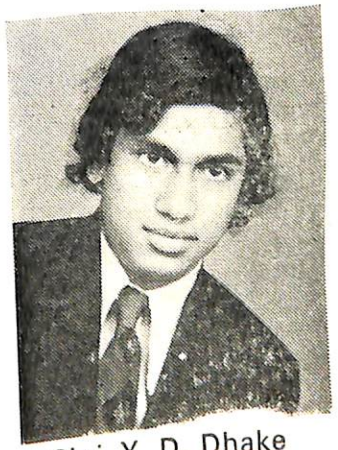

Shri. Y. D. Dhake
B. Sc. 1st class with Distinction

Ku. Vandana Gagadani
1st class at B. A.

Ku. Pratibha Khatawakar
1st class at B. A.

Ku. Jyoti Bangali
1st class at B. A.

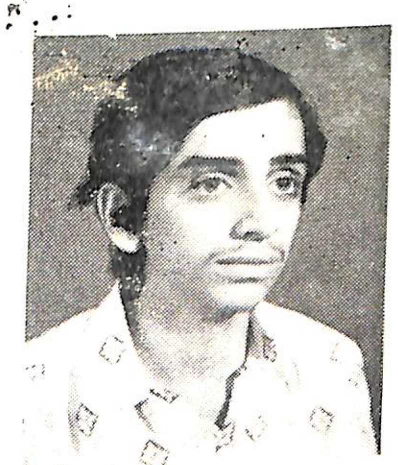

Shri. S. M. Thatte
1st class in
Pre-Proffessional Exam.
('B' group) & 2nd in University

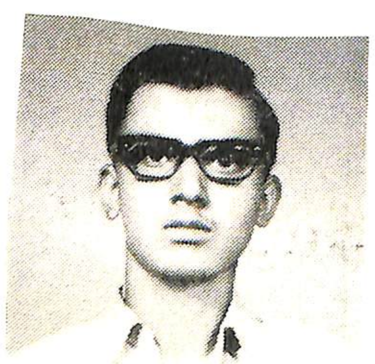

Shri. G. J. Pandya
1st in P. D. Commerce
Exa. 197m5

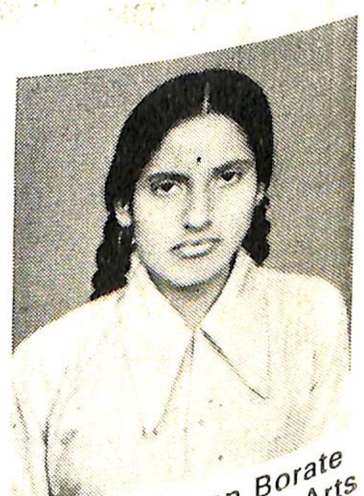

Ku. Suhasini Narayan Borate
1st in Sanskrit at P. D. Arts
1975

Economic Opportunities for women in India

—Ghanshyam T. Mahajar.
M. A. (Sr.)

The Unired Nations declared 1975 as the "International Women's Year" Women are playing very crucial role in the economic life of our country.

In India, the problem of equality between men & women is more social than legal one. Though equal in law, traditions & conventions donot allow Indian women to enjoy real equality with men.

The legal status of women In India has undergone considerable change since independence. The Article 13th of our constitution assures all citizens equality before the law & legal protection of the law. The Article 15th expressly prohibits discrimination on the ground of sex. Inspite of these guarantees, we still have various laws which discriminate men and women.

Our social structure is tradition bound & three fourth of the women do not enjoy rights with men. To overcome our drawbacks, we should eneourage women to institute proceedings individually or through women's groups in law courts, whenever the breach of fundamental rights of women occurs. This would bring the constitutional guarantees into the open.

Many of our laws are hangovers from the past & are contrary to the rights guaranteed to women in our constitution. Although the government of India doesnot actively discriminate against women employees, it takes no action to remove di crimination that exists.

The government of India should create a body like the 'Equal Rights commission' of U. S. A. & the 'Equal Employment opportunities commission of canada' which could collect facts, & hear appeals against Government & private bodies flouting the Equal Rights' guaranteed to women employees.

The Government of India has accepted equalily as a principle. In public services, the number of women has actually dropped down Women should in fact, participate fully in policy making bodies responsible for development & planning. Such participation should not merely be symbolic but should also draw on the talents of competent & qualified women. Reservation of seats for women in political services could be followed as in U. S. A. & Cananda.

There is a large reserve of qualified & talented women in India who cannot

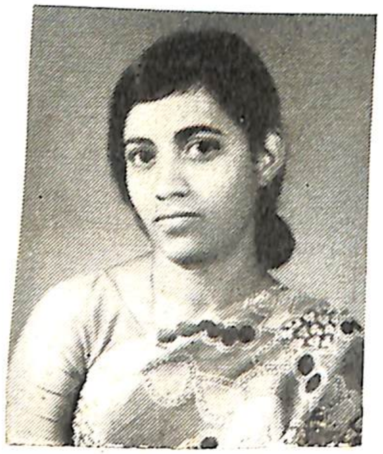

Ku. Vandana Gagadani
1st class at B. A.

Ku. Pratibha Khatawakar
1st class at B. A.

Ku. Jyoti Bangali
1st class at B. A.

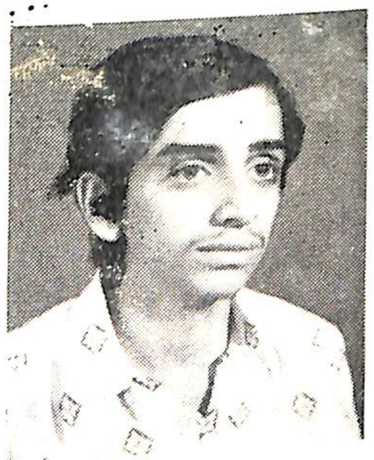

Shri. S. M. Thatte
1st class in
Pre-Proffessional Exam.
('B' group) & 2nd in University

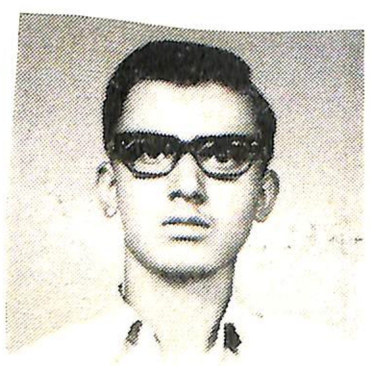

Shri. G. J. Pandya
1st in P. D. Commerce
Exa. 197m5

Ku. Suhasini Narayan Borate
1st in Sanskrit at P. D. Arts
1975

Economic Opportunities for women in India

—Ghanshyam T. Mahajan.
M. A. (Sr.)

The Unired Nations declared 1975 as the "International Women's Year" Women are playing very crucial role in the economic life of our country.

In India, the problem of equality between men & women is more social than legal one. Though equal in law, traditions & conventions donot allow Indian women to enjoy real equality with men.

The legal status of women In India has undergone considerable change since independence. The Article 13th of our constitution assures all citizens equality before the law & legal protection of the law. The Article 15th expressly prohibits discrimination on the ground of sex. Inspite of these guarantees, we still have various laws which discriminate men and women.

Our social structure is tradition bound & three fourth of the women do not enjoy rights with men. To overcome our drawbacks, we should encourage women to institute proceedings individually or through women's groups in law courts, whenever the breach of fundamental rights of women occurs. This would bring the constitutional guarantees into the open.

Many of our laws are hangovers from the past & are contrary to the rights guaranteed to women in our constitution. Although the government of India doesnot actively discriminate against women employees, it takes no action to remove di crimination that exists.

The government of India should create a body like the 'Equal Rights commission' of U. S. A. & the 'Equal Employment opportunities commission of canada' which could collect facts, & hear appeals against Government & private bodies flouting the Equal Rights' guaranteed to women employees.

The Government of India has accepted equalily as a principle. In public services, the number of women has actually dropped down Women should in fact, participate fully in policy making bodies responsible for development & planning. Such participation should not merely be symbolic but should also draw on the talents of competent & qualified women. Reservation of seats for women in political services could be followed as in U. S. A. & Canada.

There is a large reserve of qualified & talented women in India who cannot

Ku. Vandana Gagadani
1st class at B. A.

Ku. Pratibha Khatawakar
1st class at B. A.

Ku. Jyoti Bangali
1st class at B. A.

Shri. S. M. Thatte
1st class in
Pre-Proffessional Exam.
('B' group) & 2nd in University

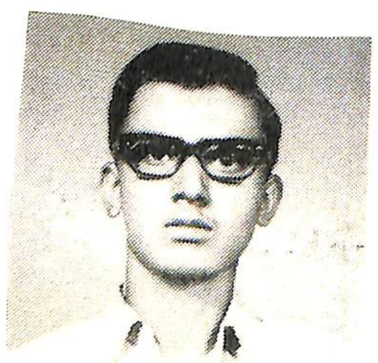

Shri. G. J. Pandya
1st in P. D. Commerce
Exa. 197m5

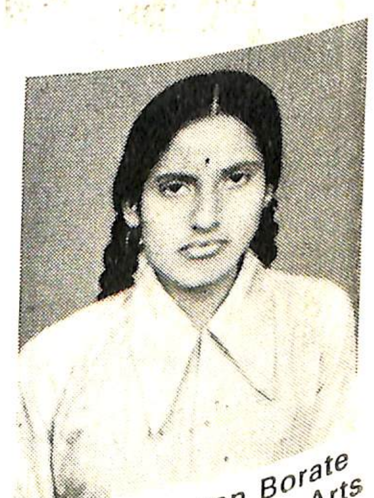

Ku. Suhasini Narayan Borate
1st in Sanskrit at P. D. Arts
1975

Economic Opportunities for women in India

—Ghanshyam T. Mahajar,
M. A. (Sr.)

The Unired Nations declared 1975 as the "International Women's Year" Women are playing very crucial role in the economic life of our country.

In India, the problem of equality between men & women is more social than legal one. Though equal in law, traditions & conventions donot allow Indian women to enjoy real equality with men.

The legal status of women In India has undergone considerable change since independence. The Article 13th of our constitution assures all citizens equality before the law & legal protection of the law. The Article 15th expressly prohibits discrimination on the ground of sex. Inspite of these guarantees, we still have various laws which discriminate men and women.

Our social structure is tradition bound & three fourth of the women do not enjoy rights with men. To overcome our drawbacks, we should encourage women to institute proceedings individually or through women's groups in law courts, whenever the breach of fundamental rights of women occurs. This would bring the constitutional guarantees into the open.

Many of our laws are hangovers from the past & are contrary to the rights guaranteed to women in our constitution. Although the government of India doesnot actively discriminate against women employees, it takes no action to remove di crimination that exists.

The government of India should create a body like the 'Equal Rights commission' of U. S. A. & the 'Equal Employment opportunities commission of canada' which could collect facts, & hear appeals against Government & private bodies flouting the Equal Rights' guaranteed to women employees.

The Government of India has accepted equalily as a principle. In public services, the number of women has actually dropped down Women should in fact, participate fully in policy making bodies responsible for development & planning. Such participation should not merely be symbolic but should also draw on the talents of competent & qualified women. Reservation of seats for women in political services could be followed as in U. S. A. & Cananda.

There is a large reserve of qualified & talented women in India who cannot

Ku. Vandana Gagadani
1st class at B. A.

Ku. Pratibha Khatawakar
1st class at B. A.

Ku. Jyoti Bangali
1st class at B. A.

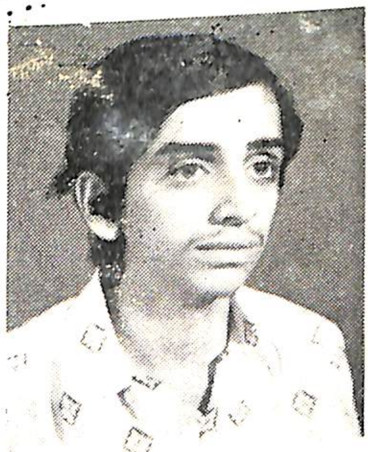

Shri. S. M. Thatte
1st class in
Pre-Proffessional Exam.
('B' group) & 2nd in University

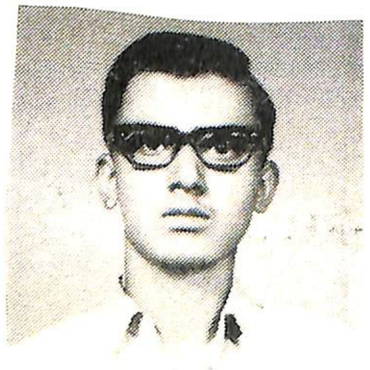

Shri. G. J. Pandya
1st in P. D. Commerce
Exa. 197m5

Ku. Suhasini Narayan Borate
1st in Sanskrit at P. D. Arts
1975

Economic Opportunities for women in India

—Ghanshyam T. Mahajan.
M. A. (Sr.)

The Unired Nations declared 1975 as the "International Women's Year" Women are playing very crucial role in the economic life of our country.

In India, the problem of equality between men & women is more social than legal one. Though equal in law, traditions & conventions donot allow Indian women to enjoy real equality with men.

The legal status of women In India has undergone considerable change since independence. The Article 13th of our constitution assures all citizens equality before the law & legal protection of the law. The Article 15th expressly prohibits discrimination on the ground of sex. Inspite of these guarantees, we still have various laws which discriminate men and women.

Our social structure is tradition bound & three fourth of the women do not enjoy rights with men. To overcome our drawbacks, we should encourage women to institute proceedings individually or through women's groups in law courts, whenever the breach of fundamental rights of women occurs. This would bring the constitutional guarantees into the open.

Many of our laws are hangovers from the past & are contrary to the rights guaranteed to women in our constitution. Although the government of India doesnot actively discriminate against women employees, it takes no action to remove discrimination that exists.

The government of India should create a body like the 'Equal Rights commission' of U. S. A. & the 'Equal Employment opportunities commission of canada' which could collect facts, & hear appeals against Government & private bodies flouting the Equal Rights' guaranteed to women employees.

The Government of India has accepted equalily as a principle. In public services, the number of women has actually dropped down Women should in fact, participate fully in policy making bodies responsible for development & planning. Such participation should not merely be symbolic but should also draw on the talents of competent & qualified women. Reservation of seats for women in political services could be followed as in U. S. A. & Cananda.

There is a large reserve of qualified & talented women in India who cannot

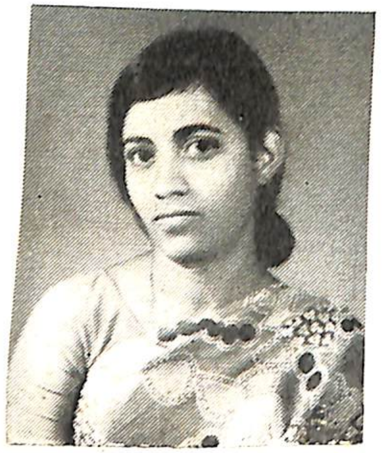

Ku. Vandana Gagadani
1st class at B. A.

Ku. Pratibha Khatawakar
1st class at B. A.

Ku. Jyoti Bangali
1st class at B. A.

Shri. S. M. Thatte
1st class in
Pre-Proffessional Exam.
('B' group) & 2nd in University

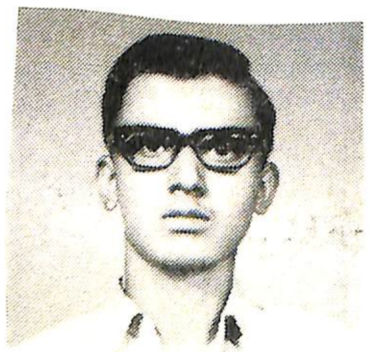

Shri. G. J. Pandya
1st in P. D. Commerce
Exa. 197m5

Ku. Suhasini Narayan Borate
1st in Sanskrit at P. D. Arts
1975

Economic Opportunities for women in India

—Ghanshyam T. Mahajar.
M. A. (Sr.)

The Unired Nations declared 1975 as the "International Women's Year" Women are playing very crucial role in the economic life of our country.

In India, the problem of equality between men & women is more social than legal one. Though equal in law, traditions & conventions donot allow Indian women to enjoy real equality with men.

The legal status of women In India has undergone considerable change since independence. The Article 13th of our constitution assures all citizens equality before the law & legal protection of the law. The Article 15th expressly prohibits discrimination on the ground of sex. Inspite of these guarantees, we still have various laws which discriminate men and women.

Our social structure is tradition bound & three fourth of the women do not enjoy rights with men. To overcome our drawbacks, we should eneourage women to institute proceedings individually or through women's groups in law courts, whenever the breach of fundamental rights of women occurs. This would bring the constitutional guarantees into the open.

Many of our laws are hangovers from the past & are contrary to the rights guaranteed to women in our constitution. Although the government of India doesnot actively discriminate against women employees, it takes no action to remove di crimination that exists.

The government of India should create a body like the 'Equal Rights commission' of U. S. A. & the 'Equal Employment opportunities commission of canada' which could collect facts, & hear appeals against Government & private bodies flouting the Equal Rights' guaranteed to women employees.

The Government of India has accepted equalily as a principle. In public services, the number of women has actually dropped down Women should in fact, participate fully in policy making bodies responsible for development & planning. Such participation should not merely be symbolic but should also draw on the talents of competent & qualified women. Reservation of seats for women in political services could be followed as in U. S. A. & Cananda.

There is a large reserve of qualified & talented women in India who cannot

work the conven tional 48 hours week but who could work, if flex ble scheduling & part-time work was available. Hence it is suggested that the part-time employment & flexible scheduling for women as eperienced by U. S. A. canadian government could be encouraged.

A major cause of Indian women's failure to achieve their full potentials is the pressure of traditional social family & educational conditions. These lead them to fear to take the initiative & decide their own life style. Women's organi zations are needed to raise the consciousness & courage of such women. Women's movements can take up this activity. Unless Indian women realise that their social enviroment is witholding equality & freedom to them, they cannot achieve their full development.

The most important function of women's organization should be to increase the awareness of women about this oppression & reveal the existence of possible alternatives. The object and should be to strengthen the self-esteem of women. They should be made aware of the fact that present discrimination involves the destruction of personality. Indian women have for centuries accepted a "s condary status" & are still unwilling to stand up & claim equality. Indian women lag far behind men with respect to each & every feature which we may consider to be relevant as an index of status.

In our society the educated middle class which forms its backbone also accepts equality with men & would not obstruct attempts by the governments & Private bodies to eradicate obscurantism.

—0-0—

Dear Friends—

Ben-Hur Tailors

Fule Marke, JALGAON.

— SUIT SPECIALIST —

The Idea of Comic Spirit

Miss :- M. V. Jogalekar
M. A. Part I

"The world is a comedy to those that think, a tragedy to those that feel—" says Horace Walpole. How is it! Comedy is always the product of intelligence. It is solely addressed to the head. Human intelligence sees folly everywhere. In comedy, we laugh at what is ridiculous in human nature. The recognition of vanities irrationalities requires intelligence. First we think and then we laugh. Comedy is a medium through which human mind seeks opportunity to laugh at the inconsistencies of human behaviour and there by tries to correct them without hurting people seriously.

The true comic spirit consists in a lighthearted way of looking at life. Life is a combination of good and evil, joys and sorrows, the serious and the ridiculous. It is a pendulum between tears and cheers. But comedy chooses the gayer and happier side of life, from the first scene to the last and what is laughable in human nature to the exclusion of the rest. It once again asserts that life is not only a bed of thorns but it is equally a bed of roses. Tragedy depicts the rever e of this. As a literary artifice it is not exception to the rule i. e. all art selects.

The comic spirit is often misunderstood. It does not produce merely laughter but gives meaning to laughter. Farce produces roars of laughter. It's a ludicrous comedy with extrava gant boisterous comic action arising out of situations. The notable illustration may be found in the "Two Gentlemen of Verona." But it is not true comic spirit. Nor does it find a place in romances as Cymbeline or the Winter's Tale, as they have tragic undertone. A comedy is a happy play existing in a world where we forget every possibility of tragic suffering, although tears may be shed, care free laughter is never faraway. The comic spirit must lack no amount of laughter, nor of the wedding bells at the end.

The comic spirit is a comment on human nature. In 'As you like it', 'Twelth Night' or in 'A Mid Summer Night's Dream' it pervades all through the plays. The fools expose the incongruities and vanities while commenting on human life. Touchstone, in 'As You Like it' comments on poets, lovers and interprets life. His remarks speak wisdom as he ridicules the betters who also commit follies. This is the true comic spirit. When the characters depart from reason and good sense then their follies are brought out in such a way that it creates laughter. They are not criminals to be punished but their intolerable behaviour is to be laughed at and thereby to correct it. Thus the true comic spirit consists in laughing at the follies of life.

Sometimes important characters are also the subject of lughter. The self deception of Beatrice and Benedict and their happy discomfiture when they recogn'se the truth about themselves produces laughter. This self-revelation is also the true comic spirit.

Thus the spirit of comedy laughs at all that is pretentious pedantic and hypocritical— Honesty and shapeliness are the orders of society. Whenever there islack of honesty and shapeliness then it becomes ridiculous. And then it becomes the subject of comedy as it is corrective. The world is a perpetual caricature of itself; at every moment it is the moekery and contradiction of what it is pretending to be. But as it does not intend always to be different and dignified, the next moment it corrects and checks and tries to cover up the absurd thing it was! And comic spirit is the perception of this illusion, while the convention continues to be maintained, as if we had not observed its absurdity.

True comic spirit thus laughs at the characters when they are at variance with their professions and violate the unwritten but perceptible laws. Shylock thus becomes the object of laughter. It springs out whenever the characters are drifting into vanities, when they themselves are hood winked, given to run riot in idolatries. Emma is the best example to illustrate how the vanities are exposed to be laughed at.

Not only the characters but even the whole society can become the object of comic spirit. Conceit makes people behave in very strange ways. They indulge in follies and foibles. Their follies and foibles will create laughter. This laughter is the expression of the comic spirit, As Congreve does in his 'The way of the World' where the whole aristocratic class is ridiculed; for whom marriage and love are just fashions.

Thus Meredith is right when he remarks "Comedy provokes thoughtful laughter." Life is a theatre in which the worse people have the best seats. But these worse people are not criminals but to be cerrected. Bernard Shaw exposes the professions, follows the tradition of Aristophanes. Ben Jonson's comedies also appeal more to the head than to the heart. War, a serious subject also can provoke laughter by the rational presentation. Aristophane's 'Lysistrata' deals with the war. In it, he wants to show them not as knaves but as fools, because war has caused senseless sufferings; to treet their belligerence not as a crime but as a joke. He brings them to their senses; through laughter; thev recognise their ridiculous behaviour and stop the war. It has no emotional appeal. Ben Jonson's 'Everyman in his humour,' Everyman out of his humour' also suggest the theory of balance. No excess is desirable. The Restoration comedies of manners also expose the social follies. Oscar Wilde's the 'Importance of Being Earnest' is also a classical comedy in which comic spirit springs ont of certain follies.

In spite of the fact that comic spirit is the work of intellect, Shakespeare proves

an exception and thereby strengthens the rule. In his comedies the comic spirit springs out of emotions, feelings as well as thoughts. This group of comedies is a class by itself. It is regarded as a comedy of heart or romantic comedy. The Merchant of Venice' is the best example of it. In case of Rosalind or Portia they appeal intellectually as well as emotionally. Our approach is mixed one.

They are taken seriously though their follies are known to us. We feel sympathy for them yet the comic fools represent the realistic world.

Comedy is an ornament of civil order. Good humour is one of the best articles of dress we can wear in society. Hobbes speaks of laughter as a 'Sudden glory'. No doubt, it lessens the grief and doubles the pleasure. It relieves our minds from day to day tensions, restores our energy. As well as it performs the social function of making us aware of the absurdities and follies of life.

—Devidas Mali

— 0 0 —

SUKESH & Co.
Phone : 409
160, Bhavani Peth, JALGAON.
* MANUFACTURE OF—
Agricultural Articles, Kothies, Tawas, Cots, Brekets, Gates, Electric Poles.
* DEALERS IN—
M. S. Iron Rounds Spares, Flats. Angles, Channels, Beams Sheets, Plates & Uindar Section, Hardware.
Phone 3315 / 3762

Dinesh Industries
A-30 Industrial Area. JALGAON
Manufacturers and repairers Oil Expellers its Parts.
Specialists in all kinds of fabricating,
Moulbiry and Machinry

My Foolish Mind

I don't know the cause
That made us part
Before the sun rose
The buds withered.
Before I start stepping
the heaven landed in dark.
I am yet puzzled,
just as fly in lantern
I hate the light,
though it lits the world.
I was just painting the future
don't know how that dark
spread in a moment
I am yet tryiny to sweep it,
Hopelessly.
What to do? I fail
to bound my Mind
Yet I foolishly try to
prison it, for years so long.
All in vain,
it leaks.
I myself can't discover
Why it follows you
Just it makes me to come with
and I do follow you.
My mind the mad fellow
dosen't know it's ability
See that flame burning fast
even the fly tries to swing
the flame wins, fly dies
You, my foolish mind
don't know this?

—Vasu Mujumdar
T. Y. B. Sc. (Chemistry)

" There's a divinity that shapes our ends Rough hew them how we will "

Miss :- S. M. Chhapekar
M. A. Part I

Chance is not unfamiliar to us. Though it is not a day-to-day event, it is an event in our life. Therefore when it comes in literature, we do not feel surprised. It does not appear unworldly or improbable, on the contrary, it enriches the realistic art of literature.

But what is chance then? We can not define it because there are many fallacies attached to the concept of chance, which is so the definition of chance, which is popular so far, also appears loose and vague.— "It is a complex of casual elements in which indefinitely various combination yields a distinct result."

Exactly this happens in the plays of Shakespeare. He recognises an overruling destiny about all tumult. For him, it is not a cold remote power of marble majesty; it is represented as being in intimate connection with human affairs. And therefore we get fatal events in his plays, like the accidental dropping of a handkerchief, resulting into the death of poor Desdemona. The unhappy deaths of Romeo and Juliet are the results of the miscarriage of a letter. 'The most noble blood of all this world!' might not have been spilt untimely had Caesar not postponed reading the schedule of Artemidorus.

But the predominance of chance over human designs is most powerfully brought out in the tragedy of Hamlet, the prince of Denmark. His fate turns on accident after accident.

In the very first act we see the predominance of chance where the Ghost gives the information of it's murder. This introduction of the Ghost makes Hamlet know the truth and the thoughts of revenge enter his mind.

Then there follows the famous Mouse-trap scene which enables Hamlet to catch the conscience of the king. Hamlet gets this chance because of the dramatic party and he eagerly yet thoughtfully arranges the plan.

Surprisingly enough the plan becomes very successful but it puts Hamlet in great emotional exhileration. Ironically enough though this play within the play anawers the purpose of Hamlet-catching the conscience of the kind-it involves him into deeper trouble, for, the king now finds anhon apparent excuse for restraining Hamlet.

After this Mouse-trap scene the King becomes very restless and his mind begins

to burn with mental anguish. He turns to pray but he can not. He can not repent. In this vain attempt to pray, he kneels down. Exactly at this moment Hamlet is going to the closet of his mother. And really this is the golden opportunity for him to translate his resolution into action by killing the king. Hamlet is ready for the revenge now.

"Now might I do it put now he is praying. And now I will do it and so he goes to heaven. And so am I revenged....

But then he hesitates. He feels that the revenge taken in this manner would not be complete. He does not want to wreck his vengeance on a praying king. If the king is killed while praying, he might go to heaven. Hamlet is not content with taking blood for blood, but contrives damnation for King. And therefore only he saves the king.

Some critics like Coleridge and Bradley thinks that the reasons which Hamlet puts forth for not killing the king are merely an excuse for delay. But, to the Elizabethan audience, of course, the reasons Hamlet gives for sparing the king were genuine because the thoughts of Hamlet were 'their' thoughts.

The wide-play of chance in the situation is remarkable. If Hamlet had killed the king now the revenge indeed wouldh have been complete, for the king's prayer was a formal one. But Hamlet is unaware of what is claudius's mind, as Claudius is unaware of Hamlet's presence.

And this is the tragedy of all human beings that we can can not know each other eventhough we are closely related. Sometimes a stage comes in our life when we can't do anything except seeing what is happening. And then we have to accept the importance of fate, the power of fate. We know then that we are nothing but mere toys in the hands of destiny as Shakespeare has rightly expressed in King Lear:

"As flies to want on boys are

we to the gods,

They kill us for their sport"

(Act. IV, Scene I)

As we proceed further.... in the second scene of the last act, Hamlet tells Horatio how accidently and how rashly he discovered the treachery of Rosencrantz and Guildenstny. By chance it was possible for him to save the life and he is also thankfnl to that moment:

"Sir, in my heart there was a kind fighting,

That would not let me sleep, methoutht I lay

Worse than the mutinies in the ,
Rashly,

And praised be rashness for it, let us know,

Our indiscretion sometimes serves us well.

When our deep plots do pall; and that should teach us

There's a divinity that shape our ends ,

Rough-hew them now we will"

Thus with Hamlet Shakespeare also accepts the power of fate or destiny.

Here one may object and say that the plays of Shakespeare are known as 'character is destiny,' then how is there predominance of fate or chance? But we have to admit that though Shakespeare presents the ruin of his tragic hero because of his own tragic flaw, there is also an element of chance helping the tragic end of destruction. He has to show thus because he is a true artist. Like all artists, in fact, he had wings with which he could cross the limits of time and place, but the society which was to appreciate his plays had no wings but the feet of elephant. And therefore he had to make happy adjustment between tradition and experiment. Hence chance forms the cornerstone of Shakespeare's plays.

× × ×

डिगंबर आणि कंपनी

कॉटन मार्केट जवळ, नेहरू चौक, नवी पेठ, जळगाव

१) सर्व प्रकारची किटकनाशक औषध बी-बियाणे कंपनी भावात मिळेल.
२) तसेच ट्रॅक्टर, मळणीयंत्र, पावरस्प्रेअर भाड्याने मिळेल.
३) शेतकऱ्यांना - शेतीविषयक तांत्रिक सल्ला मिळेल.

टिप :- ग्रामपंचायत, नगरपालिका यासाठी मलेरियल ऑईल मिळेल.

संचालक
डिगंबर पाटील

— जळगाव शहरातील एक अनुपम दुकान —

आपण एकदा भेट द्यावी म्हणजे, तुम्ही पुन्हा पुन्हा याल ही आमची खात्री!
पैगाम हमारा भूल जाना, सलाम हमारा भूल जाना
लेकिन हमारी दुकानका नाम हमेशा याद रखना!

किरण होजिअरी ॲन्ड रेडिमेड कॉर्नर

दुकान नं. १ - शॉपिंग सेंटर नं. १ कॉटन मार्केटजवळ, जळगाव ४२५००१

प्रोप्रा - बापू खडके

शेतकऱ्यांचे आवडते आणि गौरविलेले —

* वैशाली कृषी ट्रेडर्स *

८, पोलन पेठ, जळगाव (मुंबई-नागपूर रोड)

आमचेकडे सर्व प्रकारची रोगप्रतिबंधक औषधे व सर्टिफाईड बी-बियाणे योग्य भावात मिळतील.

प्रो. पी. टी. राणे
कानळदेकर

Everything in Typewriter

- टायपिंग व शॉर्टहँड शिकविण्याची उत्तम सोय
- सर्व प्रकारच्या सर्टिफिकेट्च्या ट्रू कॉपीज मिळतील.
- सर्व प्रकारचे टायपिंगचे व डुप्लीकेटींगचे काम करून मिळेल.
- टाईपरायटर, डुप्लीकेटर, कॅलक्युलेटर विक्री व दुरुस्ती

सरकारमान्य

काबरेज शॉर्टहँड टाईपरायटींग क्लास, ७, नवी पेठ, जळगाव
दी न्यू शॉर्टहँड टाईपरायटींग क्लास, १९४, नवी पेठ, जळगाव

श्री. शेखर मो. भावे
प. पू. शास्त्र प्रथम वर्ग
विद्यापीठांत सातवा क्रमांक
Best Studant, 1975-76

श्री. वाय्. व्ही. काटदरे
Best Studant, 1975-76

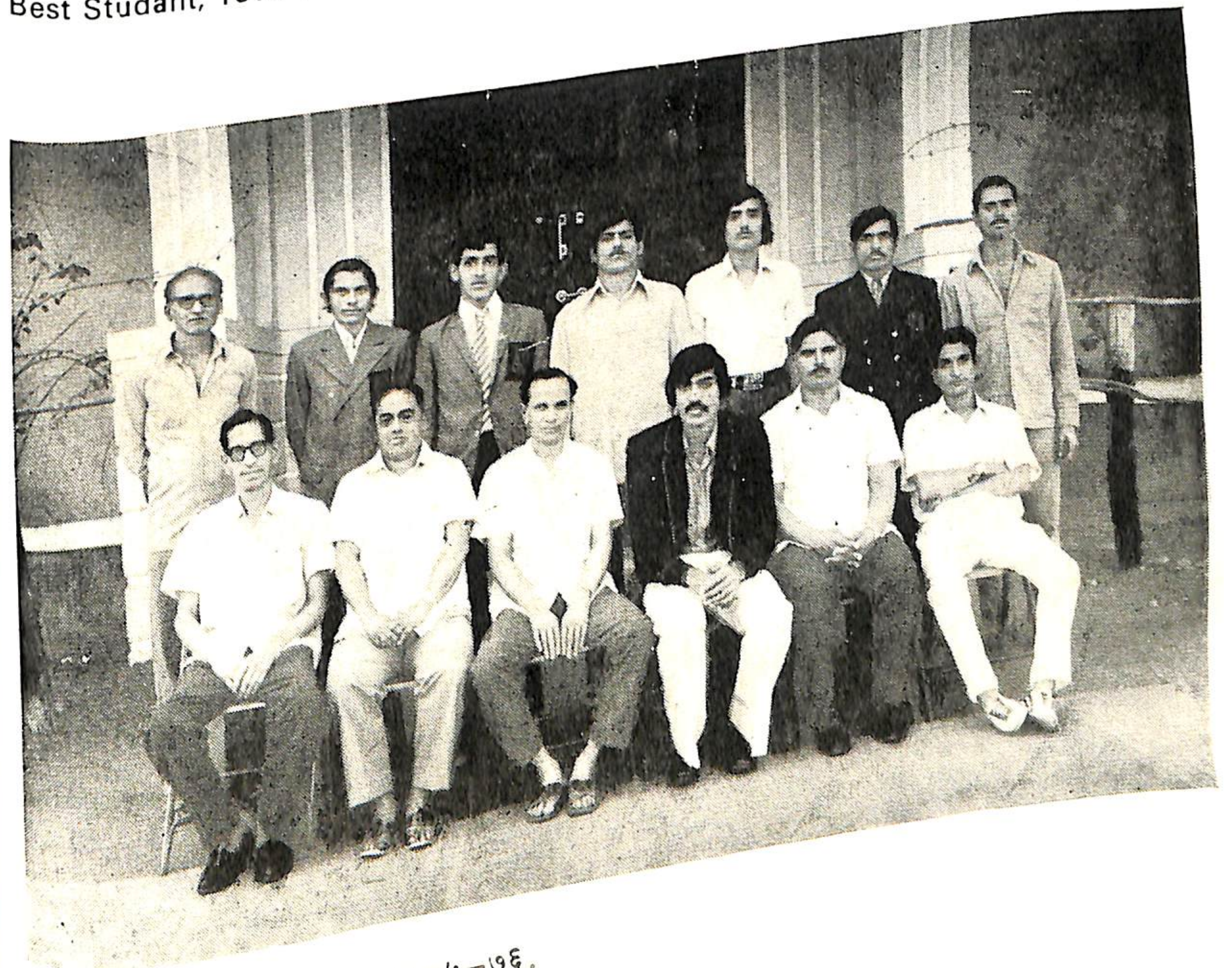

जिमखाना - कार्यकारी - मंडळ, १९७५-७६.

श्री. एल्. टी. देशमुख.
पुणे विद्यापीठ फुटबॉल संघ
निवड समिती - सभासद १९७५-७६

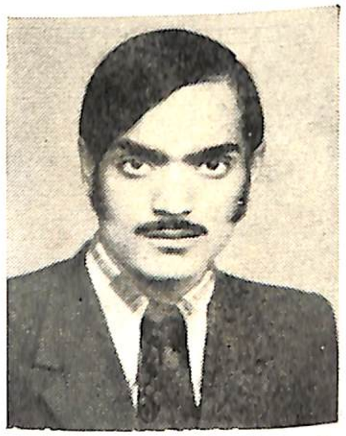

श्री. किशोर काळे
पुणे विद्यापीठ विद्यार्थी कौन्सिलवर
कॉलेज – प्रतिनिधी

जळगाव विभागीय निरानिराळ्या संघात निवड झालेले खेळाडू, १९७५-७६

अ ह वा ल

जिमखाना १९७५--७६

यावर्षी सर्व विभागाचे सेक्रेटरी बिनविरोध निवडून आले. जनरल सेक्रेटरी पदाची नियुक्ती प्राचार्यांनी केली. खालील प्रकारे जिमखानासमिती नियुक्त झाली.

प्राचार्य पोतनीस – प्रेसिडेंट
उप--प्राचार्य थत्ते – व्हॉईस प्रेसिडेंट
प्रा. अभ्यंकर – चेअरमन
श्री. एल्. टी. देशमुख – क्रिडा प्रमुख
,, जे. आर पाटील – क्रिडा उप--प्रमुख
,, शरद चौधरी – जनरल सेक्रेटरी
,, जे. एच्. व्यास – इन्डिअन गेम्स सेक्रेटरी
,, एल्. व्ही. शहा – बास्केट बॉल सेक्रेटरी
,, डी. डी. चव्हाण – ॲथलेटिक्स सेक्रेटरी
,, व्ही एम्. शेरीकर – क्रिकेट सेक्रेटरी
,, के. बी. सावन्त – फुटबॉल सेक्रेटरी

आंतरमहाविद्यालयीन सामन्यांत विद्यार्थीनींच्या टेबल--टेनीस संघाने, विद्यार्थ्यांच्या खो -- खो व टेनीस संघाने उपविजते पद मिळविले.

श्री. व्ही. एम्. मिलवाणी, शेख एम्. एल्. व मोहन कुळकर्णी यांनी अनुक्रमे जळगाव विभागाच्या बास्केटबॉल, फुटबॉल व टेनीस संघाचे नेतृत्व केले.

जळगाव जिल्हा खो -- खो असोसिएशन मार्फत झालेल्या जळगाव जिल्हा चाचणी व अजिंक्य पदाच्या सामन्यात आपल्या कॉलेजच्या विद्यार्थी व विद्यार्थीनींच्या संघाने अजिंक्यपद मिळविले. व आपल्या कॉलेजच्या सात विद्यार्थीनी व सात विद्यार्थ्यांची निवड अलिबाग येथे झालेल्या महाराष्ट्र चाचणी स्पर्धेकरिता झाली अलिबाग येथे आपल्या कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांचा व विद्यार्थीनींचा उत्कृष्ट खळ होऊन महाराष्ट्र राज्य खो -- खो संघात आपल्या कॉलेजच्या सर्वश्री विजय जोशी, शरद पाटील, व आपटे या विद्यार्थ्यांची व कु. दळवी या विद्यार्थीनीची प्राथमिक निवड झाली आहे हे येथे नमूद करण्यास आनंद होत आहे.

वैयक्तिक खेळात मात्र या वर्षी आपल्या कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांनी चांगली प्रगती दाखविली. श्री. खेवलकर व श्री. राणा हे दोन्हीही विद्यार्थी कुस्तीत त्यांच्या गटात विजयी झाले वजन उचल--त्याच्या स्पर्धेत आपल्या कॉलेजचे दोन्हीही विद्यार्थी श्री. व्यास जे. एच्. व श्री. आर. व्ही. कुळकर्णी हे त्यांच्या गटात प्रथम आले. श्री. व्यास व श्री कुळकर्णी याची जळगाव विभागीय वजन उचलण्याच्या संघात निवड होऊन पुणे विद्या--पीठाच्या विभागीय सामन्यात श्री. कुळकर्णी हे त्यांच्या गटात तिसरे आले व व्यास हे त्यांच्या गटात प्रथम यऊन पुणे विद्यापीठाच्या वजन उचल--उचलण्याच्या संघात त्यांची निवड होऊन ते अलीगढ येथे स्पर्धेसाठीं गेले होते ही भूषणावह गोष्ट आहे हे येथे नमूद करावेसे वाटते.

या वर्षीच्या धुळे येथे झालेल्या आंतरमहा--विद्यालयीन मैदानी स्पर्धेतसुद्धा आपल्या खेळाडूंनी पराक्रम केलेला आहे. श्री. व्यास, हे गोळाफेकीत

दुसरे आलेत. श्री. माळी देविदास डी. हे भालाफेकीत दुसरे आलेत, श्री. सावन्त एन्. बी. हे १०० मीटर स्पर्धेत दुसरे आले तर लांब उडीत त्यांचा तिसरा क्रमांक लागला. श्री लक्ष्मण पाटील हे ऊंच उडीत दुसरे तर लंगडझेपउडीत तिसरे आलेत

जानेवारी महिन्याच्या दुसऱ्या आठवड्यात कॉलेजचे ॲन्युअल स्पोर्टस् घेण्यात आले श्री. मोघे एस्. जी. व श्री. चौबे पी. बी. यांना ॲन्युअल स्पोर्टस् टीमइव्हेन्टस् चॅम्पिअनशिप विभागून देण्यात आली. श्री. एस्. पी. आपटे यांना ॲन्युअल स्पोर्टस् ॲथलेटिक्स चॅम्पिअनशिप मिळाली. यावर्षी बेस्ट स्पोर्टस्मन म्हणून श्री. व्यास ज. एच्. यांची निवड झाली.

या वर्षी कॉलेजच्या वतीने जिमखान्यामार्फत महाराष्ट्र राज्य आंतरशालेय पावसाळी बास्केट बॉल व फुटबॉल सामने आयोजित करण्यात आले. त्याचप्रमाण नोव्हेंबर महिन्याचवा पहिल्या आठवड्यात पाच दिवस खिरोदा हायस्कूलचे क्रीडा शिक्षक श्री. राणे यांचे वजन उचलण्याचे मार्गदर्शनपर शिबीर घेण्यात आले. आपल्या बऱ्याच विद्यार्थ्यांनी या शिबीराचा फायदा घतला. आपल्या कॉलेजतर्फे नोव्हेंबर महिन्यात दहा दिवस महाराष्ट्र राज्य क्रीडा शिष्यवृत्तीच्या विद्यार्थ्यांचे क्रीडामार्गदर्शनशिबीर घेण्यात आले. या शिबिरात बॉस्केट बॉल, व्हॉली--बॉल, ॲथलेटिक्स, खो -- खो, या खळांचा प्रामुख्याने समावेश होता परगावच्या ६६ खेळाडू बरोबरच आपल्या कॉलेजच्या पुष्कळ विद्यार्थी -- विद्यार्थीनींनी या शिबीरातील उत्कृष्ट मार्गदर्शकांच्या मार्गदर्शनाचा फायदा घेतला.

जिमखान्याच्या सर्व वर्षाच्या कारभारात खांबटे व्या. शाळा, ला. ना. सार्वजनिक हायस्कूल या या संस्थांनी व श्री. धनजय नवगाळ यांनी अमोल सहकार्य केले त्याबद्दल आम्ही त्यांचे ऋणी आहोत. जिमखान्याचा अवाढव्य पसारा सावरण्याकरिता प्राचार्य पोतनीस, उप--प्राचार्य थत्ते यांनी वैयक्तिक लक्ष घालून मदत केल्याबद्दल त्यांचे आम्ही आभारी आहोत व इतर प्राध्यापक, खेळाडूंनी व सर्व जिमखाना सेक्रेटरींनी व विद्यार्थ्यांनी केलेल्या सहकार्याबद्दल सर्वांना धन्यवाद.

प्रा. अभ्यंकर
चेअरमन

शरद चौधरी
जनरल सेक्रेटरी

एल्. टी. देशमुख
क्रिडा प्रमुख

आंतरमहाविभागिय संघात निवड झालेले खेळाडू

अ. नं.	खेळाचे नाव	खेळाडूचे नाव
१)	बुद्धीबळ	श्री. अतुल मेहता
२)	टेबल–टेनीस	कु. उत्तरा तगारे
३)	फुटबॉल	श्री. वहीद शेख व श्री. शफा शेख
४)	कबड्डी	श्री. नारायण खडके व श्री. व्यास जमनामल
५)	टेनीस	श्री. मोहन कुळकर्णी व श्री. चौबे पी. बी.
६)	बॉस्केट बॉल	श्री. मिलवाणी व्ही. एस्. व श्री. लक्ष्मण पाटील
७)	खो -- खो	कु. रेखा नाशिककर व कु. दळवी व कु. गांगुर्डे
८)	वेट लिफटींग	श्री. जमनालाल व्यास व श्री. आर. व्ही. कुळकर्णी
९)	भाला फेक	श्री. देविदास डी. माळी
१०)	१०० मीटर्स धावणे	श्री. नन्दू सावन्त
११)	गोळा फेक	श्री. जमनालाल व्यास
१२)	उंच उडी	श्री. लक्ष्मण पाटील

– जिमखान्यातील या वर्षाची विशेष पारितोषिके –

ॲन्युअल स्पोर्टस् चॅम्पीअनशिप–

१) जेन्टस् टीम इव्हेंट चॅम्पिअनशिप–
श्री. मोघे एस्. जी.
श्री. चौबे पी. बी.

२) जेन्टस् ॲथलेटिक्स चॅम्पिअनशिप–
श्री आपटे एस्. पी.

पुणे विद्यापीठाच्या वजन उचलण्याच्या संघात निवड व बेस्ट स्पोर्टस्मन ऑफ द इअर–
श्री. शामलाल मिलवाणी कप विजेते–
श्री. जमनालाल व्यास

पी. टी. (शा. शि.) विभाग –

पी. टी. फक्त प्री–डिग्रीसाठीच होती. प्री–डिग्रीचे बरेच विद्यार्थी व विद्यार्थीनी पी. टी. साठी होते. यावर्षी पी. टी. फक्त पहिल्या अधिवेशनात घेण्यात आली व दुसऱ्या अधिवेशनात पी. टी. च्या तासाच्या ऐवजी त्या वेळात विद्यार्थ्यांना व विद्यार्थीनींना इन्डोअर खेळांची व्यवस्था करून देण्यात आली. कॉमर्स विभाग सकाळी भरत असल्यामुळे कॉमर्स विद्यार्थ्यांची पी. टी. सकाळी ६--५० वाजता होती. आर्टस्च्या विद्यार्थ्यांची पी. टी. दुपारी ३–१५ वाजता आणि सायन्स विभागाची पी. टी. संध्याकाळी ४--१५ वाजता होत होती. अशा रीतीनें पी. टी. चे तास आठवड्यातून दोन दिवस तीन वेळेस होत होते

दुसऱ्या सत्रात सोमवार, व मंगळवार या दिवशी फक्त विद्यार्थीनींसाठी इन्डोअर खेळांची व्यवस्था बुद्धीबळ, टेबल--टेनीस, बॅडमिंटन व कॅरम, करण्यात आला होती. व विद्यार्थ्यांसाठी बुधवार व गुरुवार या दिवशी इन्डोअर खेळांची व्यवस्था करण्यात आली होती. पी. टी. च्या कामासाठी श्री. व्ही. एस्. मिलवाणी व श्री. लक्ष्मण पाटील यांनी मदत केली.

पी. टी. विभागाचे कार्य करीत असताना मला उप–प्राचार्य थत्ते यांनी सहकार्य केल्याबद्दल मी त्यांचा फार आभारी आहे.

एल्. टी. देशमुख
क्रिडा प्रमुख

या वर्षीच्या कार्यक्रमाची सांगता एन्. एस्. एस्. डे साजरा करून झाली. येत्या उन्हाळ्याच्या सुटीत पुन्हा एक शिबीर आयोजित केले जाणार आहे.

वरील कार्यक्रम राबविण्यासाठी आम्हास शासकीय अधिकारी, समाजसेवक व आमचे प्राध्यापक सहकारी तसेच प्राचार्य, उपप्राचार्य यांनी मार्गदर्शन करून मोलाचे सहकार्य केले त्याबद्दल आम्ही या सर्वांचे मनःपूर्वक आभार मानतो. याशिवाय इतर ज्या ज्ञात व अज्ञात व्यक्तींनी आम्हास सहकार्य केले त्यांचेही आम्ही आम्हारी आहोत पुढील विद्यार्थ्यांनी विद्यार्थी-- नेते म्हणून काम पाहिले. सर्वश्री देविदास माळ, नामदेव चौधरी, नरसिंह पाटील व कु. सरिता पाटील. सहाय्यक सहकारी – प्रा. व्ही. जे. चौधरी, प्रा. एम. डी. बोंडे प्रा. ग. नो. पंडीत, प्रा. सी. एल., चौधरी.

दि. ह महाजन
प्रमुख

कलामंडळ—

या वर्षी कलामंडळाचे उद्घाटन आमचे प्राचार्यांचे शुभहस्ते झाले. त्याप्रसंगी कु भारती ताम्हणकर यांच्या 'सुगम संगीता'चा कार्यक्रम योजिला होता. प्राचार्य पोतनीसांनी विद्यार्थ्यांना अभिजात संगीत ऐकण्याचा आवर्जून सल्ला दिला. तदनंतर सप्टेंबरमध्ये आम्ही 'सूरसिंगार'चा आर्केस्ट्रा सादर केला. वाचनालयाच्या नवीन इमारतीत हा कार्यक्रम फारच यशस्वी झाला. 'कविसमेलना'च्या कार्यक्रमात आम्ही जामनेरचे प्रसिद्ध कवि श्री एकनाथ देशमुख तसेच येथील कवयित्री सौ. जहागीरदार आदींना पाचारण केल होते. आमचे कवि राजा महाजन यांनी तर धमालच उडवला. उपप्राचार्य थत्ते यांचे प्रेरणेने श्री. उल्हे यांचा गायनाचा कार्यक्रम करण्यात आला. नंतरचा आगळा कार्यक्रम म्हणजे 'आपली आवड', विद्यार्थ्यांच्या आवडीच्या ध्वनिमुद्रिका वाजविण्यात आल्या. विशेष परिश्रम घेऊन आमच्या सेक्रेटरींनी 'रांगोळी स्पर्धे' चा कार्यक्रम घडवून आणला तर सुद्धा योग्य तो प्रतिसाद मिळाला नाही असे म्हटले पाहिज. विद्यार्थ्यांच्या विशेष आग्रहास्तव हिंदी चित्रपट 'जब अंधेरा होता है' हा दाखविण्यात आला.

या वर्षी कलामंडळाचे विद्यमाने 'हिंदी एकांकिका' स्पर्धांचा स्तुत्य उपक्रम आयोजित करण्यात आला. प्रा. तेजपाल चौधरी यांनी त्यासाठी अतिशय परिश्रम घेतले.

कलामंडळाचे वतीने पुणे विद्यापीठ पुरस्कृत 'नाटयशिबीर' आयोजित करण्यात आले. प्रा. सु. का. जोशी संयोजक होते पाच दिवस शिबीर अतिशय उत्साहात साजरे झाले. श्री. भालबा केळकर, श्री. दीनानाथ टाकळकर, श्री. राजगुरु आदींचे बहुमोल मार्गदर्शन विद्यार्थ्यांना मिळाले.

वरील कार्यक्रमांत आम्हाला प्राचार्य पोतनीस, उपप्राचार्य थत्ते, प्रा. रा. वा. पाटील प्रा. राजा महाजन यांचे विशेष सहाय्य झाले त्याबद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

हिंदी एकांकिका व वक्तृत्वस्पर्धा

हिन्दी विभाग व कलामंडळ याच्या संयुक्तवतीने आंतर महाविद्यालयीन "स्व शेट बन्सीलाल माणकचंद संघवी हिंदी एकांकी स्पर्धा" आयोजित करण्यात आल्या. या स्पर्धेत पाचोरा महाविद्यालयातील कलाकारांनी सादर केलेल्या 'स्मगलर्स हटाओ" या एकांकिकेस प्रथम बक्षिसाचा सन्मान मिळाला. इचा प्रित्यर्थ त्या कलाकारांना चांदीची ढाल देण्यात आली. इचाच कॉलेजातील इचाच एकांकिकेत काम करणाऱ्या स्मिता पाठक या विद्यार्थिनीस उत्कृष्ट अभिनयाबद्दल प्रथम पारितोषिक देण्यात आले.

अशा प्रकारे विद्यार्थ्यांतील अभिनय कलेच्या प्रवृत्तीस प्रोत्साहन दिल्याबद्दल आम्ही उतराण येथील उद्योगपती शेट श्री. प्रफुल्लचंद्र संघवी यांचे आभारी आहोत.

हिंदी-विभाग व वाङमय मंडळ यांच्या संयुक्तवतीने आंतर महाविद्यालयीन "शेट जगन्नाथ गणेशराम अग्रवाल हिंदी निबंध स्पर्धा" आयोजित करण्यात आल्या. या स्पर्धेत एकूण ६ महाविद्यालयातील १२ स्पर्धकांनी भाग घेतला. यात ढाल जिंकण्याचा सन्मान धुळे येथील विद्यावर्धिनी कॉलेजने मिळविला. व्यक्तिगत बक्षीस पाचोरा महाविद्यालयातील विद्यार्थी श्री. सतपालसिंह धनसिंह परदेशी या विद्यार्थ्यास मिळाले. विद्यार्थ्यांच्या लेखनप्रवृत्तीस उत्तेजन दिल्याबद्दल आम्ही शेट जगन्नाथ अग्रवाल यांचे आभारी आहोत.

हिंदी विभाग व वादविवाद मंडळ यांच्या संयुक्तवतीने आंतर महाविद्यालयीन "दादासाहेब भिकमचंद जैन हिंदी वक्तृत्व स्पर्धा" आयोजित करण्यात आल्या. ह्या स्पर्धेत १० स्पर्धकांनी भाग घेतला. त्यात धुळे येथील एस्. एस्. व्ही. पी. महाविद्यालयाने कप जिंकण्याचा सन्मान मिळविला. व्यक्तिगत स्पर्धकात पुणे येथील लॉ कॉलेजचे विद्यार्थी श्री. प्रदीप देशमुख यांनी प्रथम क्रमांक पटकावला. अशाप्रकारे विद्यार्थ्यांत वक्तृत्वाची प्रवृत्तीस प्रोत्साहन दिल्याबद्दल आम्ही जळगाव येथील प्रसिद्ध उद्योगपती श्री. 'सुरेशचंद्र जैन यांचे आभारी आहोत.

सेक्रेटरी
अरूण नेवे
नंदू काळे

चेअरमन
प्रा. श्री. र. याज्ञिक

वसतिगृह —

या वर्षी नव्या व जुन्या वसतिगृहात एकूण १३० विद्यार्थ्यांची व मुलींच्या वसतिगृहात एकूण ३३ मुलींची राहण्याची सोय करण्यात आली.

वर्षाच्या प्रारंभी वसतिगृहातील विद्यार्थी-विद्यार्थीनींची एक सभा प्राचार्य पोतनीस यांच्या अध्यक्षतेखाली आयोजित करण्यात आली. प्रारंभी रेक्टर प्रा. रा. वा. पाटील यांनी सर्व विद्यार्थ्यांचे स्वागत केले व वसतिगृहातील राहणीची थोडक्यात कल्पना दिली. विद्यार्थ्यांनी आपण सर्व एक कुटुंबातील आहोत या जाणीवेने व सुखदुःखात परस्परांची मदत करण्याच्या भावनेने राहिले पाहिजे, त्या गोष्टीचे प्राचार्यांनी आग्रहाने प्रतिपादन केले.

अभ्यासमंडळ –

या वर्षी अभ्यास-मंडळाचे उद्घाटन येथील प्रसिद्ध वकील व आपल्या विधि महाविद्यालयातील प्राध्यापक श्री. बोरोले वाय्. एम्. यांच्या भाषणाने झाले. विद्यार्थ्यांनी योग्य व अयोग्य जाणून घेण्याचे व स्वयंप्रेरणने निर्णय घेण्याचे वळण आपल्या विचार शक्तीला लावले पाहिजे, असे आवाहन त्यांनी भाषणातून केले. आजचे 'विद्यार्थी-जीवन' हा त्यांच्या भाषणाचा विषय होता

दि. १०।१०।७५ रोजी प्रा. प्रभाकर चौधरी (बी. एड्. कॉलेज) यांनी आपल्या 'चंद्रास्त' या

खंडकाव्याचे वाचन केले. अध्यक्षस्थानी प्रा. राजाभाऊ महाजन हे होते. काव्यवाचनातून कवीचा आशय विद्यार्थ्यांना प्रभावीपणे जाणवला.

दि. १३।२।७६ रोजी येथील ख्यातनाम वकील श्री. पी बी. भंगाळे यांचे ' आपले दैनंदिन जीवन व कायदा ' या विषयावर व्याख्यान झाले. रोजच्या व्यवहारात आपण न कळत कायद्याचे उल्लंघन कसे करीत असतो हे त्यांनी सोदाहरण सांगितले. शेवटी त्यांनी सांगितले की कायद्यास नीतीचे अधिष्ठान प्राप्त करून देणे हे आपले ध्येय असले पाहिजे. अभ्यास मंडळाचे सेक्रेटरी म्हणून श्री. आर. एन्. पाटील यांनी काम पाहिले.

स्नेहसम्मेलन–

वसतिगृहातील विद्यार्थी-विद्यार्थीनींचे स्नेह-सम्मेलन २६।१।७६ रोजी अतिशय प्रसन्न वातावरणात सम्पन्न झाले.

सकाळी मनोरंजक खेळांनी कार्यक्रमास प्रारंभ झाला श्री. खवलकर यांनी खेळाचे योग्य संचालन केले. त्यांना श्री. येवले यांची मदत होती. मीना-बाझारात विद्यार्थ्यांचा अमाप उत्साह दिसून आला. श्री. जीवराम पाटील कु. सुरभा धांडे व कु. प्रतिमा भारंबे यांनी ही बाजू उत्तम प्रकारे सांभाळली. या कार्यक्रमास नेहमीप्रमाण प्रा ए. पी. चौधरी यांचे मार्गदर्शन लाभले. त्यांचे आभारी आहोत.

दुपारच्या करमणूकीच्या कार्यक्रमात विविधता होती. ऑर्केस्ट्रा, नाटचछटा, वार्तापत्र व शेला-पागोटे असा तीन तासांचा भरगच्च कार्यक्रम होता. श्री. पाटील आर. डी. व श्री. पाटील आर. एन. यांनी ऑर्केस्ट्राची बाज सांभाळली. श्री. शिवाजी पाटील यांनी भांगडा नृत्याचे व्यवस्थापन केले. भांगडा नृत्यास श्री. पोळसरांचे बहुमोल मार्गदर्शन लाभले. बसंत पाटील याचे भांगडा नृत्यातील नेतृत्व व कौशल्य व सुभाष गणपत यांचा अभिनय ही वाखाणण्यासारखी होती. सम्मेलन यशस्वी होण्यासाठी अनेक विद्यार्थी व विद्यार्थीनी धडपडत होते. त्या सर्वांचा नामानिर्देश करणे शक्य नाही सेक्रेटरी म्हणून श्री. सुरेश पाटील यांनी काम पाहिले. त्यांच्या शांत व मनमिळाऊ स्वभावामुळ विद्यार्थी-विद्यार्थिनींचे त्यांना चांगले सहकार्य लाभले.

प्रा. खारुळ आर जी.
रेक्टर,
मुलींचे वसतिगृह

जेवणाचा क्लब--

वसतिगृहात जेवणाची व्यवस्था क्लब पद्धतीने केली जाते. क्लबची कामे आळी-पाळीने विद्यार्थी-वर्गच करीत असतो. या वर्षात सेक्रेटरी व स्टॉकमन म्हणून खालील विद्यार्थ्यांनी कामे पाहिली. रामदास नामदेव पाटील, जीवराम नामदेव पाटील, शिवाजी त्र्यंबक पाटील, पीतांबर बापू पाटील, विक्रम जुलाल महाजन रवींद्र केशव महाजन, संतोष दगा बागले, यशवत मिठाराम बऱ्हाटे, सुरेश देवराम पाटील, पंडित धनू पाटील, प्रदीप हरी कोल्हे, युवराज ओंकार पाटील. बोरसे रामराव भिकनराव, भोई लोटू काळू, नेमाडे ज्ञानदेव चांगदेव, कोळंबे शशिकांत.

आम्हास प्राचार्य पोतनीस, उप-प्राचार्य थत्ते याचे बहुमोल मार्गदर्शन लाभत गेले तसेच प्रा. नेमाडे डी. एस् व प्रा. ए. पी. चौधरी यांचे पण सहकार्य लाभले. या सर्वांच आम्ही आभारी आहोत.

प्रा. रा बा. पाटील
रेक्टर
मुलांच वसतिगृह.

वादविवाद मंडळ –

व्यख्याने--

खासदार प्रि. या. शि. उर्फ भाईसाहेब महाजन यांचे हस्ते वा. वि. मंडळाचे उद्घाटन झाले. यासमयी त्यांनी "वीस कलमी कार्यक्रमाची" कलमवार व उद्बोधक अशी माहिती दिली.

पुणे युनि. कार्यकारिणीचे सदस्य साथी एस्. एम्. जोशी यांनी "२० कलमी कार्यक्रम व सद्यः स्थिती ' या विषयावर विचार जागृती केली.

संरक्षण शास्त्र प्रमुख (पुणे यु.), कर्नल अभ्यंकर यांनी ' भारताच्या संरक्षण विषयक समस्या " या विषयावर अभ्यासपूर्ण, मर्मग्राही विवेचन केले.

श्री भडभडे यांनी "बुध्यंक व त्याचे मोजमाप " या विषयावर शास्त्रोक्त माहितीपूर्ण विवेचन केले.

विद्यार्थी सहभाग--

या वर्षी पुणे रानडे वक्तृत्व स्पर्धेसाठी श्री. सतीश वाणी व श्री. विनायक दीक्षित यांचा संघ पाठविण्यात आला. त्याचप्रमाणे लोकहितवादी मंडळ, जळगाव, वक्तृत्व स्पर्धेसाठी कु. मंगला ठोबरे व श्री. अनिल पाठक यांचा संघ पाठविण्यात आला.

जळगाव नगरपालिकेतर्फे योजिलल्या वक्तृत्व स्पर्धेत श्री. विनायक दीक्षित यांनी दुसरे बक्षिस पटकावले व कु. खुल्लोडकर यांना उत्तेजनार्थ बक्षीस मिळाले.

संत ज्ञानेश्वर ज. श. समितीतर्फे " संत ज्ञानेश्वर वाङ्मय " या विषयावरील वक्तृत्व स्पर्धेत पुढील विद्यार्थ्यांनी उत्तम यश संपादन केले. कु. छापेकर – प्रथम क्रमांक, श्री. अनिल पाठक – द्वितीय क्रमांक व कु. दिघे – तृतीय क्रमांक.

या वर्षापासून आपल्या कॉलेजने हिंदी आंतरमहाविद्यालयीन वक्तृत्व स्पर्धा – उपक्रम सुरू केला आहे. त्यासंबंधी वृत्तांत इतरत्र दिला आहे.

प्रा द. य कर्वे
कार्यकारी अध्यक्ष
वादविवाद मंडळ

वाङ्मय मंडळ—

उद्घाटन - १. प्रा. ह. श्री. शेणोलीकर (धुळे)
माझा साहित्यविषयक दृष्टिकोण
२. प्रि. राजदेरकर प्र. द. (नाशिक)
मनाची मशागत
३. श्री. सुभाष सोनवणे
उप-संपादक, लोकसत्ता (मुंबई)
वृत्तपत्रीय ललित वाङ्मय
४. श्री. सुधाकर गायधनी (कोल्हापूर)
काव्य वाचन
५. प्रा. अ. दा. आठवले (पुणे)
ज्ञानेश्वरीतील ' ज्ञान ' मार्ग
६. डॉ रं. स. गोडबोले (पुणे)
ज्ञानेश्वर : जीवन व तत्वज्ञान
७. प्रा. डॉ. भा. दि. फडके
मराठी लघुकथा

प्रा. सु. का जोशी
कार्याध्यक्ष

REPORT

N. C. C.

All N. C. C. activities started late this year because of the delayed results of various examinations. The organisation of our College Unit was the same as it was last year. Three N. C. C. companies, each consiting of 94 cadets, were allotted to our College. The N. C. C. enrolment started in the last week of July and regular N. C. C. parades began in the first week of August.

The Independence Day was celebrated on 15th August 1975. Promise Parade was held on the same day. Principal C. R. Potnis took the salute and administered the oath to N. C. C. cadets and officers. Capt. A. G. Karnik commanded the parade.

Lt. Col. R. S. Rathod took over as Battalion Commander in the first week of SEPT. '75. The Group Commander Lt. Col. A. W. Shahane, Amaravati Group visited our College unit in Sept. 75. He saw the cadets undergoing N. C. C. training. He expressed great satisfaction over the kind of training that was being imparted to the cadets. We discussed our difficulties regarding N. C. C. store and allied things with him and he assured us that be would help us in tiding over these difficulties.

N. C. C, Annual Training Camp was held at Devlali from 6th Nov. to 19th Nov. 1975. The camp was unique because the emphasis was given on practical training to the cadets. The camp was a great success because the training programme was planned in such a manner that our cadets were able to visit the Artillery Centre and the School of Artillery. They had the opportunity to see the actual training being given to the cadets and see various types of guns and radar equipment. Our cadets enjoyed these two visits very much. Competitions were held and prizes were given. The Camp Commandant Lt. Col. P. R. Saranjame, Officers & OR S took great pains to make the camp lively and a grand success.

We organized various inter-company competition before the Republic Day. Ex-N C C. Officer Capt. R. K, Dixit kindly consented to be the Judge for these competitions. We appreciate his co operation, The Prize for best Drill (Inter Company) was bagged by Coy 2.

The Republic Day Parade was held on 26th January 76. Principal C. R. Potnis took the salute and gave away the prizes. Lt. V. B. Shah commanded the Parade. One Platoon of our College participated in the District Republic Day Parade.

N. C. C. Director for Maharashtra, Goa, Div & Daman, Brigadier H. S. Sandhu paid a visit to our College in the last week of January 1976. He was deeply impressed by the smart turn-out of cadets and their enthusiasm for N. C. C. training. He was accompanied by the Group Commander, Lt. Col. Shahane.

The following cadets were selected for Army Attachment

1) C. W. O. S. P. Kolhe 2) Sgt. V S. Pawar 3) CWO. S. S. Patil and 4) Cpl. K S. Chaudhari.

C. S. U. O. V. K. Patil and L/Cpl. Jagatap were selected by the gronp for the Republic Day parade at combined Leadership Camp at Wadi. L/Cpl. Jagtap attended the camp at Devlali but could not go further as he was ill at the time of final selection.

2/Lt. V. B. Shah was promoted to the rank of Lieutenant. Major J. B: Khadke retired from active N. C. C. Service. We gratefully acknowledge his service to N. C. C.

A special Cadre was run for the benefit of Cadets appearing for B & C certificate examination. We are confident that our cadets will give a good account of themselves in these examinations.

We take this opportunity to express our deep gratitude to principal C. R. Potnis, Vice-Principal M. M. Thatte for their valuable guidance and and full Co-operation in all N. C. C. activities. We also thank all those who have helped and guided us from time to time in different N. C. C. activities.

—N. C. C. Officers.

PLANNING FORUM

In order to diversity and make students more active, 1) Paper Reading Committee, 2) Study Tour Committee, 3) Survey Committee and 4) Statistical Information Collection Committee were formed composing of four students each. As usual, this year also lectures of eminent persons were arranged. Shri. S. G. Deshapande of B M.College of Commerce, Poona delivered a lecture on ' Twenty Pointsn Programme ' Prin. B. S. Bhanage of Bombay spoke on 'आर्थिक विकासाचा अंत'. Dr. Vikas Chitre of Gokhale Institute of Poona gave a talk on " Constraints of Monetary Policy ". We intend to participate in the Socio-Economic Survey of of Bholane village, to be arranged under the ' COHSIP ' Scheme.

We thank all the members of the staff and students for their co-operation and support to our activities.

Prof. D. V. Patil
Chairman

Shri Satish Wani
Miss Yogini Bhave
Secretaries

ENDOWMENT & PRIZES, 1975-76

1) Kher and Gambhirmal Prize for the best student in the College	1) Katdare Vivek Vasantrao 2 Bhave Shekhar Moreshwar
2) P. V. Ratnaparakhi Prize for standing 1st at the F. Y. B. A. and F. Y. B. Sc. Examination.	Thatte Sunil Mukund
3) Manubhai Desai Prize for the student from Khadesh wh has highest number of marks at the S. S. C. examination amongst those joining this College.	Patil Rajendra Namdeo
4) Barjibhe Endowment Prize for obtaining highest number of marks in English atthe Pre-Degree Arts examination 1975 equally divided between.	1) Miss Joshi Meera Ganesh 2 Miss Indani Nagina Somnath
5) D. R. Nadkarni Science Prize for the Student who stands 1st at the Pre-Degree Science examination 1975.	Bhave Shekhar Moreshwar
6) D. U. Wani Prize for obtaining highest number of marks in Mathematics at the Pre-Professional examination 1975.	Joshi Rajeev Dinkar
7) V. V. Gandhe & Satyabhama Gandhe prize for the student for obtaining highest number of marks in Marathi special at the TYBA examination 1975.	Mahajan Bhagwan Nathu
8) Dr. K. V. Paradkar prize for the student who stands first at the Pre-Professional examination with 'B' Group, 1975.	Thatte Sunil Mukund
9) Tapiram Bhagwan Chaudhari & Rambai Chauhdari, Thorgavan	
a) for the Student who stands first in P. D. Sc. examination 1975.	Bhave Shekhar Moreshwar
b) for standing first in P. D. Arts, 75 examination (first amongst lady students)	Miss Borate Suhasini Narayan
10) Science Association prize for the student who stands first in IIIrd & IVth Semesters of B. Sc. Degree Course examination 1975.	Mrs. Mahajan Meena Ratnakar
11) Science Association prize for the Student who stands first in F. Y. B. Sc, examination 1975.	Thatte Sunil Mukund

शेतकरी साखर कारखाना व नगरपालिका
याच्या सांईसाठी खास डिझाईननें व मशिनरीच्या साहाय्याने तयार केलेला

प्रवीण ट्रेलर

३ टन, ५ टन व ६ टन या प्रकारात हैड्रोलिक पद्धतीने टीपींग होणारे ट्रेलर बनविलें जातात.

निर्माते –
प्रवीण मेटल वर्क्स
८ पोलन पेठ, जळगाव फोन नं. ४०७५

सुरेश फोटो स्टुडीयो

......एका तळ्यांत होती, बदके पिले सुरेख
होते कुरूप वेडे, पिल्लू तयात एक
-शहरात आपुल्या अनेक, स्टुडिओ आहेत सुरेख
पिल्लापरी आमुचा एक, स्टुडिओ आहे तयात
अंती तुम्हीच समजावे, फोडोनि कशास सांगावे !

--सुरेश चौधरी
'सुरेश फोटो स्टुडिओ' जळगाव

फोन नं. ३५१४

गृहजीवन प्रोव्हीजन्स्

जिल्हा पेठ (नटराज थिएटर समोर) जळगाव

उत्तम निवडक किराणा, सर्व प्रकारचा सुटा चहा, सुकामेवा, बिस्किटस्, सौंदर्य प्रसाधने चॉकलेटस् व इतर गृहोपयोगी वस्तु योग्य भावात मिळण्याचे भरवशाचे ठिकाण

माल घरपोच पोहचवण्याची व्यवस्था

न्यू मॉडर्न इंजिनिअरिंग वर्क्स

२३, पोलन पेठ, जळगाव

स्पेशालिस्ट : सर्व ऑईल इंजिनचे वॉटर पंप, ऑईल मिल,

आणि

ऑटोमोबाईलचे रिपेअर खात्रीशीर करून मिळेल.

प्रो. अेम्. अेस्. पिसुटे

احوالِ واقعی

ڈاکٹر افتخار احمد فخرؔ۔ ایم۔ اے۔ پی۔ ایچ۔ ڈی
(صدرِ شعبۂ اُردو، فارسی۔ ایم۔ جے کالج۔ جلگاؤں مہاراشٹر)

گہوارہ پھر وطن ہے امن اور شانتی کا
اے جذبِ باہمی اب خدشہ نہیں دُوئی کا

مرہونِ لطف یوں تو دل ہے کبھی کبھی کا
لیکن جنوں ہے طالب، تسکینِ دائمی کا

بادِ سموم نکلی موجِ بہار آئی
گذری خزاں وہ آیا موسم شگفتگی کا

اب فصلِ گُل جو آئی دورِ نشاط لائی
نکھرا ہوا ہے چہرہ گلشن میں ہر کلی کا

شادابیٔ چمن کا اب حال یہ ہے مالی
ہر برگِ گُل ہے دفترِ احوالِ واقعی کا

بادِ بہار بھی ہے صوتِ ہزار بھی ہے
احساس تک نہیں ہے دل کو کسی کمی کا

صحنِ چمن میں اپنا اب وہ نہیں ہے عالم
ہوتا ہے حال جیسے غربت میں آدمی کا

پیدا کرے تو کوئی حق آشنا نگاہیں
مظہر ہے ذرہ ذرہ عرفان و آگہی کا

بھارت ہے درحقیقت اک مظہرِ حقیقت
ہر برگِ گُل ورق ہے تفسیرِ زندگی کا

کر دے نہ دم بخود پھر موجِ غمِ زمانہ
اے ساقیٔ محبت لے جام سرخوشی کا

کچھ اور ہو زیادہ، ساقی سرورِ بادہ
رقصاں نگاہ میں ہو میخانہ زندگی کا

سورج کی روشنی میں اندھیر ہو نہ ساقی
چلتا رہے ہمیشہ یہ دَور منصفی کا

خاکِ وطن ہو نازاں اے فخرؔ اندرا[1] پر
ظلمتکدہ میں ہے جو مینارِ روشنی کا

[1] اندرا گاندھی

حسین پیروں کو بوسہ دیا میں نے اور دھیرے دھیرے کمرے سے باہر نکل گیا۔ اس وقت ایک لمحے کے لئے گوتم بدھ کی یاد آئی تھی پھر میں تیز تیز قدم اُٹھاتا ہوا اندھیرے میں اسٹیشن کی طرف چل پڑا اور میں سنیاسی بن گیا۔ میں کاشی گیا، متھرا گیا۔ جہاں جہاں بھی گیا تمہاری یاد ساتھ رہی۔ دل کے آئینہ میں ہمیشہ تمہارا چہرہ کانپتا رہا۔ میں نے تمہیں بھول جانے کی بڑی کوشش کی مگر ناکام رہا۔ آج دو سال بعد جب میں شہر میں آیا تو پتہ چلا کہ پردیپ نے تم سے شادی کر لی ہے۔ یہ سن کر میری آنکھوں میں خوشی کے آنسو بھر آئے۔ بھگوان سے پرارتھنا ہے کہ تم ہمیشہ خوش رہو" اور راج بڑی تیزی سے کمرے کے باہر چلا گیا۔ راکھی دیکھتی رہی اتنے میں پردیپ سیٹیاں بجاتا ہوا کمرے میں داخل ہوا اور بولا۔ "راکھی! دیکھو میں تمہارے لئے آج کتنی ساری چیزیں لایا ہوں"۔ پردیپ نے کاغذ کے تین چار ڈبے پلنگ پر رکھ دیئے۔ راکھی نے کوئی جواب نہیں دیا۔ وہ چُپ چاپ دروازے کی طرف دیکھ رہی تھی۔

"تمہاری طبیعت تو ٹھیک ہے نا؟" پردیپ پلنگ پر بیٹھ گیا۔ "ایسا لگتا ہے میری کوئی چیز کھو گئی ہے۔ ان دنوں تم عجیب عجیب باتیں کرنے لگی ہو۔ آرام کرو۔" دوسرے دن پردیپ نے اخبار پڑھتے ہوئے کہا "ایک عجیب خبر آئی ہے۔ ایک سنیاسی نے کل رات خودکشی کر لی۔ بتایا جاتا ہے کہ سنیاسی کو کسی لڑکی سے پیار تھا۔ اس نے بھگوان کی راہ پر چل کر اس پیار کو بھول جانے کی کوشش کی مگر ناکام رہا۔" اس کے بعد پردیپ دوسری خبریں پڑھ کر سناتا رہا۔ مگر راکھی کو کچھ سنائی نہیں دے رہا تھا۔ اچانک وہ چیخ پڑی۔ "کیا ہوا راکھی"؟ پردیپ نے گھبرا کر پوچھا۔

"پردیپ ایسا لگتا ہے کہ کوئی آواز دے رہا ہے۔ میں ایک ندی کے کنارے کھڑی ہوں۔ ندی کے دوسرے کنارے سے مجھے کوئی آواز دے رہا ہے اور آواز جانی پہچانی ہے۔ تم سُن رہے ہو نا پردیپ؟" پردیپ نے اپنا چہرہ اخبار میں چھپا لیا۔ شاید وہ رو رہا تھا۔

تعلیم نسواں

از۔ بی۔ اے۔ شیخ (ادبی۔ ڈی۔ آرٹس)

سماج کی گاڑی جن دو پہیوں پر چلتی ہے وہ مرد اور عورت ہیں۔ آج کے زمانے میں جتنا مرد کی تعلیم کو سراہا جا رہا ہے اُتنا ہی اگر عورتوں کی تعلیم کو بھی سراہا جائے تو بے جا نہ ہوگا۔ کیونکہ عورت ہی بچے کی پہلی درسگاہ ہے۔ اگر بچے کی ماں تعلیم یافتہ ہو تو یقیناً بچہ بھی تعلیم یافتہ نکلے گا۔ اور سماج ترقی کی راہ پر گامزن ہوگا۔

آج ہماری قوم دوسری قوموں کے مقابلے میں لڑکیوں کو تعلیم دینے سے قاصر ہے۔ آج کا انسان دقیانوسی باتوں میں اگر تعلیم کو بُرا بھلا کہتا ہے۔ مگر تعلیم کی اہمیت نہیں جانتا۔ وہ اپنی لڑکیوں سے خود ہی غیر مطمئن ہوتا ہے اس پر ہمارا ان پڑھ طبقہ سارا قصور تعلیم ہی پر تھوپ دیتا ہے۔ جبکہ تعلیم ہر کسی کو بُرے افعال سے روکتی ہے اور اخلاقی تعلیم انسانیت کو سنوارتی ہے۔ تعلیم یافتہ ماں ہی بچوں کے مستقبل کو روشن کر سکتی ہے۔ خداوند کریم قرآن پاک میں یہ فرماتا ہے کہ "ہر مرد اور عورت پر تعلیم فرض ہے"۔ لیکن افسوس صد افسوس کہ ہمارا سماج خدا کے فرمان کو بھی بھول بیٹھا ہے۔ میں تو بس اتنا ہی کہوں گا آج ہماری قوم کے افراد خدا کے فرمان کے ساتھ خود خدا کو بھی فراموش کر چکے ہیں، اور اس کا سبب صرف جہالت ہے۔ بالخصوص تعلیم نسواں کی طرف سے مجرمانہ لاپرواہی ہے۔ تعلیم نسواں کے بغیر ملک و قوم دونوں خسارے میں ہیں۔ تعلیم نسواں کی طرف اگر ہماری قوم نے توجہ نہ کی تو ابھی اور بھی پسماندہ تر ہوتی جائیگی جبکہ ہمسایہ قوم بام عروج پر پہنچ چکی ہوگی۔

"یارانِ تیز گام نے منزل کو جا لیا
ہم محوِ نالۂ جرسِ کارواں رہے"

دو لطیفے

از۔ شیخ لطیف شیخ علیمی (ادبی۔ ڈی۔ آرٹس)

(۱) ایک مولانا نے ایک روپیہ کا سامان ایک دوکان سے خریدا۔ روپیہ ادا کرنے لگے تو دوکاندار نے نوٹ لینے سے انکار کر دیا اس لئے کہ وہ بہت ہی میلا کچیلا اور کٹا پھٹا تھا۔ اس پر وہ مولانا رونے لگے۔ کسی راہگیر نے رحم کھا کر اپنی جانب سے مولانا کو ایک روپیہ دے دیا تب بھی مولانا روتے ہی رہے۔ لوگوں نے پوچھا "اب آپ کیوں رو رہے ہیں؟" مولانا نے جواب دیا "اگر وہ نوٹ بھی اچھا ہوتا تو میرے پاس دو روپے ہو جاتے۔"

(۲) دو شرابی دھوپ میں آ کر کھڑے ہوئے۔ ایک نے دوسرے سے کہا "یار آج دھوپ بہت نرم ہے کیا چاند نکلا ہے؟" دوسرے شرابی نے جواب دیا "یہ تو سورج ہے۔" اس پر دونوں میں بحث ہونے لگی "نہیں، سورج ہے" — "نہیں چاند ہے"۔ آخر طے یہ ہوا کہ کسی تیسرے شخص سے پوچھا جائے کہ یہ سورج ہے؟ یا چاند؟ اس تیسرے شخص نے جواب دیا "یار میں گاؤں میں نہیں رہتا باہر کا ہوں۔"

نہ بات بڑھا نہ ڈاڑھی

ایک مولوی منش مؤکل علامہ اقبال کے پاس اکثر و بیشتر آتے اور اپنی وراثت کے جھگڑوں سے متعلق ان سے مشورہ لیتے مگر ہر بار کچھ وعظ بھی فرما جاتے۔ اقبال سے یہ بھی کہتے کہ آپ عالم دین ہیں اور شریعت حقہ کے حامی ہیں مگر آپ ڈاڑھی نہیں رکھتے جو ایک اسلامی شعار ہے ایک روز انکی تلقین کا ایسا اثر ہوا کہ اقبال نے ان سے کہا کہ ہم آپ ایک معاہدہ کریں۔ مسلمان کے چہرے پر داڑھی نہ ہونا بھی ایک شرعی نقص اور کوتاہی ہے اور اپنی بہن کو وراثت سے محروم کرنے کی کوشش کرنا بھی ایک شدید قسم کی معصیت اور شریعت کی خلاف ورزی ہے۔ لائیے ہاتھ بڑھائیے میں داڑھی بڑھائے لیتا ہوں بشرطیکہ آپ اپنی بہن کو وراثت سے محروم نہ کریں۔ مگر نہ مولوی صاحب کا ہاتھ آگے بڑھا نہ اقبال کے چہرے پر داڑھی بڑھی۔

آدمی کی پہچان

مطلب پرست خود غرض انسان سے بچ کر ہی رہنا چاہیئے۔ ترقی کرنے والا انسان دوسرے کے عیبوں کی بجائے اپنی ہی کمزوریاں تلاش کرتا ہے۔ وہ خوب سمجھتا ہے پھونس سے آگ بُجھا نہیں کرتی اور بھڑک جاتی ہے۔ وہ تو گائے سے سبق لیتا ہے جو گھانس کھا کر دودھ دیتی ہے۔ سانپ کی پیروی نہیں کرتا۔ جو دودھ پی کر بھی ڈس لیتا ہے۔ نادان نہیں جانتا فضول رنج سے جو لوگ ترقی کرتے ہیں وہ حجام کی قینچی کی طرح عمل زیادہ، کام کم پر عمل نہیں کرتے بلکہ درزی کی قینچی بن جاتے ہیں۔ جس کی آواز تو کم ہوتی ہے اور کام زیادہ۔

(یوسف دہلوی)

آئی تھی۔ لیکن نوجوان کے اندازِ گفتگو نے اُسے بُری طرح زخمی کر دیا ؎

کہاں یہ تابِ تکلم کہ عرضِ حال کریں
حضورِ دوست نظر کو زبان بنانا ہے

دوسرے دن کالج میں اُسے اپنی سہیلی سے معلوم ہوا کہ وہ نوجوان اپنے کالج کی کرکٹ ٹیم کا کپتان ہے۔ ٹھیک اُسی دن کالج کا کسی
بیرونی ٹیم سے ایک روزہ کرکٹ میچ تھا۔ پریما کو اپنے چھوٹے بھائی کی طبیعت زیادہ خراب ہونے کی وجہ سے گھر واپس جانا پڑا۔ کپتان سلیم کی
تیز رفتار بالنگ اور زوردار بلے بازی کی حریف ٹیم تاب نہ لاسکی اور کالج کو شاندار فتح حاصل ہوئی۔
اگلے دن لائبریری میں جاتے ہوئے پریما اور سلیم کا سامنا ہو گیا۔ پریما کی زبان سے خود بخود مبارک بادی کے الفاظ نکل گئے۔ سلیم نے
اپنے آپ کو سنبھالتے ہوئے پوچھا "کیا آپ نے بھی میچ دیکھا؟" پریما کے دل میں ایک دھچکا سا لگا۔ "نہیں میری سہیلی کہہ رہی تھی کہ آپ بہت
اچھا کھیلے" سلیم معاف کرنا میں جلدی میں شکریہ ادا کرنا تو بھول ہی گیا۔
دن گزرتے رہے اور محبت کا یہ ننھا مُنا پودا پروان چڑھتا رہا۔ اب تو وہ ایک جان دو قالب ہو گئے۔ ایک دوسرے کو دیکھے بغیر
انھیں ذرا چین نہ آتا۔ اگر کسی وجہ سے دونوں میں سے ایک کالج نہیں آتا یا دکھائی نہیں دیتا تو دوسرے کی حالت غیر ہو جاتی۔ اب سلیم
اکثر کلاس میں روحانی طور سے حاضر رہنے لگا اور لیکچرر کو دھوکا دینے کو کاپی کے سفید اوراق کو کالا کیا کرتا۔
ایک دن وہ اسی طرح اپنے خیالوں میں مگن تھا کہ اچانک لیکچرر نے سوال کیا "میاں سلیم تم کیا کر رہے ہو؟" وہ سنبھلنے بھی نہ پایا تھا کہ دوسرا
سوال ہوا "ذرا پڑھ کر سنایئے آپ نے کیا لیکچر نوٹ کیا؟" وہ پڑھنے لگا "پریما میں تم سے محبت کرتا ہوں کیا تم بھی مجھ سے اُتنی ہی محبت کرتی ہو؟"
اس بدحواسی پر کلاس قہقہوں سے گونجنے لگا اور سلیم کے چہرے پر ہوائیاں اُڑنے لگیں۔ اس کی سمجھ میں نہیں آ رہا تھا کہ وہ کیا کر بیٹھا ہے۔
۲۶ جنوری کو کالج میں کھیلوں کے زبردست مقابلے ہوئے۔ کالج کی کرکٹ ٹیم فائنل میں پہنچ گئی۔ سلیم کی زوردار بلے بازی اور تیز رفتار
بالنگ کے سامنے کوئی بھی حریف ٹیم ٹھہر نہ سکی۔ اس دن جب وہ گھر آیا تو اس کے پٹھوں میں درد سا معلوم ہونے لگا۔ رات میں اُس نے اُس
طرف زیادہ توجہ نہ کی صبح کالج میں جب وہ پریما سے ملا تو وہ سوچنے لگا کہ کل اُس نے میرا کھیل ضرور دیکھا ہوگا نہ جانے میرے کھیل کے بارے
میں کیا رائے قائم کی ہوگی؟ لیکن اس سے پہلے کہ سلیم کچھ بولے پریما نے معذرت چاہی۔ "میں آپ کا کھیل دیکھنے نہ آسکی۔ گھر کے سب لوگ
کسی شادی کی تقریب میں گئے ہوئے تھے۔ تمام کاموں کی ذمہ داری مجھ پر آ پڑی تھی۔" سلیم نے بُرا سا منہ بناتے ہوئے کہا "ایسے ہی موقعوں پر
ضروری کام نکلتے ہیں" پریما نے بھی چھیڑتے ہوئے کہا کہ "آپ نے ہمیں اطلاع تھوڑے ہی دی تھی جو ہمیں معلوم ہوتا"
رات میں درد زیادہ ہونے کی وجہ سے وہ ڈاکٹر کے پاس گیا۔ ڈاکٹر نے معائنہ کیا "تمہارے پٹھوں سے تم نے ضرورت سے زیادہ سخت
محنت کی ہے اس لئے یہ سخت ہو گئے ہیں۔ اب آئندہ ان سے کوئی سخت کام لیا گیا تو یہ تمہاری زندگی کے حق میں مُضر ثابت ہو سکتا ہے وہ پھٹ
پڑیں گے" سلیم نروس ہو گیا۔
اُن دنوں ایک بیرونی ٹیم ہندوستان کے دورے پر آئی ہوئی تھی۔ کالج سے بھی اس سے یک روزہ میچ قرار پایا۔ لیکن سلیم
نے کھیلنے سے انکار کر دیا۔ پرنسپل صاحب نے بھی اُسے بہت سمجھایا کہ ہم نے تمہاری خاطر ہی اس ٹیم سے میچ طے کیا ہے۔ لیکن وہ ٹس سے
مس نہ ہوا۔ جب پریما کو معلوم ہوا کہ کالج کا بیرونی ٹیم سے میچ ہے اور سلیم نہیں کھیل رہا تو اس نے سلیم سے کہا "پلیز! میری خاطر ایک بار کھیلئے
میں نے آپ کا کھیل نہیں دیکھا۔ اب کی بار میں ضرور آؤنگی"۔
ع "پھول کی پتی سے کٹ سکتا ہے ہیرے کا جگر" اور ... سلیم نے کھیلنا منظور کر لیا۔ پرنسپل صاحب نے اُسے گلے سے لگا لیا۔ دوسرے
روز پریما اپنے چھوٹے بھائی کو لے کر دوا خانے گئی تو دورانِ گفتگو ڈاکٹر صاحب سے معلوم ہوا کہ اب اگر سلیم کرکٹ کھیلا تو اس کے لئے یہ کھیل
زندگی اور موت کا کھیل ہوگا۔ وہ یہ سن کر سناٹے میں آ گئی اور ویسے ہی سلیم کے گھر گئی اور بولی خدارا آپ یہ میچ نہ کھیلئے۔ میں نے تو آپ کا کھیل
دیکھا ہے۔ یہ کہتے ہوئے اس کی آنکھوں سے آنسو جاری ہو گئے۔ لیکن سلیم نے کہا کہ پرنسپل صاحب جو پہلے نا اُمید ہو گئے تھے۔ میں نے انھیں زبان

دے دی ہے اب مجھے اپنا عہد پورا کرنا ہوگا۔ اب کی بار آپ ضرور آیئے یہ میرا آخری کھیل ہوگا۔ یہ کہتے کہتے اسکی آواز بھرا گئی۔ پریما کا جادو
اب کی بار چل نہ سکا۔
میدان تماشائیوں سے کھچا کھچ بھرا ہوا تھا۔ کالج کی لڑکیوں کے لئے شامیانہ نصب کر دیا گیا تھا۔ پریما کالی ساڑی میں ملبوس کھڑی تھی
بیرونی ٹیم نے ... ا رنز پر اننگ ڈکلیر کر دی تھی۔ سلیم نے اس کے بلے بازوں کو بھی ناکوں چنے چبوائے چائے پانی کے بعد کھیل پھر شروع
ہوا۔ سلیم نے بلا ہاتھ میں لے کر ایک نظر شامیانے پر ڈالی اور مطمئن ہو گیا۔ اُدھر سے سبز رنگ کے رومال سے اشارہ ہوا جو کہ پریما گرمی
سے بچنے کے بہانے ہلا رہی تھی۔ مخالف ٹیم کے فاسٹ بالروں نے سلیم کو چھٹی کا دودھ یاد دلا دیا۔ سبز رومال ہل ہل کر اُسے للکارتا رہا۔ آخر
پانسہ پلٹا اور سلیم نے حریف ٹیم کے بالروں کی پٹائی شروع کر دی میدان تالیوں سے گونجنے لگا۔ ابھی وقت ختم ہونے میں صرف ایک منٹ
باقی تھا اور رنز صرف ۹۹۔ ہر ایک پُر اشتیاق نظروں سے سلیم کی طرف دیکھ رہا تھا پریما نے بھی اپنے مخصوص انداز میں اس کی ہمت افزائی
کی۔ پھر کیا تھا سلیم سب کچھ کرنے کے لئے تیار تھا۔ اس بار اُس نے اپنی پوری قوت سے ہاتھ گھمایا۔ گیند سنسناتا ہوا باؤنڈری پار کر گیا ایک عجیب
سا شور میدان میں گونج اٹھا۔ سلیم کو لگا جیسے یکلخت کئی چونٹیوں نے اس کے بازوؤں میں کاٹ لیا ہو...... اور...... اور...... وہ گراؤنڈ
پر اوندھے منہ گر پڑا۔
شامیانوں سے میچ کے شائقین کا انبوہ پچ کی طرف دوڑا پریما کے دل میں بجلی سی لپک اٹھی لپک کر وہ بھی سلیم کے قریب پہنچی ...... وہ زندگی
کی باؤنڈری پار کر چکا تھا۔

کچھ غمِ جاناں، کچھ غمِ دوراں

از- محمد مستقیم شیخ (پی-ڈی-آرٹس)

راکھی ایک عرصے سے بیمار ہے۔ اسے کیا بیماری ہے کسی کو پتہ نہیں۔ وہ ہمیشہ پلنگ پر لیٹی دروازے کو تکتی رہتی ہے۔ آج وہ اپنے
کمرے میں ایک سنیاسی کو دیکھ کر بُری طرح چونک پڑی۔ سنیاسی دھیرے دھیرے اس کے پلنگ کے قریب آیا۔ چند لمحوں تک راکھی کو
دیکھتا رہا۔ پھر مسکرا کر بولا۔
"راکھی شاید تم نے مجھے پہچانا نہیں۔ میں ہوں تمہارا راج وہی راج جو تم سے کبھی بے پناہ محبت کرتا تھا۔ راکھی کو اب بھی یقین
نہیں آ رہا تھا کہ یہ سنیاسی راج ہے، اس کا محبوب۔ "ہاں راکھی میں تمہارا راج ہوں۔ راکھی اُٹھ کر پلنگ پر بیٹھ گئی۔ بولی "یہ لمبی لمبی داڑھی
لمبے لمبے بال اور یہ گیروا کپڑے بھلا تم کو کون پہچان سکے گا؟ اچھا یہ بتاؤ راج، مجھے چھوڑ کر کیوں چلے گئے تھے؟ تم سنیاسی کیوں بن گئے؟
راکھی! پردیپ میرا ایک اچھا دوست ہے۔ اس نے ایک بار میرے پتاجی کی آنکھوں کے آپریشن کے موقعہ پر میری مدد کی تھی
اور میں نے وعدہ کیا تھا کہ کبھی نہ کبھی میں اس احسان کا بدلہ چکا دوں گا۔ جب مجھے یہ پتہ چلا کہ وہ تم سے محبت کرتا ہے تو میں نے اُس کی راہ
سے ہٹ جانا بہتر سمجھا۔ کیونکہ ایک دن اسے یہ ضرور معلوم ہو جاتا کہ میں تم سے پیار کرتا ہوں اور تم بھی مجھے چاہتی ہو تو اس کا دل شیشے کی
طرح ٹوٹ جاتا اور مجھے اسوقت اور بھی شرمندہ ہونا پڑتا جب وہ مجھے اپنا وعدہ یاد دلاتا۔
راکھی! ...... " اندھیری رات تھی۔ ہلکی ہلکی بارش ہو رہی تھی میں آہستہ سے تمہارے کمرے میں آیا اسوقت تم سو رہی تھیں۔ ٹیبل
پر سبز رنگ کا لیمپ جل رہا تھا۔ سبز روشنی تمہارے مکھڑے پر پڑ رہی تھی۔ میں چند لمحوں تک تمہارے حسین مکھڑے کو دیکھتا رہا پھر تمہارے

سب کچھ کہہ دوں پھر سوچا! مجھے کسی سے کیا لینا دینا۔ کوئی کچھ بھی کرے۔ اس کے باوجود میرے ذہن میں یہ خیال اُبھرا۔ میں رتا سے کریدکر سب کچھ پوچھوں گا۔ اگر اُس نے بتلانے سے انکار کیا تو رنگے ہاتھوں آئندہ پکڑلوں گا۔ خواہ مجھے کمرہ چھوڑ تا کیوں نہ پڑے۔

دوپہر کے وقت وہ کسی کتاب میں مگن تھی۔ میں وہاں جا پہنچا۔ مجھے دیکھتے ہی اُس نے کتاب بند کردی۔ اور شوخ انداز سے میری طرف دیکھنے لگی۔ "رتا ایک بات کا ذرا صحیح جواب دو......" میں نے اُس کی طرف جھک کر کہا۔ "تم نے کسی سے کبھی پیار کیا ہے؟" پیار...... وہ کھلکھلاکر ہنس پڑی۔ پھر ہنسی کو روک کر کہا "ہاں کیا تھا۔ وہ ایک خوبصورت نوجوان تھا...... جب وہ شال لپیٹ کر نکلتا تو تمام کالونی کی لڑکیوں کی نگاہوں کا مرکز بن جاتا تھا...... ہائے"

میرے ذہن میں وہ شال لپٹا ہوا سایہ اُبھر آیا۔ اور میرے دماغ میں سنسناہٹ ہونے لگی۔ رتا دیر تک مذاق کرتی رہی۔ بہر حال میرے دل میں خیال گھر کرچکا تھا کہ ہو نہ ہو یہ وہی سایہ ہوگا جس سے وہ راتوں میں ملتی ہے۔

طبیعت خراب ہونے کی وجہ سے میں فیکٹری نہ جا سکا تھا۔ رات کے بارہ بج چکے تھے یکایک صدر دروازہ کھلنے کی آواز آئی میں چونک کر اُٹھ بیٹھا۔ اور ٹارچ لے کر دروازے کی طرف ہولیا۔ وہیں دو سائے دروازے کے قریب مجھے نظر آئے۔ میں دیوار سے چپک کر کھڑا ہو گیا۔ وہ دونوں زینے پر چڑھنے لگے۔ میں بھی اُن کے پیچھے ہولیا۔ مگر میرا پاؤں پھسل گیا اور میں فرش پر آرہا۔ میرے منہ سے چیخ نکل گئی اور میں اُٹھ بیٹھا۔ اور ٹارچ روشن کردی۔ اُس شخص نے فوراً میری طرف پیٹھ کردی۔ میں نے غصہ سے رتا سے کہا "تمھیں شرم نہیں آتی۔ رات کے وقت چوروں کی طرح غیروں سے ملتی ہو۔" "نہیں نہیں" رتا لرزتی ہوئی بولی آپ غلط سمجھ رہے ہیں" قریب آتے ہوئے رتا کے آنکھوں سے دیکھ رہا ہوں اور تم کہتی ہو۔"

"راج بھیا!...... وہ بات کاٹ کر بولی "یہ میرا چھوٹا بھائی ہے" "خوب" میں مسکرایا "تم چھپ کر اپنے بھائی سے ملتی ہو؟" "یہ ایک زہریلی حقیقت ہے" وہ بھرائی ہوئی آواز میں بولی...... اندھیرے میں ہی اس سے بات کرسکتی ہوں۔ اگر آپ اس کی صورت غور سے بھی دیکھیں گے تو چیخ مار کر بے ہوش ہو جائیں گے۔ دل کو تو یہ بے چارہ باہر جھانک بھی نہیں سکتا۔ اکثر رات کو مجھ سے ملنے چلا آتا ہے" یہ ایک بچی اور خشک سی دلی کی دیوی بھی جاتی ہے۔"

"راج بھیا...... انسان کے زخم جب اس کے لیے رستے ہوئے ناسور بن جاتے ہیں۔ تب اس کی زندگی جانور سے بدتر ہو جاتی ہے" یہ بات میں ہکا بکا کھڑا ہوگیا۔

میری سمجھ میں نہیں آرہا تھا کہ میں کیا کہوں۔ یکایک رتا کا بھائی پلٹا اور اس نے چہرے پر سے شال ہٹادی۔ ٹارچ روشن تھی۔ دوسرے ہی لمحے میرے ہاتھ سے ٹارچ گرپڑی۔ شاید میں زندگی بھر وہ بھیانک چہرہ نہ بھول سکوں گا۔ اُس کے چہرے پر آنکھوں کی جگہ دو گڑھے تھے اور ناک و منہ کی جگہ ایک شگاف تھا۔

مذہب ایک ذاتی معاملہ ہے

سرسید کا نظریہ تھا کہ انسان انسان ہے اور مذہب ایک پرائیویٹ معاملہ ہے جسکو انسانی معاملات میں مخل نہیں ہونا چاہیے ۱۸۶۰ء میں جب مراد آباد میں زبردست قحط پڑا تو راجا جے کشن داس نے سرسید کو ایک ایسے ہندو کی تیمارداری کرتے ہوئے دیکھا جو اُٹھنے بیٹھنے سے معذور تھا اور جسکے رشتہ دار بھی اس کی گندگی کی وجہ سے اُسے چھوڑ کر چلے گئے تھے۔ راجا صاحب کی سرسید سے ملاقات نہ ہوئی تھی بلکہ وہ سرسید کی چند کتابیں پڑھ کر ان کو ایک متعصب انسان سمجھنے لگے تھے۔ مگر جب اُنھوں نے سرسید کو ہندوؤں کی ایسی خدمت کرتے دیکھا تو ہمیشہ کے لیے سرسید کے دوست بن گئے۔

میرا دلچسپ خواب

از اقبال خاں (پی۔ ڈی۔ آرٹس)

ایک رات میں اپنے بستر پہ لیٹا بہت دیر تک نیند نہیں آئی۔ خدا جانے کب آنکھ لگی۔ میں نے ایک خواب دیکھا کہ میں جنگل میں مارا مارا پھر رہا ہوں۔ اتنے میں ایک ہوائی جہاز میرے قریب اُترا۔ ہوائی جہاز کی بناوٹ دوسرے ہوائی جہازوں سے مختلف تھی۔ میں ہوائی جہاز کے پاس گیا اور میں نے اندر جھانک کر دیکھا۔ آس پاس اور اندر کی طرف کوئی نظر نہیں آیا۔ میں جہاز میں داخل ہوگیا اور اُس کے ایک بٹن کو دبایا جہاز سیدھا آسمان کی طرف اُڑنے لگا اور بہت بلندی پر پہنچ گیا۔ مجھے کچھ ہوش آیا تو میں نے آس پاس نظر دوڑائی فضا میں مجھے ایک شہر دکھائی دیا جہاں اُونچی اُونچی عمارتیں تھیں۔ میں نے دوسرا بٹن دبایا ہوائی جہاز ختم گیا۔ میں جہاز سے اُتر کر اس شہر کی طرف روانہ ہوا جہاں بہت چوڑی چوڑی خوبصورت صاف اور شفاف سڑکیں بنی ہوئی تھیں۔ بڑی بڑی دوکانیں۔ بازاروں میں بڑی خوبصورتی سے سجائی گئی تھیں چیزیں یہاں بہت سستی تھیں۔ یہاں کے لوگ بڑے خوبصورت تھے۔ مجھے بھوک لگ رہی تھی اس لیے ایک ہوٹل کا راستہ لیا۔ یہاں میری ایک شخص سے دوستی ہو گئی۔ چونکہ میں وہاں کے لوگوں سے بالکل مختلف دکھائی دے رہا تھا۔ اس لئے وہ مجھ سے دُنیا کی باتیں کرتا رہا۔ میں اُس سے بات چیت کرتا رہا۔ میرے کھانے پینے کے پیسے بھی اس نے دیے۔ اور مجھے وہ اپنے ساتھ ایک خوبصورت مکان میں لے گیا۔ اور وہاں اُس نے بتایا کہ ان کے ملک میں کھانے پینے کی چیزیں افراط سے ملتی ہیں۔ صبح شام نئی نئی چیزیں کھلاتا پلاتا رہا۔ میں وہاں سے واپس روانہ ہونے کے لئے تیار ہوا۔ کیونکہ میں وہاں سے واپس آنا چاہتا تھا جب میں نے اپنا یہ خیال اپنے دوست کے سامنے ظاہر کیا تو اس نے بڑی مشکل سے واپسی کی اجازت دی۔ لیکن روانہ ہونے سے پہلے اس نے مجھے ہیرے جواہرات کا ایک بیگ دیا۔ میں اُس سے رخصت لے کر ہوائی جہاز میں سوار ہونے کے لئے چڑھا ہی تھا کہ بدقسمتی سے میرا پاؤں پھسل گیا اور میں بلندی سے نیچے کی طرف گرتا چلا آرہا ہوں۔ زمین پہ دھپ کی آواز سُنائی دی تو میں گھبرا کر اُٹھ بیٹھا۔ کیا دیکھتا ہوں کہ میں اپنی چارپائی سے نیچے گرا پڑا ہوں۔

باؤنڈری

(اقبال۔ اے شیخ (ایس۔ وائی۔ بی۔ ایس سی))

ہمیشہ کی طرح پیا جب کالج سے باہر آئی تو ذہنی تکان سی محسوس کرنے لگی۔ ساون کا مہینہ تھا۔ نیلے آسمان پر سفید بادلوں کے ٹکڑے تیرتے ہوئے بڑے بھلے معلوم ہو رہے تھے۔ ٹھنڈی ہوا چل رہی تھی۔ بس اسٹینڈ خالی تھا۔ اب وہ اپنے آپ کو تروتازہ محسوس کرنے لگی۔ اس نے سوچا ایسے میں پیدل چلنے میں بڑا مزہ آئے گا۔ وہ دُنیا و مافیہا سے بے خبر حسین تصورات میں کھوئے ہوئے چلی جارہی تھی کہ اچانک کسی کار کے بریک لگنے کی آواز آئی۔ وہ کار کی زد میں آنے سے پہلے ہی گھبرا کر اچھل پڑی تمام کتابیں بکھر گئیں۔ کار سے ایک نوجوان اُترا۔ "میم صاحب، معاف کیجیے میں نے دو تین بار ہارن بجایا۔ مگر خیر آپ کے کوئی چوٹ تو نہیں آئی؟" ویسے اُسے کسی طرح کی چوٹ تو نہیں

١٩٧٦ء

اجنٹا

ایم۔ جے۔ کالج جل گاؤں کے میگزین اجنٹا
کا اُردو سیکشن

مُدیر: پروفیسر ڈاکٹر افتخار احمد فخرؔ دھولیوی

AJANTA

URDU SECTION
M.J COLLEGE
JALGAON (E.K)
MAHARASHTRA.
1976

لرزتے سائے

از محمد خلیل (پی۔ڈی۔سی)

رات کے ساڑھے گیارہ بجے تھے میں فیکٹری جانے کے لئے تیار ہو کر دروازے میں ہی رُک گیا۔ صدر دروازے سے دو سائے اندر کی جانب آتے دکھائی دیئے۔ میں دروازے سے لگ کر کھڑا ہو گیا۔ دونوں میرے قریب سے گزرے۔ ایک سائے نے پورے جسم پر چادر لپیٹ رکھی تھی اور دوسرا سایہ میرا جانا پہچانا تھا۔ وہ مکان مالکہ کی بہو تھیں۔ وہ اُس سائے کو جو یقیناً آدمی کا سایہ تھا زینے پر لے جا رہی تھی۔ ہاں اُس عورت کو اچھی طرح جانتا ہوں۔ وہ رماؔ ہے شکنتلا دیوی کی خوبصورت بہو۔

اور یہ تماشہ میں مہینے میں تقریباً ایک بار ضرور دیکھتا ہوں۔ یہ ایک قدیم دُو منزلہ عمارت ہے سب کی نچلی منزل کے تین کروں میں سے ایک میں مَیں مُقیم ہوں۔ دوسری منزل پر شکنتلا دیوی رہتی ہیں۔ میں یہاں چار ماہ قبل آکر مقیم ہوا تھا۔ اور یہ تماشہ میں نے آج چوتھی بار دیکھا تھا۔ پہلی مرتبہ میں نے جب اُنھیں دیکھا تھا تو "چور، چور" کا نعرہ بُلند کرنے ہی والا تھا۔ مگر اچانک رماؔ نظر آئی اور میں خاموش دیکھتا رہا۔

رماؔ بے حد خوبصورت ہے۔ اس کا شوہر منوہر ہماری فیکٹری میں سپروائزر ہے اور نائٹ شفٹ میں کام کرتا ہے۔ میں بھی اُسی کے ماتحت نائٹ شفٹ میں کام کرتا ہوں۔ اور شاید یہ بات صرف مجھے ہی معلوم تھی۔ کہ رماؔ کسی سے چھُپ کر ملتی ہے۔ آخر وہ ہے کون؟ اور مہینے میں صرف ایک بار کیوں آتا ہے؟ کیا وہ رماؔ کا عاشق ہے؟ یہ سوالات میرے ذہن میں چکرانے لگے۔

رماؔ دوسری صبح ہمیشہ کی طرح بے حد خوش نظر آرہی تھی۔ وہ ساڑی کا پلو گھُماتی ہوئی میرے کمرے میں آئی اور دھم سے چارپائی پر بیٹھتے ہوئے بولی بھیا آپ شادی کیوں نہیں کر لیتے؟ میں اُس وقت کھانا بنا رہا تھا۔ میں نے کہا... کہ وہ میری آنکھوں میں سوال نہ چھو سکے۔ میرے منہ سے بے اختیار نکل گیا۔ یہ سُن کر وہ چلی گئی۔ میں ٹڑیا شادی شدہ ہو کر بہ غیر مرد سے ملتی ہے۔ سوچا منوہر یا دوسے

सीड -- ट्रीट (बीज सपन्नीकरण)

४० टक्के खताची बचत करून १५ ते २० टक्क्यापर्यंत वाढ होते
हे या नवीन तंत्राद्वारे सिद्ध झाले आहे

पेरणीआधी बियाण्यांस "सीड-ट्रीट" लावूनच पेरा.

रब्बी हंगाम येत आहे. गहू, हरबरा, दादर व करडईसाठी 'सीड ट्रीट"ची मागणी
करा. आपल्या जवळील सहकारी सोसायटी अथवा कोठल्याही अॅग्रो
सर्व्हीस सेंटरला आपली ऑर्डर नोंदवा.

टेलीफोन – ३४६० ऑफीस
३६५१ घरचा

तार – पटवारी

उत्पादक –

पटवारी अॅग्रो केमिकल्स
२२८ बळीराम पेठ, जळगाव

टेक्समो (कोइमतूर)

मोनोब्लॉक – कापल्ड डोमॅस्टिक – पम्पसेट

हेड ऑफिस – रूरल सप्लायर्स
३४ पोलन पेठ, जळगाव
फोन नं. ३४५३

—० ब्रँचेस ०—

प्रकाश सिनेमा समोर
१४०६ शितलछाया
पारोळा रोड, धुळे
१४ हॉ. पा. ते १५ हॉ. पा.

नया मोटर स्टॅन्ड
बुऱ्हानपूर (म. प्र.)
१२५ फूट टोटल हेड.

हजारोंच्या संख्येने पंपसेटचें प्रत्यक्ष वर्कींग पहावे व खात्री झाल्याबरच खरेदी करावा.

आमच्या ग्राहकास व हितचितकास ही दिवाळी सुखाची व समृद्धीची जावो !
सर्व प्रकारच्या उत्कृष्ट छायाचित्रासाठी जळगाव जिल्हयात नावाजलेला

मेट्रो फोटो स्टुडिओ

नवीपेठ, टॉवरजवळ जळगाव, फोन नं. ३६३४

आमचेकडे सर्वप्रकारची फोटोची ब्लॅक अॅण्ड व्हाईट व रंगीत कामे
ग्रुप इन्डोअर व आऊट डोअर तसेच —
लग्न समारंभाचे फ्लॅश फोटोकरीता अवश्य भेट द्या.

प्रोप्रा-अविनाश एच. फालक

जळगाव शहरात अगर इतरत्र आमची शाखा नाही. कृपया नोंद घ्यावी

आयडीयल डायर्स अॅन्ड ड्रायक्लिनर्स

(पॉवर लॉन्ड्री) शॉपिंग सेन्टर कॉटन मार्केट जळगाव दु नं. ३

आमची वैशिष्टचे --

१) अतिशुभ्र चमकदार यांत्रिक धुलाई
२) टेरेलीन, टेरीकॉट, वूलन, ड्रायक्लिनिंग स्पेशलिस्ट
३) साडी रालींगचे एकमेव ठिकाण.

तसेच काश्मीरी रफू व हायक्लास डाईंगसाठी एकवेळ अवश्य भेट द्या.

प्रो. प्रकाश इंगळे बी. ए. स्पे. इंग्लीश

वृन्दा बुक डेपो

प्राथमिक, माध्यमिक महाविद्यालयीन, पुस्तके, स्टेशनरी

एस. वाय. व टी. वाय. इंग्लीश पाम्प्लेटस्

वृन्दा लायब्ररी — दहावी, एस. एस. सी., प्री. डीग्री व एफ. वाय. एस. वाय.,
आर्टस कॉमर्स अॅन्ड सायन्स नवीन आवत्तिसह अनेक लेखक.

* ग्रीटींग्ज * व्हीजीटिंग कार्डस् * लग्न पत्रिका

पंजाब नॅशनल बँकेसमोर
म. गांधी रोड, जळगाव